

**Міністерство освіти і науки України
Черкаський державний технологічний університет
Черкаське регіональне відділення Соціологічної асоціації України
Кафедра філософських і політичних наук ЧДТУ
Центр соціальних технологій ЧДТУ**

СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

**МАТЕРІАЛИ
IX Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції
23–24 березня 2023 року
м. Черкаси**

Черкаси

2023

Відповідальний редактор професор А. І. Бойко.

Упорядник О. І. Астапова-Вязьміна.

Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект :
Матеріали IX міжнародної науково-теоретичної конференції (23-24 берез.
2023 р., м. Черкаси) [Електронний ресурс] / упоряд. О. І. Астапова-Вязьміна ;
відп. ред. проф. А. І. Бойко. М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол.
ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2023. – 133 с.

У збірнику опубліковано матеріали IX науково-теоретичної конференції «Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект». В центрі уваги авторів – проблемне поле соціальної та політичної філософії, антропологічні проблеми сучасної доби, аспекти формування гуманітарної безпеки в контексті війни. Зазначені питання розглядаються крізь призму гуманітарних та соціальних технологій, ефективне функціонування яких неможливе без трансформацій суспільного досвіду, аналізу сучасних цивілізаційних викликів, визначення ролі освіти і суспільних наук у процесі формування безпекових позицій людства. Сесійні публікації студентів і аспірантів, а також оприлюднені кращі конкурсні роботи – філософські есе свідчать про залучення здобувачів освіти до наукової діяльності та формування у молоді нового бачення окресленого кола проблем.

Матеріали конференції будуть корисними для здобувачів вищої освіти, а також стануть у нагоді науковцям, освітянам і широкому загалу в осмисленні актуальних викликів суспільства.

З М І С Т

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Бойко А. Освіта для майбутнього	7
Богатирьов Д., Чорноморденко І. Наука сакральна і наука профанна: погляд інтегрального традиціоналізму	8
Рилова О. Основні причини розширення доступу до вищої освіти	11
Шакун Н. Трансформація освітніх практик в добу штучного інтелекту	13

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Балалаєва О. Інтегрування технологій віртуальної реальності у процесі масової комунікації	16
Боровик Т., Устиченко С. Формування Career Skills в умовах сучасних викликів	18
Добродум О., Мартинюк Е., Никитченко О. Трансформації сучасної соціокультурної реальності: військові виклики та ризики	20
Ustychenko S. Critical Thinking That Shapes Cultural Identity.....	23

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

Вакулик І. Мова як віддзеркалення реалей часу	25
Верещака В., Бойко І. Вплив інформації на досягнення успіху	25
Дмитренко М. Вплив корпоративної культури на формування особистості	27
Ivanova I. Active Learning as a Durable Skill in Demand for the Labor Market	30
Киселиця С. Єдність природничих і гуманітарних знань в особистісному становленні: філософсько-антропологічний підхід.....	32
Potapenko L. Combination of Subject and Language Studies in Integrated Learning Environment	36

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

Бахмач А. Гендерні трансформації в сучасному українському суспільстві: перспективи та тенденції розвитку.....	38
Бугеря М. Пам'ять як предмет філософського осмислення: від витоків до актуальних викликів сьогодення	41
Мельник О., Чепурна Г. Практики згуртування на рівні громад в умовах війни: гендерний аспект	43
П'янзін С., Василенко М. Що собою являє сучасна конфліктологія?	45
Шевченко З. Структурний характер утвердження соціальної ідентичності за Альфредом Шюцом	47
Щерба Р. Екологічні проблеми сучасної цивілізації в умовах економічних досягнень	51

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Брацун І. Політична філософія в системі філософського знання	53
Гудзенко О. Інноваційні підходи до формування критичного мислення через застосування соціальних технологій у сучасній політичній філософії.....	54
Красюк В., Щербина С. Олена Теліга як символ незламності в боротьбі за Україну	58
Куницький М. Постдемократії у сучасній політичній теорії.....	61

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Астапова-Вязьміна О. Символіка державних прапорів в політичній комунікації	65
Валенчук П. Консолідуюча суспільна ідея в контексті політичного лідерства, інституцій та війни	66
Даценко В. Патріотизм як принцип реалізації політичної безпеки в гуманітарній сфері.....	70
Годзь Н. Питання урбаністики та ментальне здоров'я в сучасному та повоєнному просторі України	72
Єременко О. Демократичні права і свободи як самодостатня цінність	74

Колєватов О. Фінансування військових поселень в Україні в першій третині XIX ст.....	77
Лапа І. Аналіз гуманітарної ситуації в Україні з початку повномасштабної війни з РФ.....	80
Мелікова О. Сучасне розуміння держави в контексті особистості	82
Наглюков І. Сучасні пояснення поняття безпеки	86
Півненко В. Молодіжна політика як складова національної безпеки.....	89
Проценко М. Розуміння безпечного суспільства	91
Радиш О. Проблеми внутрішніх регіональних диспропорцій Словаччини та їх подолання у рамках регіональної політики ЄС	93
Радченко С. Особливості сучасного політичного простору.....	96
Синьогуб І. Гуманітарний фактор національної безпеки	97
Usov D. Recognition as the Way to Peaceful and Civilized Human Coexistence	99

СТУДЕНТСЬКА СЕСІЯ

Аксентьєва С. Стиль одягу як відображення світогляду людини	106
Галіч Є. Українська національна ідея в ідеологічній системі Державотворення.....	109
Курочка В. Первинний вибір диктатури.....	110
Мартинів О. Соціосинергетика та оптимізація волонтерства в умовах повномасштабного вторгнення.....	112
Наумук М. Вікно Овертона як спосіб зміни громадської думки	114
Олексійчук А. Мати або бути? Суспільство споживання як рушій занепаду людства	115
Орел М. Насильство над чоловіками в українському суспільстві: види, причини, методи протидії	118
Пхакадзе К. Освітній експеримент: вимушені нові реалії та «відкриті кордони»	119
Рожков Д. Війна та гра в системі культурології	121
Сітак М. Актуальність філософії серед молоді на початку XXI століття	124
Яремчук Є. До етичного питання лабораторного народження.....	125

ЕСЕЇ

Бабій А. «І настане час, коли один скаже: СЛАВА УКРАЇНІ! І мільйони відповідатимуть: ГЕРОЯМ СЛАВА!» (Степан Бандера).....	127
Дядченко В., Кушнір Н. «Видимість миру робить війну ще небезпечнішою» (Клавдіан)	129
Нікандрова В. «Мир – чеснота цивілізації, війна – її злочин».....	131
Кондратенко Я. «Подібно до того, як найбільшим фізичним злом є смерть, так найбільшим моральним злом є, звичайно, війна» (Вольтер)	132

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Анжела БОЙКО

*докторка філос. наук, професорка,
завідувачка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ОСВІТА ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО

Освіта традиційно вважається фактором розвитку майбутнього. Проте виклики сучасного світу позначаються і на розумінні розвиваючої функції освіти, феномену освіти та її змісті. В доповіді, на наш погляд, варто звернути увагу на наступні моменти.

По-перше, освіта в тому форматі, який існує на зараз, в переважній більшості не має випереджувального тренду і тому не створює базу для майбутнього. Саме таке теза лежить в основі «антиосвітнього» руху і вводить у порядок денний підміну освіти компетенціями та навичками.

Такий стан речей стає можливим через кілька факторів. По-перше, варто вказати на стрімкий приріст знань, які не зазнають етапу належного засвоєння широким суспільством. Приріст знань здійснюється науковою спільнотою, яка була, є і залишається найбільш обізнаною і здатною, що логічно, до продукування нових знань, ідей, поглядів.

По-друге, зменшенню авторитетності та привабливості всебічної освіти сприяє цифровізація та широке застосування і розвиток інформаційних технологій. Науково-технічний прогрес і сучасні технології зробили доступ до інформації легким, але не ускладнили процес засвоєння знань. Інформаційні технології зробили освіту максимально наближеною до того, хто навчається, через формат дистанційної освіти і вибір часу, коли опановувати інформацію. Але саме такі технології поставили під загрозу комунікативну діалогічність освіти як потребу в спілкуванні. Крім того, наставник, вчитель, викладач в силу диверсифікації джерел отримання інформації перестає бути джерелом інформації. Інформаційні технології розвинули і «демокритизували» штучний інтелект, що вкотре актуалізував питання про освіту або інформацію, машину або вчителя.

По-третє, сучасне суспільство має тенденцію до гнучкої стратифікації. Суспільні страти змінюються і вимагають в кожному окремому випадку специфічного знання, що викликає до життя тренд освіти впродовж життя, здатності не засвоювати знання, а постійно навчатися і, що головне – вміти навчатися та вимогу мультидисциплінарності, що для достатньо консервативно класифікованої за галузями знань освіти стає тягарем.

Передбачити у подальшому вектор розвитку освіти стає все складніше, а отже – складніше й перебудувати освітню систему.

Крім того, освіта зазнає потужних впливів глобалізації та регіоналізації. На користь вектору глобалізації пристає тенденція цифровізації та інтегруючих світ інформаційних технологій із беззаперечним позитивом, що знання руйнують кордони (втрачають або не знають їх). На шальку терезів регіоналізації потрапляє прагнення соціальної ідентифікації, протистояння між певними державами, прагнення мати освіту, яка буде суголосна національному розвитку та пріоритетам і буде виховувати громадянина. Така тенденція посилюється здатністю країни зробити інформацію та освіту доступними.

Сучасний світ активізує пошуки нових способів адаптації людини до соціального середовища та передачі соціального досвіду. Основу таких процесів в оптимістичній візії має скласти освіта. Але освіта не маргінального штибу й впроваджена педагогами, які знають і вміють більше, ніж не тільки учні, але й переважна більшість членів суспільства, здатних не тільки до критичного мислення, але й до систематизації знань, помножених на мораль. Потреби людства у самореалізації та пошуку себе в новому соціальному просторі не зникли. Дискусії розгортаються навколо того, в який спосіб і за допомогою яких інструментів це може і повинно реалізовуватись.

Таким чином, як зазначалось в монографії [1], в епіцентрі дискусій, які розгорнулися в інтелектуальному просторі на межі XX та XXI століть, знаходяться питання організації та напрямів розвитку освіти, її змісту та освітніх технологій. Іншими словами, мова йде про розробку нової парадигми освіти, яка буде здатною забезпечити комфортне існування людини у світі. І хоча головні напрями розвитку освіти на Заході вже визначені, все ще залишається більше питань, ніж відповідей.

Список використаних джерел

1. Educational space: post-non-classical perspectives/ Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova. VARNA: VARNA UNIVERSITY OF MANAGEMENT, 2023. 261 p.

Данило БОГАТИРЬОВ,
*аспірант кафедри філософії,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
(м. Київ, Україна)*

Іван ЧОРНОМОРДЕНКО,
*доктор філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
(м. Київ, Україна)*

НАУКА САКРАЛЬНА І НАУКА ПРОФАННА: ПОГЛЯД ІНТЕГРАЛЬНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ

З огляду на ряд проблем сучасної освіти і науки (збільшення кількості здобувачів вищої освіти і падіння якості набутих ними знань, нездатність застосовувати теоретичні знання на практиці, криза фундаментальної науки,

обумовлена її ігноруванням на користь практики та економічної доцільності, тощо) її конструктивна критика з метою вирішення цих проблем стає дедалі більш актуальною.

Одну з можливих моделей такої критики надає філософія інтегрального традиціоналізму, що розглядає усі явища сучасного життя крізь призму їх невідповідності уявленням, що панували у часи традиційного суспільства (премодерну). На перший погляд, для звичного до прогресизму наукового співтовариства така критика сучасної освіти та науки може здатися «ретроградною», або «архаїчною». Проте, якщо пригадати дати заснування найбільш прославлених європейських університетів (усі вони були засновані за часів Середньовіччя), у яких згодом і зародилася сучасна наука, це твердження вже не виглядатиме настільки однозначним.

Відмінності між традиційними, сакральними науками, та профанічними науками сучасності філософ-традиціоналіст Рене Генон описував так: «логіки стверджують, що наука повністю визначається предметом свого вивчення, але ця надмірно спрощена думка є неадекватною. Сама позиція, з якою предмет вивчається, також значно впливає визначення сутності науки. Число можливих наук не має межі, і науки, які вивчають один і той самий предмет з різних точок зору, використовують часом настільки різні методи, що насправді їх необхідно виділяти в окремі категорії. Особливо це стосується подібних одна до одної традиційних наук різних цивілізацій, які, незважаючи на близькість, не можуть бути повністю ототожнені одна з одною і тому названі одним терміном. Але ще незмірно далі, ніж далекі одна від одної традиційні науки, що мають все ж таки, щонайменше, фундаментально єдиний характер, знаходяться традиційні науки, взяті в цілому, від того, що прийнято вважати науками в сучасному світі» [1, с. 62-63].

На думку Рене Генона та інших представників філософії інтегрального традиціоналізму, основна відмінність традиційних наук, якими вони були за часів Античності та Середньовіччя, від наук сучасності полягає у їхній фундаментальній холистичності. Такий погляд на науку у суспільстві премодерну був продуктом його світоглядної парадигми, у якій світ розглядався як єдине та неподільне творіння Боже. Це, в свою чергу, обумовлювало сприйняття процесу здобуття будь-яких знань як наближення до таємниці творіння, а відтак – і до трансцендентного початку усього буття.

Філософ-традиціоналіст Юліус Евола так описував зазначену особливість традиційних наук: «Розвиток фізичного та практичного аспекту знання у цих традиційних науках має, природно, здаватися обмеженим у порівнянні з сучасними науками. Причиною цього, однак, була правильна і здорова ієрархія інтересів традиційної людини. Іншими словами, вона не надавала знанню зовнішньої, фізичної реальності більше значення, ніж воно на те заслуговувало, або більшого ніж було необхідно. У традиційній науці найбільш важливим був елемент аналогії, тобто здатність «вести на вищий план», який, можливо, був присутнім у знанні, пов'язаному з цією галуззю реальності. Цей елемент зовсім відсутній сьогодні у сучасних профанічних науках, які насправді мають абсолютно протилежну орієнтацію: світогляд, з якого вони виходять і на якому

вони засновані, спрямований на вплив на внутрішній світ людини з негативною метою, метою розчинення — іншими словами, вони ведуть донизу» [2, с. 102].

Традиційна наука не знала жорстких меж поділу на предметні галузі, які у сучасній науці, часом, є майже непроникними. Це надавало їй змогу безперешкодно поєднувати у своїх дослідженнях різні галузі та аспекти вивчення предмету, генеруючи таким чином теоретичні й практичні знання за допомогою синергії багатьох підходів та здобуття найбільш різнопланового уявлення про предмет вивчення. Поєднання деяких з цих методів (зокрема, поєднання науки із позанауковими знаннями, такими як магія, астрологія, алхімія, тощо) з часом було визнане непродуктивним. Проте поєднання інших наук та методів (філософії та природничого знання, теології та соціології, фізики та матеріалознавства, тощо) виявилось продуктивним і заклало основи теорії більшості сучасних наук, які виникли на початку Нового часу.

Однак із виникненням сучасних позитивістських, жорстко орієнтованих на практику наук, користь холістичного підходу до науки була надовго забута. Наука розділилася на різні предметні галузі, а міждисциплінарні дослідження не віталися. І хоча сьогодні багато хто з науковців визнає, що найбільш перспективні відкриття лежать саме на перетині різних дисциплін та предметних галузей, шкідлива інерція войовничого позитивізму все ще є магістральною тенденцією розвитку (а точніше – стагнації) сучасної науки.

Все вищезазначене повною мірою справедливе і для сфери освіти. Відхід від принципів класичної освіти, що сформувалися за часів існування класичних університетів епохи Середньовіччя, призвів до перетворення закладів вищої освіти із осередків генерації теоретичного та практичного знання і центрів формування наукового дискурсу на «фабрики з виробництва спеціалістів». Цінність вищої освіти та сама її ідея були підірвані ставленням до неї як до конвеєру з виробництва кадрів, орієнтованих на практичні потреби економіки. Здобуття знання заради примноження самого знання втратило цінність, поступившись місцем здобуттю практичних навичок задля зайняття певної ролі-функції у суспільстві.

Причиною такої деградації, на думку представників філософії інтегрального традиціоналізму, є втрата наукою свого сакрального виміру, у якому прагнення наблизитися до трансцендентного джерела буття зумовлювало як холістичне сприйняття знання, так і жагу до його отримання, що не залежала від практичної користі станом на конкретний момент.

На наш погляд, повернення до цих принципів здатне було б «оживити» сучасну науку і систему вищої освіти, надавши їй розвитку нового імпульсу та приводячи до нових теоретичних, а згодом – і практичних відкриттів.

Список використаних джерел

1. Guenon R. The Crisis of the Modern World. London: Luzac and Co., 1942. 170 p.
2. Evola J. Revolt against the Modern World. Rochester, Vermont: Inner Traditions International, 1995. 406 p.

Ольга РИЛОВА,
*аспірантка, викладачка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ РОЗШИРЕННЯ ДОСТУПУ ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ

За останні двадцять п'ять років рівень охоплення населення вищою освітою у всьому світі майже подвоївся. Серед тих, хто закінчив середню школу протягом останніх п'яти років, кількість студентів становить 38%. В той же час слід зазначити, що існує суттєвий розрив між показниками вступу до закладів вищої освіти та кількістю випускників. Таким чином, щоб побачити реальний прогрес необхідно звертати увагу не лише на високі показники зарахування, а й на показники закінчення. Серед країн, в яких кількість випускників закладів вищої освіти постійно збільшується, варто назвати Іран, Монголію, Албанію, Колумбію, Саудівську Аравію.

Хоча загальносвітові показники охоплення населення вищою освітою дійсно збільшилися, це зростання має певні регіональні відмінності. Так, у Південно-Східній Азії та Латинській Америці спостерігається зростання рівня охоплення населення вищою освітою приблизно на 30 пунктів, у Північній Африці та Західній Азії – на 25 пунктів, у Європі та Північній Америці – на 22 пункти, у Центральній та Південній Азії – на 17 пунктів. А в деяких країнах Африки (на південь від Сахари) навпаки рівень охоплення населення вищою освітою зріс лише на 5 пунктів. Однак, тут слід наголосити, що багато країн у цьому регіоні розпочали з рівня охоплення близько 1% або ще нижче.

Серед причин розширення доступу до вищої освіти за останні двадцять п'ять років можна назвати економічний розвиток, зростання прагнень середнього класу, збільшення кількості приватних закладів вищої освіти та стрімкий розвиток дистанційної освіти.

Розширення участі у вищій освіті часто пов'язують з економічною потребою у збільшенні продуктивності людського капіталу. Дослідники встановили наявність зв'язку між зростанням валового внутрішнього продукту (ВВП) та кількістю вступників до закладів вищої освіти. Причому він є особливо тісним у країнах з економікою, що розвивається, з ВВП на душу населення менше ніж 10 тис. USD, де навіть невелике збільшення ВВП сприяє значному зростанню рівня охоплення вищою освітою. На практиці така ситуація, як правило, є результатом збільшення доходів громадян та їхнього добробуту, розширення середнього класу, прагнення батьків дати своїм дітям кращу освіту тощо. Також це може бути відображенням збільшення спроможності урядів фінансувати вищу освіту.

Разом з розширенням доступу до вищої освіти зростає і кількість представників середнього класу, які мають певні амбіції щодо збереження або

покращення свого соціального статусу, професійного та матеріального становища.

Збільшення кількості студентів призводить до диверсифікації закладів вищої освіти, зокрема, за рахунок приватних установ [1]. З'являються нові види приватних міжнародних і транснаціональних закладів освіти, які в тому числі працюють дистанційно. Це створює більше місць для студентів у системах вищої освіти і, водночас дозволяє урядам країн зменшувати свою пряму фінансову роль у цих процесах.

Кількість приватних установ на сьогоднішній день складає 30% від загальної кількості закладів вищої освіти у всьому світі. Наприклад, у Латинській Америці приватні заклади становлять 49% від загальної кількості. У Бразилії, Коста-Ріці, Сальвадорі, Гондурасі, Нікарагуа та Перу понад 60% студентів навчаються у приватних ЗВО, а у Чилі та Парагваї – понад 80%. В Індонезії, Малайзії і Таїланді приватні заклади становлять у середньому 36%.

Проте слід наголосити, що в усьому світі існують сумніви щодо якості освітніх послуг, які надаються у приватних установах. Хоча вони роблять значний внесок у розширення системи вищої освіти в усіх регіонах, надаючи доступ до вищої освіти великій кількості студентів, іноді це відбувалося за рахунок якості. Крім того, у багатьох країнах світу представники середнього та вищого класу віддають перевагу формальній освіті у державних установах, тоді як студенти з низьким рівнем доходу частіше отримують доступ саме до приватних закладів з нижчою якістю викладання.

В результаті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та розширення доступу до Інтернету набувають популярності установи, які замість дослідницьких програм чи інших видів спеціалізованого навчання пропонують програми відкритого доступу, що мають менш суворі критерії вступу.

Розширення доступу до вищої освіти є дуже важливим для кожної країни. Це шлях до скорочення безробіття та бідності. Однак далеко не кожна країна може його забезпечити. Існує багато перешкод для досягнення універсального доступу до вищої освіти, включаючи кризи та надзвичайні ситуації, високу плату за навчання, виняткові вступні іспити, географічну мобільність та деякі форми дискримінації.

Список використаних джерел

1. Рилова О. Ю. Світові тенденції розвитку вищої освіти та її якість. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 32. С. 98–102. DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1033>.
2. Towards universal access to higher education: international trends. Paris: UNESCO IESALC, 2020. 85 p.

Наталія ШАКУН,
*канд. філос. наук, доцентка,
завідувачка кафедри філософії і суспільних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРАКТИК В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Актуальність теоретико-методологічного забезпечення трансформації освітніх практик в сучасну добу зумовлена викликами часу, серед яких – динамічні зміни у сфері комунікації, поява глобальних інформаційних мереж, широке застосування технологій віртуальної реальності, які докорінним чином змінюють буття людини у суспільстві. Попри множину репрезентацій концепту «штучний інтелект», в тому числі, і у філософсько-освітньому дискурсі, доводиться констатувати, що історія питання впливу штучного інтелекту на освітні практики ще нетривала, відтак недостатньо вивчена.

Сучасні філософи всебічно аналізують вплив цифровізації та інформатизації на всі сфери людської життєдіяльності. Такий аналіз містять праці Дж. Александера, У. Бека, Д. Бела, Е. Дюркгейма, М. Кастельса, Н. Лумана, М. Маклюена, Е. Тоффлера та ін. Роль інформаційних технологій у трансформації суспільства та формуванні сучасної парадигми освіти окреслено в роботах В. Андрущенка, М. Бойченка, А. Бойко, О. Кивлюк, О. Скубашевської, С. Терепищого, Н. Хамітова, В. Шевченка та ін. філософів.

Окремі аспекти впливу штучного інтелекту на людину, культуру, науку, освіту досліджують О. Добровольська, Д. Кальчук, С. Крилова, Т. Кучера, Я. Любимий, Л. Сокальська, В. Штанько та ін. вчені, праці яких є теоретико-методологічним орієнтиром нашої розвідки, мета якої – окреслити горизонти впливу штучного інтелекту на систему освіти, технології та методики навчання і виховання.

В умовах викликів і загроз, які постали перед сучасною Україною нагальною стає потреба розширення горизонту науки та практики, трансформація усіх сфер людської життєдіяльності з урахуванням тенденцій інформатизації та цифровізації. Вплив останніх на економіку, політику, соціальну сферу, культуру, освіту значний. Міркуючи над параметрами цього впливу сучасні філософи ставлять питання: «Чи є це благом?», «Чи не призведе до тоталітаризму?», «Чи не стане людина остаточно «голою»?», «Чи не призведе це до знищення цивілізації?» тощо.

Першовжиток терміну «штучний інтелект» належить американському професорові Джону МакКарті, яким вчений ще в 1956 році позначав розділ комп'ютерної лінгвістики та інформатики, що формалізує завдання, які нагадують справи, що виконує людина [1]. Дослідження в галузі штучного інтелекту проводили Ален Ньєл, Герберт Саймон, Уорен Мак-Каллок, Уолтер Пітс. Поєднуючи знання з нейрофізіології, формальний аналіз логіки

висловлювань, теорію обчислень Тьюринга, вчені відкрили нові горизонти і можливості комп'ютерних систем – виконувати задачі, які потребують людського інтелекту.

Термін *інтелект* (від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розсудок) у Філософському енциклопедичному словнику визначається як «вища пізнавальна здатність мислення, яка принципово відрізняється творчим, активним характером від пасивно чуттєвих форм пізнання, призначення якої – створювати порядок із хаосу через приведення у відповідність до індивідуальних потреб об'єктивних параметрів реальності [2].

Під штучним інтелектом сучасні філософи розуміють «метафоричну назву одного з пріоритетних наукових напрямів, що склався у загальному комплексі кібернетичних досліджень із проблем моделювання процесів мислення, інтенсифікації інтелектуальної діяльності через комп'ютеризацію тих чи тих її видів» [3]. При цьому відзначається революційний вплив штучного інтелекту, як основи інформаційних технологій, на цивілізаційний поступ людства.

Варто зауважити, що філософи здавна намагалися усвідомити і осмислити межі та можливості людського розуму (Аристотель, Р. Декарт, І. Кант, Г. Гегель), порівнювали людину з машиною (Т. Гобс, О. Ламетрі), міркували над впливом машин на людську цивілізацію (М. Бердяєв, Ж. Еллюль, Д. Белл). Сьогодні предметом уваги мислителів стає здатність/нездатність комп'ютерного інтелекту до аутопоезису (самовідтворення системи та створення нею чогось нового), відчуттів, відповідальності за наслідки своїх дій, діалогу із самим собою тощо.

Відчутні трансформації в сфері технологій на сучасному етапі поступу цивілізації стали вихідним пунктом радикальної зміни способу людської життєдіяльності. Нині повсякденне життя складно уявити без штучного інтелекту – ми користуємось пошуковими системами, щоб отримати необхідну інформацію, використовуємо функцію «автопілот» в своєму автомобілі, технологію перекладу та редагування тексту тощо.

В ширшому соціальному контексті застосування машинних технологій стає маркером тотальних соціальних трансформацій, змінюючи конфігурацію ринку праці, культурну матрицю, освітні практики. Штучний інтелект спричиняє смислові, концептуальні, ідеологічні, антропологічні, аксіологічні зрушення. До ризиків, пов'язаних з тотальною інформатизацією суспільства, сучасні вчені відносять: негативний вплив техніки, зокрема електронних засобів на стан здоров'я людини, зір та психіку; нейтралізацію виховних функцій процесу навчання; можливість використання технології як на добро, так і на зло; проблему відповідального споживання інформації; проблему інформаційної гігієни тощо [4, с. 12-13].

В дослідженнях, оприлюднених Массачусетським технологічним інститутом (MIT), Стенфордським університетом та компанією Google йдеться про здатність штучного інтелекту до «навчання в контексті». Тобто про вміння системи штучного інтелекту оперативно виконувати нові завдання одразу після аналізу кількох прикладів [5]. Тобто штучна нейронна мережа має не лише

швидкість обчислень, яка значно перевищує людську, оперує надзвичайно великими обсягами інформації, а й наділена здатністю до швидкого навчання. Це кидає виклик людському пізнанню, стає новою точкою відліку радикальних змін при виробництві матеріального та нематеріального продукту, модернізації інституційних практик.

В світлі вищезазначеного суттєвої трансформації зазнають, зокрема, освітні практики. Першочергової ваги набувають практики освітньої діяльності, спрямовані на оснастку індивіда знаннями та вміннями, що відповідають сучасній науковій картині світу та сучасним технологічним горизонтам. Маємо на увазі знання про хаосність природи, суспільства, людини, складність та плюралістичність світу, нелінійний характер світоперетворень. На часі також формування таких навичок та здібностей, як творчість, критичність мислення, гнучкість, саморегуляція, стійкість, емпатія, повага до різноманітності, громадянська активність.

Освітні практики, як різновид соціальних практик, забезпечують цілеспрямовану і комплексну підготовку людини до життя у сучасному світі на основі оснащення її не лише знаннями і вміннями, а й цінностями. Освіта – це основа самовідтворення суспільства, духовне обличчя людства. Підґрунтям освіти є цінності, що надають осмисленості життєвій та освітній стратегії індивіда, спонукають його до творчості.

На нашу думку, питання впливу штучного інтелекту та машинного навчання на освітні практики потребує подальшого дослідження, як у напрямку окреслення параметрів такого впливу, так і в аспекті потенціалу філософії, як культурного ресурсу розвитку сучасних креативних процесів в освіті.

Список використаних джерел

1. Машлій Г. Б. Дослідження управлінських аспектів використання штучного інтелекту / Галина Машлій, Ольга Мосій, Мар'яна Пельчер // Галицький економічний вісник. Т. : ТНТУ, 2019. Т. 57. № 2. С. 80–89.
2. «Інтелект». Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://slovnyk.me/dict/fes/%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82> (дата звернення: 20.03.2023).
3. «Штучний інтелект»: Філософський енциклопедичний словник. URL: https://slovnyk.me/dict/fes/%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82. (дата звернення: 20.03.2023).
4. Андрущенко В. А. Інформаційний вимір сучасної освіти / В. Андрущенко, О. Кивлюк, О. Скубашевська. К.: «МП Леся», 2017. 596 с.
5. WHAT LEARNING ALGORITHM IS IN-CONTEXT LEARNING? INVESTIGATIONS WITH LINEAR MODELS arXiv: 2211.15661v2 [cs.LG] 29 Nov. 2022. URL:<https://arxiv.org/pdf/2211.15661.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Олена БАЛАЛАСВА,

*канд. пед. наук, доцентка кафедри журналістики та мовної комунікації,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
(м. Київ, Україна)*

ІНТЕГРУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Проникнення технологій доповненої та віртуальної реальності у процеси виробництва і поширення інформації є тенденцією, детермінованою не лише технологічними, а й соціальними причинами і факторами.

Платформи *Seen TV*, *Hashtag Our Stories* дозволяють пересічним громадянам створювати та розповідати власні історії, адже користувацький контент є необхідним і затребуваним у сучасному світі. Метою проєктів є допомогти більшій кількості громадян стати ефективними оповідачами та громадянськими журналістами.

Команди *Seen TV* та *Hashtag Our Stories* відвідали близько 40 країн з низьким рівнем доходу й навчили невеликі спільноти тому, як розповідати свої історії за допомогою мобільних пристроїв. Далі команда редагування перетворює ці кадри на контент, який можна показати в інтернеті. Понад 5 мільйонів людей стежать за програмами і шоу *Seen TV*. Як альтернативу створено лінзу з функцією доповненої реальності, яку можна відправляти користувачам через соціальні мережі (*Instagram*, *Twitter*, *Facebook*, *Snapchat*) з інструкціями, як знімати якісний контент. У проєкті є команда журналістів, які перевіряють факти та верифікують контент, перш ніж перетворювати його на мільйони історій. Проєкт спонукає звичайних людей розповідати свої історії, які часто залишаються непоміченими в провідних ЗМІ, і доводить, що громадянські журналісти та професіонали можуть працювати разом і спільно ділитися новинами.

Технологія віртуальної реальності теж інтегрується у процеси створення і поширення інформації. Перший репортаж у форматі віртуальної реальності «Голод у Лос-Анджелесі» створила Нонні де ла Пенья – американська журналістка, засновниця та генеральна директорка цифрової медіакомпанії «Emblematic Group». Де ла Пенья широко відома як творчиня жанру імерсивної журналістики, що поєднує графіку *Unity* з реальним звуком свідків, щоб відтворити вражаючі події, в які користувач може зануритися, використовуючи гарнітури віртуальної реальності. Віртуальна реальність – це потужне середовище, що поєднує в собі візуальний, слуховий і фізичний матеріал для

створення захопливого інформативного й емоційного досвіду. Дослідники пов'язують ці ефекти зі здатністю віртуальної реальності пробуджувати присутність, стимулювати сприйняття перспективи, надавати користувачам можливість випробувати нову точку зору та наслідки прийняття цієї точки зору, що є особливо важливими для журналістського контенту. Поміщаючи користувачів у певні події та надаючи їм певний ступінь свободи дій, імерсивна віртуальна реальність може стимулювати створення нових емоційних зв'язків між глядачами та подіями.

Вивчення унікальних імерсивних характеристик віртуальної реальності є важливим кроком до розуміння того, як ця нова технологія інтегрується з лінійними медіа в інформуванні та залученні аудиторії до важливих соціальних проблем. Журналісти завжди повинні враховувати надзвичайний потенційний вплив VR і прагнути використовувати його таким чином, щоб він відповідав традиційним стандартам журналістики: точність, справедливість і прозорість (Creating, 2018).

The New York Times випустила понад два десятки документальних фільмів, доповнених віртуальною реальністю, та представила серію «Daily 360», яка створює відео з різних куточків світу, зокрема із зони бойових дій. Фільми у віртуальній реальності можна дивитися на Google Cardboard або в застосунках для смартфонів.

В Україні одними з найвідоміших проєктів імерсивної журналістики є проєкти «Рани 360» Йосипа Сивенького (серія із трьох документальних фільмів, знятих за допомогою технології VR 360° – три історії українських військових, які отримали поранення на Донбасі) та «Aftermath VR:Euromaidan» (імерсивний документальний проєкт про найтрагічніші години Революції Гідності. Глядачі повторюють шлях протестувальників, які йшли вгору Інститутською вулицею; історію викладено за допомогою архівних фотографій та відео, спогадів очевидців, записаних у форматі 360°, відеоінтерв'ю та відсканованих артефактів).

Варто зауважити, що попри великий потенціал технологій доповненої та віртуальної реальності, їх застосування у процесах масової комунікації є питанням складним і неоднозначним, яке потребує детального дослідження в різних аспектах: етичному, філософському, соціокомунікативному, психологічному та багатьох інших.

Тетяна БОРОВИК,
*старша викладачка кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Черкаський державний бізнес-коледж,
(м. Черкаси, Україна)*

Світлана УСТИЧЕНКО,
*виконавча директорка Мовного центру «Lingua Hub»,
Черкаський державний бізнес-коледж,
(м. Черкаси, Україна)*

ФОРМУВАННЯ CAREER SKILLS В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Глобалізація суспільно-політичних та економічних процесів змінює світ навколо та висуває нові вимоги до фахівців на ринку праці. Попередні дослідження свідчать, що «ключовими компетентностями, затребуваними на сучасному ринку праці, є крос-дисциплінарні знання (уміння розуміти та застосовувати знання з різних дисциплін); колаборація (уміння продуктивно працювати в команді); навички планування та організації; вміння вирішувати складні завдання, що базуються не тільки на професійних навиках, а й на інтелекті та життєвому досвіді; критичне мислення; емоційний інтелект» [1, с. 33]. Викликом часу та назрілою необхідністю входження в глобальний простір є міжкультурна комунікативна взаємодія, яка ґрунтується на подоланні стереотипів та налагодженні діалогу: «наприклад, якщо британський діловий партнер мовчить під час переговорів, це не обов'язково означає згоду, як це прийнято в Україні. Це може просто означати очікування. Якщо японський колега киває головою, слухаючи вас, це не означає, що він погоджується з вами, а свідчить про те, що він слідує за вашою думкою» [2, с. 109].

Все частіше HR-фахівці при ухваленні рішення про прийом на роботу, окрім професійних компетентностей, перевіряють відповідність життєвих навичок (life skills) потенційних шукачів роботи загальними цінностями та цілям компанії-роботодавця. Такими життєвими навичками є розвинені навички міжособистісного спілкування, уміння розмовляти іноземними мовами, уміння виявляти та вирішувати проблеми, приймати рішення в критичних ситуаціях, швидка адаптація до умов праці та гнучкість у прийнятті рішень, вмотивованість тощо. За даними Всесвітнього економічного форуму, у світі «до 2025 року 85 мільйонів робочих місць можуть замінити машини, але, при цьому, можуть з'явитися 97 мільйонів робочих місць, які адаптуються до нових змін на ринку праці» [3]. Також на форумі було названо ТОП-10 навичок майбутнього, зокрема:

- аналітичне мислення та інноваційність;
- активне стратегічне навчання;
- комплексне вирішення проблем;
- критичне мислення та аналіз;
- креативність, оригінальність та ініціативність;
- лідерство та соціальний вплив;
- використання технологій, моніторинг та контроль;

- технологічний дизайн та програмування;
- стресостійкість та гнучкість;
- вміння аргументувати, вирішувати проблеми та формувати ідеї [3].

Застосування технологій штучного інтелекту наразі є актуальною темою для обговорення та випробування його інструментів та можливостей. Теоретики і практики наголошують, що штучний інтелект може змінити ринок праці, а також висловлюють сумніви щодо об'єктивності прийнятих рішень. У підсумку дискусії представники бізнесу, експерти з інноваційних стартапів та сфери неформальної освіти щодо застосування новітньої технології наголосили, що «штучний інтелект не замінить людини» [4]. Також учасники зустрічі наголосили, що «на перший план зараз виходять soft skills. Людині, яка знає англійську мову, вміє вчитися, достатньо гнучка до змін, користується інформаційною гігієною та вміє працювати з критикою, не потрібно опановувати якусь одну професію на все життя, адже ця людина зможе опановувати нові скіли та змінювати свої професії. Такі люди завжди будуть потрібні на ринку праці» [4]. Згідно з останніми дослідженнями, все більше зустрічається думка, що критичне мислення є життєвою навичкою нарівні з вмінням читати чи писати.

Зарубіжні дослідники, розглядаючи soft skills у контексті кар'єрного зростання, виділяють наступні навички: професіоналізм на робочому місці, управління часом, вербальна комунікації, письмове спілкування. Вирішальними soft career skills для початку кар'єри на будь якій посаді, що впливають на вибір напряму подальшої кар'єри, є навички працевлаштування, які включають навички пошуку вакансій, написання резюме, проходження співбесіди, пошуку роботи через мережу Інтернет. А для побудови успішної кар'єри в майбутньому необхідно оволодіти ключовими навичками: професіоналізм, нетворкінг, тайм-менеджмент, самоменеджмент, лідерство. Але окрім soft career skills для майбутнього роботодавця важливими є hard skills, тобто вміння та знання, необхідні для певної посади та конкретної роботи. Для hard skills характерно:

- перелік знань, умінь, які можна об'єктивно оцінити та перевірити;
- наявність документів про освіту;
- сертифікати про рівні складності тих чи інших знань [5]. Рівень володіння

такими навичками легко перевірити за допомогою тестування, знання, яких не вистачає легко компенсувати шляхом неформальної освіти [6]. Але неможливо визначити універсальний перелік hard career skills для фахівця, оскільки це професійні навички, які можуть різнитися навіть у тих компаніях, які працюють за одним напрямом в одному секторі.

Отже, сучасне суспільство базується на нових глобальних викликах, це випереджальний розвиток інтелектуальних технологій, що зумовлює низку трансформацій у всіх сферах людського життя. Важливі зміни, що відбуваються на ринку праці, зумовлені також появою нових підходів до оцінки фахівців та підбору персоналу. Все більше потенційні претенденти на робоче місце та роботодавці наголошують про важливість soft та hard skills для побудови успішної кар'єри. Досвід підтверджує актуальність не лише професійних аспектів тієї чи іншої роботи, а й те як ці знання будуть

застосовуватися у діяльності компанії-роботодавця та як впливатимуть на результат його діяльності.

Список використаних джерел

1. Боровик Т. М., Устиченко С. В., Кравченко Л. В. Неформальна освіта дорослих як складова концепції «освіта впродовж всього життя». *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2020. № 1. С. 32-36. DOI: 10.31651/2524-2660-2020-1-32-36
2. Іванова І. В. Засвоєння комунікативних моделей поведінки у процесі співвивчення мов і культур як основа розвитку полікультурної особистості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 3. С. 107-110.
3. 10 найкращих навичок 2025 – скільки потрібно часу на їх вивчення. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8297-10-naykraschih-navichok-2025-sklki-potrбно-chasu-na-yih-vivchennya.html> (дата звернення 10.03.2023).
4. Атрощенко А. Вплив штучного інтелекту на майбутнє роботи: можливість чи загроза. *Speka*. URL: <https://speka.media/vpliv-stuchnogo-intelektu-na-maibutnje-roboti-mozlivist-si-zagroza-pnmg1v> (дата звернення 10.03.2023).
5. Що таке hard skills і soft skills: як нас оцінює роботодавець. *Освітній хаб міста Києва*. URL: <https://eduhub.in.ua/about> (дата звернення 12.03.2023).
6. Нестеренко К. 5 причин наймати людей за hard skills. *Finassessment*. URL: <https://finassessment.net/> (дата звернення 14.03.2023).

Ольга ДОБРОДУМ,
докторка філос. наук,
професорка кафедри журналістики та реклами,
Державний торговельно-економічний університет,
(м. Київ, Україна)

Едуард МАРТИНЮК,
канд. філос. наук,
доцент кафедри культурології,
мистецтвознавства та філософії культури,
Національний університет «Одеська політехніка»,
(м. Одеса, Україна)

Олена НИКИТЧЕНКО,
канд. філос. наук,
доцентка кафедри культурології,
мистецтвознавства та філософії культури,
Національний університет «Одеська політехніка»,
(м. Одеса, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВІЙСЬКОВІ ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ

Аналізуючи військові виклики та ризики сучасної соціокультурної реальності, слід зазначити, що війна має, в тому числі, соціально-антропологічний, соціально-психологічний, історико-культурологічний,

політико-цивілізаційний аспект. Її актуальність, конгруентність та релевантність теперішній ситуації не викликає сумнівів: насамперед важливо відзначити, що агресія історично притаманна людському суспільству, а людська історія – це переважно військова історія. На черговому витку історії війни, яка може перетворитися на Третю Світову війну, вкрай важливо аналізувати способи, за допомогою яких людська культура може стримувати агресію, іманентну людству як виду.

В даний час, починаючи з 24 лютого 2022 року, несподівано актуалізувалася військово-політична тематика, стали широко обговорюватися питання першопричин війни та теорій справедливої війни, відносин між людською природою та війною, політичної теології та етики війни. Цілком очевидно, що деякі аспекти філософії війни співперетинаються з філософією історії, політичною філософією, міжнародними відносинами та філософією права. Українські інтелектуали запустили ініціативу Philosophers ForUkraine – механізм академічної дипломатії, що дозволяє розповісти світові про події у нашій країні. На знак солідарності світові інтелектуали та філософи пишуть колонки на підтримку України – свою позицію вже висловили багато відомих філософів сучасності.

Сучасна інформаційна епоха (умовно кажучи, епоха постмодерну) також має свою теоретичну концепцію війни, яку цілком доречно назвати філософією війни. Ця нова концепція ведення війни отримала назву у популярній літературі «мережево-центрична війна» – відповідно, інформаційна війна повністю інтегрується у методи та засоби ведення військових операцій. Війна в Україні – це один із найбільших викликів міжнародного порядку, заснованого на Статуті ООН. Крім того, вона викликала світову кризу: через стрибки цін на продукти харчування, енергію та добрива постраждали 74 країни, що розвиваються, із загальною чисельністю населення 1,2 мільярда осіб. Про це заявив голова ООН на засіданні Ради Безпеки щодо України [1].

Протягом усієї історії люди воювали один з одним, і не дивно, що проблема війни потрапила до предметного поля філософії ще на початку її розвитку. З давніх-давен мислителі задавалися питаннями про те, що таке справедлива війна, кого можна назвати ворогом і які методи покарання до нього застосовні. Сьогодні критика військових конфліктів широко поширена серед людей, проте людство пройшло довгий шлях, щоб усвідомити деструктивний вплив війни.

Різні філософи та релігієзнавці, політичні діячі та митці притримувалися нерідко амбівалентних підходів до осмислення суті війни – одні з них вихваляли війну, інші засуджували (наприклад, Платон, Мішель де Монтень, Блез Паскаль, Жан-Жак Руссо, Іммануїл Кант, Альфонс де Ламартін, Віктор Гюго, Річард Кобден, Джон Брайт, Махатма Ганді тощо). Питання філософського осмислення війни, як однієї з невід’ємних якостей людського суспільства, має досить давню історію, оскільки питання війни у своїх роботах

порушували багато філософів. Багато в чому, на відміну, наприклад, від філософії права чи філософії пізнання, військові дії за своїм мінливим зовнішнім виразом, що визначається прогресом, буквально приховують онтологічні основи самої війни, яку можна розглядати і крізь призму етики та крізь призму філософської антропології.

Жодна система розуміння соціального устрою не змогла стримати людство від тієї прірви, яку воно впало в період Першої та Другої Світових воєн. Від кризи цієї революції не змогла попередити жодна система, чи то комунізм, християнство, марксизм, фашизм, лібералізм, які не стримали людство від Другої світової війни і виявилися нездатними запобігти війні між Росією та Україною, яку ми вже зараз можемо розглядати як початок Третьої Світової війни. Незважаючи на те, що величезні матеріальні ресурси вже залучені до конфлікту, зараз ніхто не може обґрунтувати приблизні терміни закінчення цієї війни – від двох тижнів до десяти-двадцяти років, оскільки тут є місце політичної випадковості.

Сучасне наукове знання дає картину майбутнього, враховуючи всі можливі варіанти розвитку майбутнього від трансгуманізму до будь-якої комуністичної теорії, від ліберальних і консервативних, лівих та правих, аж до сценарію абсолютного ідеалізму та феноменології духу за Георгом Вільгельмом Фрідріхом Гегелем та одинадцятирічних циклів за Олександром Чижевським, сценарію кінця історії за Френсісом Фукуямом та сценарію за Юоном Харарі з уявленням про нову релігію – датаїзм), окультних та неовізантійських сценаріїв за Олександром Дугінім тощо.

Наука пропонує розрізняти прогнози розвитку суспільства, враховуючи головну ваду всіх пророцтв на майбутнє в тому, що вони будуються на тих тенденціях, які спостерігаються в сучасному їм суспільстві (пролонгуванні). Так, враховуючи тематику релігії в кіберпросторі, можна уявити різні алгоритми розвитку подій: сам комп'ютер стає релігією або релігія стає додатком до комп'ютера. Можна відзначити, що існує також свого роду роботорелігія – поклоніння роботам за Станіславом Левандовським. Нове покоління інформаційних воєн та пресинг високотехнологічної пропаганди свідчать про те, що ХХІ ст. є мультимедійним віком. Відбувається хіба що пролонгування Холодної війни, але вже технологічними засобами, зокрема, у вигляді міжнародної гонки електронних озброєнь, мережево-центричної зброї, хакерських, інформаційних, супутникових та онлайн-війн, кіберекстремізму та е-тероризму.

Гібридна війна переросла у всебічну війну, незважаючи на початкові латентні її інтенції значною мірою через конфронтацію психологічних культур. Сучасна війна, що модифікувалася з гібридної в повномасштабну, на наш погляд, чітко ілюструє та характеризує такі конвергентні процеси сучасного соціального життя, як її есхатологізація та сакралізація, дегуманізація і демонізація, американізація (американське розуміння війни переважає) та

діалог (до якого світські та релігійні діячі різних континентів намагаються прагнути і сприяти). Залишаються досі невирішеними проблеми національних та культурних, релігійних і психологічних, економічних та політичних, юридичних і філософських процесів.

Список використаних джерел

1. Global impact of war in Ukraine: Billions of people face the greatest cost-of-living crisis in generation https://news.un.org/pages/wp-content/uploads/2022/06/GCRG_2nd-Brief_Jun8_2022_FINAL.pdf

Svitlana USTYCHENKO,
Head of the Language Center «Lingua Hub»
Cherkasy State Business College,
(Cherkasy, Ukraine)

CRITICAL THINKING THAT SHAPES CULTURAL IDENTITY

In today's globalized world intercultural competence, critical thinking skills are necessary to interact successfully with people from different cultures with their different values, practices, and ways of communicating to avoid conflicts and misunderstanding [1, p. 14]. One of the major tasks of college and university education is to get students ready for future intercultural encounters making them flexible in their thinking and recognize that people are complex. It does not mean that it should only be aimed at conveying specific information. First, it is about the development of ability to perceive the others, to be aware of common features and differences between different cultures, as well as about the formation of knowledge, abilities and skills to communicate with other cultures and societies [2, p. 55].

Contemporary youth is engaged in global interaction of local cultural frames due to digital technologies. This phenomenon has received the name 'glocalisation'. The authors of the concept Luke and Carrington advocate for an increased awareness of how values and beliefs from globally originating frames of meaning transact with local values and beliefs [3, p. 61].

The aim of the research is to highlight the ways to integrate critical thinking into developing cultural identity in the ESL teaching and learning process.

Educational process in general as well as ESL learning and teaching is aimed at working on critical thinking aspects as well as intercultural awareness and culture aspects:

- examining existing bias and prejudice;
- distinguishing observation and interpretation;
- understanding other students' point of view;

- cultivating applying ‘universal intellectual values’ (clarity, accuracy, consistency, depth, breadth, fairness);
- applying active listening techniques;
- considering values which impact people’s activity;
- encouraging compassion, volunteerism and charity [1].

In the process of our research, we have developed an Assessment Rubric that can be applied to measure student’s success in terms of critical thinking and intercultural skills development. We have undertaken an attempt to determine criteria and quality measurements that include the ability to generate new ideas, express own points of view, think clearly, deeply, give full attention to what/whom they hear, see, and be respectful. The value of the Rubric lies in the fact that it is combined and collaborative. It is combined as it measures two types of skills. It is collaborative as the assessment involves both the teacher and the student. It has already found practical application in the advanced English groups as a standard to monitor if the desired level of critical thinking plus intercultural skills has been achieved.

References

1. Устиченко С. Формування навичок критичного мислення через призму розуміння міжкультурних цінностей. *Іноземні мови*. 2021. № 2. С. 66–70.
2. Іванова І. Соціально-педагогічні передумови становлення та розвитку культурологічного підходу. *Перспективи та інновації науки*. 2021. С. 46–56. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-3\(3\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-3(3)). С. 46–56.
3. Luke A., & Carrington, V. (2004). Globalisation, literacy, curriculum practice. In T. Grainger (Ed.), *The RoutledgeFalmer reader in language and literacy* (pp. 52–66). New York: RoutledgeFalmer.

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

Ірина ВАКУЛИК,

*канд. філол. наук, доцентка кафедри журналістики та мовної комунікації,
Національний університет біоресурсів та природокористування України,
(м. Київ, Україна)*

МОВА ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РЕАЛІЙ ЧАСУ

Те нове, що виникає в мові, постає в лексиці, яка, будучи засобом номінації, тобто позначення предметів та явищ дійсності, відбиває виникнення нових реалій (позалінгвістичних явищ), або передає зміни, що відбуваються в існуючих реаліях. А реалією сьогодення, за визначенням ВООЗ, офіційно у 2020 році став *Ковід* (паралельно у ЗМІ два роки тому, коли був ідентифікований вірус, використовували «Уханська пневмонія»), хоча зараз медики стверджують, що правильнішим буде вживання «короновірусна хвороба». Феномен стрімкого поширення нової термінологічної одиниці обумовлений соціально-історичним контекстом, а ступінь адаптації терміна зріс у геометричній прогресії до ступеня розповсюдження хвороби у всьому світі. І в цьому полягає багатство мови – здатність виражати реальність у всій її складності. Термін «Covid-19» інтегрувався у сучасні мови, пройшов надшвидку графічну адаптацію, прихопивши із собою і давно забуті «вакцина», «пандемія», «епідемія», «паспорт», «імунізація», «дезінфекція», «іmunітет», «інфекція», «ізоляція», «респіратор», «вірус», «зона», чи спеціально вживані типу «біобанк», «скринінг», «бустер», «аносмія», «авгестія» тощо. Отже, ми можемо говорити, що розвиток лексики відбувається не лише за рахунок її нових шарів у зв'язку з виникненням підсистем нових реалій, хоча саме цей останній процес дає найвідчутніші інновації в лексиці. Деякі терміноелементи стають ніби постійною зв'язуючою ланкою між реаліями і словами в процесі номінації нових реалій, показником впливу екстралінгвістичних факторів водночас на лексику і словотвір.

Валентина ВЕРЕЩАКА,

*викладачка іноземних мов,
Кременчуцький педагогічний коледж імені А.С. Макаренка,
(м. Кременчук, Україна)*

Ірина БОЙКО,

*викладачка англійської мови,
Кременчуцький педагогічний коледж імені А.С. Макаренка,
(м. Кременчук, Україна)*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЇ НА ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ

Всім відоме висловлювання Н. Ротшильда «Хто володіє інформацією, той володіє світом» [1], яке стало загальною назвою у сучасному світі. У цьому висловлюванні піднімається проблема ролі інформації в житті людини. Цими

словами автор хотів сказати, що якщо людина має в своєму розпорядженні цінними знаннями, то вона може стати досить успішною. Погоджуємося з думкою автора, оскільки у сучасному суспільстві ця тема актуальна як ніколи, тому що з кожним роком стає все більше інформації і, якщо правильно її подати, можна досягти великих успіхів у будь якій сфері діяльності.

XXI століття – століття технологій, прав і свобод, особливо свободи слова і творчості. Інформація завжди була виключною важливістю, з її допомогою перевертали цілі держави, скидали уряд і багатіли. Для початку потрібно згадати, що ж таке інформація. Все досить просто: інформація – це відомості про стан справ, про стан чого-небудь [2]. З цього простого визначення випливає масштабна сила і влада. Інформація свого роду ресурс для успішного розвитку соціальної життєдіяльності (ресурс – запас, джерело чого-небудь). Люди самі не помічають, що в процесі своєї діяльності використовують інформацію в якості фактора виробництва; вони отримують інформацію, обробляють і використовують її за призначенням точно так же, як і будь-який капітал і землю. Хорошим аргументом може послужити створення інформаційної зброї. Ця зброя можна поставити в один ряд з найнебезпечнішими боєприпасами людства. Дана технологія не тисне фізично, але знищує морально. Вона може змусити людину змінити його думку, світогляд, все його життя. Ця зброя навіть не масового знищення, а масового управління. Сам Н. М. Ротшильд може стати чудовим підтвердженням цих слів. Під час битви Наполеона при Ватерлоо за битвою спостерігали Якоб і Натан Ротшильди. Відразу ж після бою брати хотіли відправити голубів в Лондон з шифрами, щоб повідомити про поразку Наполеона; але усвідомивши, якою інформацією вони володіють, голубів ніхто не відправив. Замість цього Натан негайно сам відправився в Лондон. Після прибуття Ротшильд став натякати на бойові успіхи Наполеона і тут же продавати свої акції. Англійці вірили молодій людині і теж почали позбавлятися від паперів, які нібито стрімко знецінюються. Природно, їх вартість сильно впала, і агентам Ротшильда не становило жодних проблем придбати велику їх кількість. Звичайно, незабаром про поразку Наполеона стало відомо в Лондоні, але було вже надто пізно – англійці збагатили Ротшильда майже на 40 мільйонів фунтів стерлінгів [1]. А допомогло йому в цьому саме те, що він раніше за інших отримав необхідну інформацію і правильно нею розпорядився. Саме тоді Ротшильди і придумали фразу «Хто володіє інформацією, той володіє світом».

Сучасні виклики свідчать про переосмислення форм і методів роботи з інформацією. Так, на думку експертів компанії «Майкрософт Україна» саме уміння працювати у віртуальній команді та розуміння великих обсягів даних є навичками, які будуть обов'язковими для навчання і кар'єри у майбутньому, що говорить синергетичний ефект гуманітарних та інформаційних технологій [3, 130]. Змінюються вимоги і до професійної культури сучасного фахівця, складовими якої є:

- культура ведення бізнесу (володіння основами підприємницької діяльності і менеджменту);

- інформаційна культура (володіння основами інформаційної діяльності та знання новітніх інформаційних технологій);
- культура ділового спілкування (знання норм ділового етикету, норм усної та письмової ділової комунікації);
- правова культура (володіння основами права і нормами правової поведінки);
- іншомовна культура (здійснення міжкультурної ділової комунікації);
- психологічної культури (розуміння психологічних явищ, пов'язаних з діловими стосунками людей);
- економічна культура (володіння основами економічних теорій, мікро- і макроекономіки, маркетингу тощо) [4, с. 46–47].

Отже, інформація є інструментом для досягнення успіху. Але саме людина має критично переосмислювати потоки інформації, що її оточують і приймати рішення чи погоджуватися із запропонованою інформацією, чи докласти певних зусиль для її переосмислення та проявляти активні зусилля для зміни ситуації. В сучасному світі інформації в достатку, так що якщо навчитися нею правильно користуватися, то цілком можна досягти успіху.

Список використаних джерел

1. Наполеон від фінансів. Як поштові голуби зробили Ротшильда мільярдером. *Фокус*. URL: <https://focus.ua/opinions/476201-napoleon-ot-finansov-kak-pochtovye-golubi-sdelali-rotshilda-milliarderom> (дата зверення 17.03.2022).
2. Демкова М., Фігель М. Інформація, як основа інформаційного суспільства: поняття та правове регулювання. *Інформаційне право: стан та перспективи розвитку в Україні: матер. круглого столу* Київ. 2004. 1 квітня.
3. Боровик Т. М., Залозна Т. Г. Інформаційний етап розвитку гуманітарних технологій в освіті. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект: матеріали VI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції з міжнародною участю* (Черкаси, 26–27 берез. 2020 р.). Черкаси, 2020. С. 130–133.
4. Іванова І. В. Формування культурологічної компетентності майбутніх фахівців бізнес сфери у процесі навчання іншомовного професійного спілкування. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2008. С. 45–46.

Марія ДМИТРЕНКО,
 докторка філос. наук, професорка,
 Черкаський інститут пожежної безпеки
 імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України,
 (м. Черкаси, Україна)

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Формування та функціонування корпоративної культури неминуче стосуються розвитку і реалізації особистісного потенціалу, визначають особистісну орієнтацію кожного працівника організації. Аналіз теоретичних

засад особистісного потенціалу у вітчизняній літературі визначено у працях таких вчених, як Я. Кудря, І. Кучерявий, О. Чаплигін та ін.

Організація – це складний організм, основою життєвого потенціалу якого є організаційна культура. Це те, через що люди вибирають ту чи іншу організацію, і, те, як вони в процесі взаємодіють. Це стійкі норми, принципи життя та діяльності організації, що можна віднести до цінностей, норм, сімейному укладу, вірувань і т.д. Все це не тільки відрізняє одну організацію від іншої, а й в істотній мірі зумовлює їх успішне функціонування і виживання в довгостроковій перспективі. Культура організації являє собою складний набір важливих припущень, бездоказово приймаються і поділяються членами групи чи організації. У більшості випадків корпоративна культура трактується як прийнята більшістю членів організації філософія і модель управління [4]. Члени організації, поділяючи певні вірування і очікування, формують своє фізичне оточення, виробляють єдину мову спілкування, створюють єдині зразки поведінки в різних ситуаціях і виявляють прийнятні усіма почуття і емоції. Ці прояви культури сприймаються працівниками, дозволяючи їм осмислити і додати певне значення подіям і діям, що відбуваються в організації. Зміст організаційної культури являє собою те, як уявлення працівників формують певні зразки поведінки в процесі реалізації власного особистісного потенціалу.

У цілому, модель організаційної культури відзначається декількома характеристиками:

- усвідомлення себе і свого місця в компанії;
- сталі уявлення про зовнішній вигляд людини на роботі;
- усталені традиції та звички в даній області;
- усвідомлення часу і його використання;
- структуровані взаємини між співробітниками;
- усталені цінності і норми компанії;
- оформлена комунікаційна система;
- усвідомлення віри в трансцендентне;
- представлення чіткого процесу розвитку працівника, його навчання;
- визнання етики в роботі та її мотивування [3].

Особистість може і повинна співіснувати і ефективно взаємодіяти з корпоративною культурою при певному вигляді взаємовідносин. Розглянемо кілька видів тиску однієї культури на іншу та культури на особистісний потенціал. У повсякденності організації існує як деструктивний тиск, так і конструктивний. Відзначимо, що певний рівень тиску має місце при конкретному типі управління організацією [2].

1. Деструктивний тиск. Дезорганізаційна діяльність є наслідком слабого тиску культури корпоративної на культуру особистості. У даному випадку відзначається низька організація упорядкування відносин, координації і контролю. У даних умовах індивіди діють практично автономно, прямуючи до задоволення власних цілей та особистих інтересів.

2. *Конструктивний вплив. Координаційна діяльність* є наслідком достатнього тиску організаційної культури на особистість. У таких умовах загальні цілі значущі для задоволення особистих інтересів, відносно висока лояльність персоналу (що передбачає деяке зниження трудової мобільності) як наслідок виникають тривожності відносно змін.

Наслідком максимального тиску позитивного характеру на особистість є *партисипація*, тобто діяльність конструктивного тиску корпоративної культури. Вона проявляється симбіозом людини та організації. Кожен прагне в максимальній мірі реалізувати індивідуальні здібності для досягнення загальної особистісної значущої для всіх мети.

Тотальна уніфікація є наслідком надмірного тиску. Уніфікація відбувається як на фізичному, так і на емоційному та когнітивному рівні. Організація в істотній мірі звільняє людину від необхідності критичної рефлексії, забезпечуючи її інструкціями, нормами, правилами, традиціями й порядками.

Деіндивідуалізація особистості – діяльність, яка виступає як наслідок високого тиску негативного характеру або максимально деструктивного тиску. Це може називатися примусовим переконанням, зомбуванням або «промиванням мізків». Особистість потрапляє в абсолютну психічну залежність. Організація, яка має деструктивний характер, все і завжди вирішує одна людина, яка є «усім» в організації. Особистість втрачає свою індивідуальність як на роботі, так і поза її, внаслідок поглинання її корпоративною культурою. Надмірний деструктивний тиск на індивіда з боку організації підриває не тільки його психічне, а й фізичне здоров'я.

Важливість організацій в житті людини виняткова. Вони пронизують наше суспільство. Людина як особистість – продукт суспільства в тому сенсі, що від народження він не володіє тими особливими фактами та індивідуальними здібностями, які характерні для конкретного виду навколишнього середовища [3].

Соціальні норми організації справляють істотний вплив на ідентичність і особистості їх співробітників – з огляду на обставини, описані вище, нерідко більше, ніж вплив сім'ї та кола друзів. Чим сильніше тиск корпоративних норм на людину, тобто чим більш жорстко вони наказують йому необхідність тих чи інших дій, тим сильніше і глибше деструкція його індивідуальності. Деструкція індивідуальності позначає втрату соціальної та психологічної незалежності при збереженні фізичної автономності. Це виступає прямим свідченням втрати людської цінності свободи.

Отже, культура суспільства (або групи) як набір об'єктивних у вигляді соціальних норм ідей розуміє певну програму (вимоги й запити) «навчання» індивіда в процесі соціалізації. При цьому людина не має практично жодних механізмів опору такого роду «навчання». Іншими словами, процес соціалізації підтримує певні риси в кожній особистості відповідно до типу особистості, найбільш адекватним для даної культури. Особистість – це явище масове, результат існування в суспільстві [2].

Список використаних джерел

1. Дослідження корпоративної культури: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.tns-global.com.ua>
2. Дмитренко М. Корпоративна культура: тенденції розвитку і функціональний потенціал: монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2013. 398 с.
3. Кудря Я. В. Нові підходи до кадрової корпоративної політики в управління персоналом / Я. В. Кудря // Проблеми науки. 2009. № 7. С. 21–23.
4. Шейн Е. Організаційна культура і лідерство: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/ansxo>

Iryna IVANOVA,
PhD, Associate Professor,
Cherkasy State Business College,
(Cherkasy, Ukraine)

ACTIVE LEARNING AS A DURABLE SKILL IN DEMAND FOR THE LABOR MARKET

Social transformations that the global community is witnessing nowadays have resulted in the change of social identification and given birth to new features of the society [1]. Strange as it may seem but the advances in technology have not led to the complete shift in demands to human resources with the stress on manipulating machines. On the contrary, innately capabilities and life skills are in the spotlight of personal and professional development. The top emerging skills identified in the World Economic Forum's Future of Jobs report suggest that many professionals should look to developing their soft skills to enhance existing expertise [2]. Active learning is said to occupy the second position on the list. The significance of the skill is proved by the valuable ability to search for and digest new information regardless of the activity and job title. Those employees who prioritize personal and professional growth are in constant demand on the contemporary labor market as they will be able to keep the pace of our fast-changing life. They are thought to be precious part of any team as they drive and motivate the workforce by challenging themselves, staying open-minded, generating new ideas, creating new projects, learning from mistakes.

Active learning used to be associated with the teaching and learning process. It was contrasted to traditional methods where a teacher transmitted knowledge to students. Nowadays, the concept has gone far beyond these boundaries in conformity with the current labor market needs and requirements. The skill has become an important feature of a professional of an innovative era.

The research is aimed at analyzing active learning in the plane of developing an innovative personality able to adapt to the changes in the labor market.

Various publications of domestic scientists and practitioners focus mainly on the significance of the skill and the ways to develop it in connection with the new school reform. However, labor market lacks such specialists at present.

The process of active learning is sure not to start in the workplace. It is the corner stone of college and university education. Personal experience shows that

under the influence of external circumstances, many students are more subject to passive learning showing less enthusiasm, losing motivation, being reluctant to participate in a discussion, etc. It is expedient that graduates should have a clear understanding of active learning strategies and be able to apply them appropriately. Learning strategies are methods developed by experts to improve your overall studying ability. They are designed to help you absorb, retain and recall study content in a self-dependent manner using resources like thoughts, memories, logic processes and emotions [3].

In the modern business world, it is becoming trendier and trendier to slip active learning into corporate strategy. 68% of employees say training and development is the company's most important policy (Clear Company) and 94% say they'd stay longer at a company if it invested in their L&D. (LinkedIn Learning Report, 2020) [4]. Active learning helps the companies to identify the gaps in competencies that are crucial for their business. A great number of consulting companies that specialize in organizational development have been building frameworks to help companies optimize their performance. In our research, we share the idea of Better Faster Further's "Learning Loop" Framework that consists of 5 key components: Awareness, Decision Making, Actions, Results/Outcomes, Reflection [5]. Furthermore, we would like to complement them with three more components, which include Consideration, Goal Setting and Intermediary Discussion.

In our opinion, active learning skill can be developed independently as well as a part of a team. It is even better when both ways are present.

Informal learning is one of the ways to stay involved outside of a formal environment. The main objective reasons for the informal learning value are as follows:

- rapid pace of IT technologies development contributes to the emergence of new professions;
- there exists a constant change in the success strategy in society;
- there is discrepancy between labor market requirements and professional level of specialists, which gives rise to tough competition among job seekers;
- formal education is not perceived as a tool for building a career, but as a means of realizing creative potential of an individual;
- it encourages formation of strategic life goals; acquisition, development of professional competencies; awareness of motives for lifelong learning; it helps to solve professional, social, life problems, etc. [6, p. 7].

Thus, active learning skill is a must for a new generation of potential employees in contemporary world as it brings benefits to developing a personality and an effective company making them competitive on the labor market. A society in which an individual is able to make responsible decisions in extreme situations, choose strategies for survival and development has always been considered successful [7, p. 84].

References

1. Ivanova I. Building Culturological Background Knowledge for Developing Business English Communication Skills URL: https://www.researchgate.net/publication/356850075_Building_culturological_background_knowledge_for_developing_business_english_communication_skills. DOI:10.33251/2522-1477-2021-9-173-177
2. 10 Emerging Skills for Professionals URL: <https://professional.dce.harvard.edu/blog/10-emerging-skills-for-professionals/>
3. 6 Learning Strategies To Apply in the Workplace URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/learning-strategies-types>
4. How to Bring Engagement and Entertainment to Your L&D URL: <https://www.thegrowthfaculty.com/blog/activelearning>
5. Leverage “The Learning Loop” to Maximize Performance URL: <https://reganbach.medium.com/the-learning-loop-e5856b13a781>
6. Боровик Т.М., Устиченко С.В., Неформальна освіта як складова освітньої парадигми сучасності. Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки. Черкаси, 2019. Вип. 4. С. 5-10. DOI 10.31651/2524-2660-2019-4-5-10
7. Потапенко Л.В. Розвиток критичного мислення учнів та вчителів. Таврійський вісник освіти. 2014. № 4(48). С. 84-86.

Світлана КИСЕЛИЦЯ,

*канд. філос. наук, доцентка кафедри філософії і суспільних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)*

ЄДНІСТЬ ПРИРОДНИЧИХ І ГУМАНІТАРНИХ ЗНАНЬ В ОСОБИСТІСНОМУ СТАНОВЛЕННІ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Інтенсифікація інформаційних потоків у глобальному світі вимагає ретельного вивчення пізнавальної активності сучасної людини, корекції завдань, що постають як перед гуманітарними, так і природничими науками в цьому інтегративному процесі. Йдеться про взаємодію когнітології та праксеології в умовах домінування морально-етичної складової у пізнанні та самопізнанні. Відтак, необхідно визначити алгоритм ціннісної зорієнтованості щодо впливовості як природничих, так і гуманітарних знань. За їх предметної різновекторності обґрунтовується ідея зацікавленості особистості у підвищенні рівня взаємопроникнення природничо-технологічного та гуманітарно-антропологічного чинників у пізнавальній діяльності з метою розвитку мисленнєвої культури та професійності дослідника.

Наразі видається дещо дивним культ техніки, характерний для XVII-XVIII сторіч, яким людина стверджувала себе у ролі творця реальності, адже у випадку невизнання її унікальності та креативності, пафос наукових революцій та суспільних досягнень виявляється безглуздом: «Людина прагне

сконструювати всі можливі машини, правда, спочатку тільки в думках, у вигляді плану, за допомогою чого можна керувати природою з будь-якою метою: корисною чи шкідливою. Велику добу «відкриттів та винаходів» надихала ідея та цінність людської влади і свободи у ставленні до природи, а не лише думка про зиск» [1, с. 54], – влучно зазначає Макс Шелер, один із засновників сучасної філософської антропології. Маючи на меті лише втілення конструктивно-моделюючих амбіцій, логічно було б припинити всі прагнення інтуїтивно-інсайтового прозріння: навіщо пізнавати те, чим не можемо володіти а priori. В іншому контексті знаний представник гуманітарної науки переконує: «Будь-який зв'язок між душевними й тілесними процесами potwierджується й пояснюється тим, що їх дано через єдину і неподільну дію особистості. Радше саме розуміння особистості та її діяльнійсності єдності з точки зору духовного центру чужої особистості передуює зазначеним настановам» [2, с. 23]. Так само інтелектуально виважено та вмотивовано Гельмут Плеснер наголошує на неосязності природи людини, акцентуючи увагу на її втаємниченості та ексцентричності, обмежуючи можливості теоретичного знання концептом віри: «У Всесвіт можна лише вірити. Доки вона вірить, людина «завжди іде додому». Але дух спрямовує людину і речі від себе і через себе» [3, 151]. Відтак, метою розмислу є встановлення меж взаємопроникнення природничих і гуманітарних складових пізнання в контексті особистісного становлення.

Очевидно, що одним із найнагальніших завдань сучасного людинознавства є осмислення так званої окремішності, ізолюваності, самотності, зростаючого почуття власної абсурдності та інших модифікацій людського існування в глобальному світі. Технологізм поступово, але невпинно руйнує в людині непохитну переконаність у власній виправданості. Позаяк людська свідомість – «мислячий дух» – не має лінійного алгоритму, не вкладається в чітку праксеологічну чи когнітивну схеми поведінки, звідси й гіпотеза: або назавжди відмовитися від намагань зрозуміти цей унікальний феномен, або ж спробувати описати, так би мовити уніфікувати й тим самим засвоїти.

Людина як цілісна істота надає сенсу своїм діям розмислом (раціонально) та вірою (ірраціонально). Реальністю виявляється те, що може бути сконструйованим хоча б гіпотетично. Людське пізнання перестає бути пасивним відображенням дійсності і перетворюється у деяке творіння. Те, що повсякчас називають реальністю, насправді є фізичною (природною) та метафізичною (надприродною) невпорядкованістю, яких варто позбавитися, щоб предметно орієнтуватися в світі. Із споглядального розум перетворюється у творчий, а гуманітарне буття цілком поглинає настановча філософія, тобто своєрідна практична філософія постулатів, якою їй належить бути. Нігілістична непродуктивна сутність цієї настанови стає очевидною, адже все онтологічне розмаїття буття зводиться до продуктів людської діяльності. Відтак, антропологічно напруженою виявляється сентенція ніцшеанського Заратустри, апелюючого до свідомості власних учнів: «Я не хочу, щоб ваші домисли сягали

далі вашої продуктивної волі. Ви можете створити Бога? Так і не говоріть ні про яких богів» [4, с. 73]. Дух тотального позитивізму (що діалектично дотичний негативізму) не може в певний момент не протиставити фізичне та метафізичне в людському бутті.

Тож, інтуїція, надія, мрія, віра й таке інше потрібні людині, щоб захиститися екзистенціально: змиритися з тим, що не все у світі піддається раціоналізації, що є такі царини, де починаються таїнства, тобто деякі ірраціональні засади передують, більш того, обумовлюють подальший хід думок і дій. Для визнання очевидної суперечності цього феномену духові необхідна неабияка мужність взяти до відома той факт, що не все у світі залежить від суб'єкта. Тому й науково-технічний прогрес не можна навіть у логічному розмислі підносити занадто високо. Епістемологічні прожекти (надмірна технологізація, а не гуманізація) призводять до соціального утопізму. Інколи реальністю виявляється те, на чому ми сконцентровані, істиною – у що віримо: бажане і цінне для душі, яка прагне певних перетворень, є нічим іншим, ніж спонуканням до розуміння.

Заперечення особистісної цінності (чим рясніє історія становлення науки останніх сторіч) визначається не стільки теоретичними, скільки ідеологічними чинниками: сцієнтизм призводить до приниження людини. Відтак, посилюється сегмент тих науковців, які тривогу і жах вважають джерелом наростаючого нігілізму: «Вся новочасна філософія проростає, немов з насінини, з цього страху перед помилкою, облудою... Натомість новочасна людина виходить з недовіри, з підозри, бо для неї... світ – це Хаос, Безлад» [5, с. 208-209]. Історичний, науковий та наш власний досвід підказує, що прагнення знати і прагнення не помилятися – це суттєві імпульси саморозвитку, які раціонально та емоційно торують життєвий шлях. А визнати їх благородним поривом можна лише тоді, коли розум «помітив», а сумління «піднялося» до морального зобов'язання. Не важко помітити, що ця тотальна спрямованість на пошук опори виключно у самому собі, насамкінець, залишає людину в світі без усілякої підтримки, наодинці з абсурдним існуванням.

Дійсно, якщо немає сенсу пізнавати те, чим не можемо володіти, якщо межові засади нашого світу ототожнюються із втіленням прожектів чи авантур, заснованих виключно на фізичному (ігноруючи цінність метафізичного) ствердженні, то лише онтологічна самота може очікувати на людину. Позаяк не саме дослідження, а його сенс надихає дослідника й конструює життя, спирається на віру в реалізацію ідеалів, то виходить, що насправді людина потребує не тих істин, що прислуговуються їй, а тих, яким би вона могла завдячувати як істинній опорі у цьому поруху до себе і, насамкінець, до світу.

Часто індивід демонструє так звану інфантильність свідомості, яка виявляється невмінням брати відповідальність на себе, втратою смаку до невизначеності, таємничості, дива. Будь-яка невідомість сприймається суто технологічно: виникає питання, як із неї випручатися, а не як співіснувати з

нею. У духовному світі людини повинно віднайти місце таким цінностям, які б не просто задовольняли фізичні запити, але й були особисто привабливими, важливими, соціально значущими, а критерієм аксіологічної зрілості особистості виступала б досвідченість в різноманітних галузях: «Знання, що виходить із глибин буденної свідомості (поза конфесійними, етнічними, професійними, освітніми, гендерними, віковими та подібними вимірами) ... надає широкі можливості для гуманітаріїв, духовних лідерів, політиків в їх спробі ефективно впливати на суспільну свідомість» [6, с. 50]. Таке світовідношення людини ніяким чином не схоже на володіння природним світом, радше, на перманентне опановування сутнісними людськими силами.

Таким чином, людинознавство, відповідаючи на актуальні життєво-практичні питання, повсякчас намагається гармонізувати всі сегменти розмаїтого природного і надприродного світів, в якому єдність сенсожиттєвих ідей і навичок критичного мислення у будь-якій сфері людської діяльності має створювати підґрунтя для креативного задоволення як матеріальних, так і духовних потреб особистості та спільноти. Неможливо точно встановити, яка саме міра у такому відповідальному пізнавально-евристичному процесі належить гуманітарним, а яка природничим наукам та їх предметним можливостям системно розглядати й методологічно-вивірено впливати на культурно-антропологічний простір.

Сподіваємося, що поєднання інтересів так званих «фізиків» і «ліриків» в особистісному становленні переконливо засвідчить примирення так званих технологізму й соціологізму в праксеології, де природничі й гуманітарні знання стануть світоглядно значущим орієнтиром на шляху вдосконалення людських здібностей в когнітології, своєрідним філософсько-антропологічним доробком в гуманізацію соціуму на підґрунті системно сформованих, науково обґрунтованих, гармонійно поєднаних індивідуально-особистісних та загальнолюдських цінностей.

Список використаних джерел

1. Шелер М. О социологии позитивной науки. *Социс*, 4. 1985. С.30-58.
2. Шелер М. Сутність моральної особистості / Пер. з нім. М. Култаєвої. *Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрямки. Хрестоматія*. Київ: Основи, 1996. С.10-31.
3. Плеснер Х. Ступени органического и человек. Введение в философскую антропологию. *Проблема человека в западной философии. Переводы / Сост. и посл. П. С. Гуревича; общ. ред. Ю. Н. Попова*. М.: Прогресс, 1988С. 96-151.
4. Ніцше Ф. Так казав Заратустра / Пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. *Так казав Заратустра. Жадання влади*. Київ: Вид-во художньої літ-ри, 1993.С. 29-201.
5. Ортега-і-Гассет Х. (). Кант. *Вибрані твори*. Київ: Основи, 1994. С.205-226.
6. Киселиця С. В. Громадська думка як морально-політичний регулятив людського буття. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2(14), 2019. С.42-51. Режим доступу: http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/view/224062

Lyudmyla POTAPENKO,
PhD, Associate Professor,
Cherkasy State Business College,
(Cherkasy, Ukraine)

COMBINATION OF SUBJECT AND LANGUAGE STUDIES IN INTEGRATED LEARNING ENVIRONMENT

Content and Language Integrated Learning (CLIL) describes a pedagogic approach in which language and subject area content are learnt in combination. CLIL is a term describing both learning any subject (content) through the medium of a foreign language and learning a foreign language by studying a content-based subject. The integration of language and content teaching is perceived by the European Commission as “an excellent way of making progress in a foreign language” [1]. In terms of teaching methodology, the way in which one can integrate subject and language work is of central importance for every form of CLIL.

The best way to combine subject and language study is to integrate them into one learning environment. Teaching a subject in a foreign language is first of all subject teaching. It means that subject presents the contents with which a learner has to deal. CLIL requires students to speak and write, regarding concepts that are often beyond their linguistic range. Learners have to be able to listen to and understand teachers talking about subjects and to talk about subjects themselves. Students have to be equipped linguistically for these speech acts in order to be able to act independently. If lessons are held in a foreign language, the relevant linguistic skills in this foreign language must also be provided. These skills include the following: describing (identifying, defining and classifying the partial actions), explaining (using the partial actions to provide examples, to elaborate and to reduce), evaluating (using the partial actions to argue and to provide evidence) and drawing conclusions (concluding and explaining with the partial actions). Students should also have such basic thinking skills as defining, classifying, comparing, expressing cause and effect, time sequence and so on. Learners develop fluency in English by using English to communicate for a variety of purposes [2].

CLIL has numerous advantages. It is based on language acquisition rather than enforced learning. Students may be more motivated if the focus is on natural language and inherently interesting content that is relevant to their other studies, rather than the language itself (grammar, functions, structures). They are learning as they use the language, and using it as they learn, rather than learning now to use later or learning now to pass an exam. There is a focus on fluency. Students are expected to develop fluency in English by using it to communicate for a variety of purposes, and to become proficient in English after some years in a good bilingual program [3].

CLIL allows language to be used for real purpose and in context; it can be a very effective way of linking with other subjects. It often involves using real resources from the country whose language is being learnt and discussing other points of view and so can contribute to intercultural understanding [4]. It is often very motivating.

Keeping students motivated and interested are two important factors in any educational process.

Thus, with CLIL, learners gradually acquire greater control of the English language, enabling them to participate more fully in an increasingly complex academic and social environment. CLIL helps to introduce the wider cultural context, prepare for internationalization, access International Certification, improve overall and specific language competence, prepare for future studies or working life, develop multilingual interests and attitudes, diversify methods and forms of classroom teaching and learning, increase learner`s motivation.

References

1. Action Plan on Language Learning and Linguistic Diversity. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/816e4028-6905-464a-a79e-e65317dc1e3f/language-en/format-HTML/source-search> (дата звернення: 14.03.2023).
2. Harrop E. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Limitations and possibilities. URL: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf?sequence=1 (дата звернення: 14.03.2023).
3. Grabe W., Stoller F. Content-Based Instruction: Research Foundations. URL: http://www.carla.umn.edu/cobaltt/modules/principles/grabe_stoller1997/READING1/foundation.htm (дата звернення: 13.03.2023).
4. Ivanova I. V. Teaching cognitive aspects of professional culturological competence. *Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки в Україні та світі»*. Вінниця: ФОП Корзун ДЮ, 2017. 212 с. С. 20.

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

Анна БАХМАЧ,
*аспірантка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ГЕНДЕРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У кінці XX – на початку XXI століття, у світовій та європейській спільнотах відбулася активізація напрямку політики в галузі рівності прав та можливостей жінок і чоловіків. Цьому сприяли розробка й прийняття міжнародних документів, активна діяльність міжурядових організацій, проведення світових, європейських регіональних форумів з питань рівності та діяльність міжнародного жіночого руху. Результатом цієї діяльності стала глобальна концепція гендерних перетворень, що передбачає інтегрування гендерних підходів у всі сфери суспільного та державного життя країн з метою забезпечення рівності у правах між чоловіками та жінками. Гендерні перетворення на світовому та національному рівнях зумовлені процесами глобалізації, демократизації та гуманізації суспільного та державного життя, які охопили й українське суспільство.

Питання гендерної політики та гендерних трансформацій у сучасному суспільстві викликають інтерес у науковців, політиків та громадських діячів. Тому дослідженню інтегрування гендерних підходів у різні сфери суспільного та державного життя присвячено ряд наукових праць. Так, Марценюк Т. досліджувала гендерну рівність та недискримінацію [2]; Максименко В., Сторожук С. та Гоян І. вивчали проблеми становлення та дотримання гендерної рівності [3, 7]; Масний В. вивчав як досягти гендерної рівності у політиці [4], Мосьондз О. досліджувала гендерну політику держави у Збройних Силах України [4]. Попри наявність ряду наукових праць, вважаємо, що впродовж останніх декількох років відбулись значні гендерні трансформації, що потребують додаткового дослідження.

Україна за останні роки досягла значного прогресу в реалізації політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, адже курс європейського вектору розвитку передбачає інтеграцію принципів прав людини, недискримінації та гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і в системі публічного управління зокрема. В умовах обраного курсу гендерний вимір повинен стати складовою усіх стратегічно важливих сфер державної, регіональної та місцевої політик для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Тому надалі проаналізуємо, які гендерні трансформації відбулися у різних сферах суспільного та державного життя.

Найбільш значущий період у реалізації гендерної політики в Україні припадає на останні 5-7 років, протягом яких було впроваджено низку значущих заходів.

Насамперед, важливим кроком щодо забезпечення гендерної рівності є скасування у 2017 році Кабінетом міністрів України переліку «нежіночих» професій, яких було близько 450 у різних галузях – будівництво, металургія, транспорт, авіація, гірничодобувна, тощо, на які раніше жінок не брали [1]. Скасування вказаного переліку робить жінок більш конкурентноспроможними на ринку праці і надає більше можливостей для професійного розвитку.

7 червня 2017 року на засіданні КМУ було введено посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, утворено Комісію з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яку очолює віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, а також затверджено відповідне Положення [13]. Завданнями Урядового уповноваженого стали сприяння реалізації державної політики по забезпеченню гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя; участь у роботі міністерств, відомств щодо забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок; моніторинг врахування принципу гендерної рівності під час прийняття нормативно-правових актів.

У 2020 році Україна приєдналась до Партнерства Біарріц – міжнародної ініціативи з рівних прав та можливостей для всіх та Міжнародної коаліції за рівну оплату праці (EPIC). Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 р. № 1578-р «Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності» Україна взяла на себе зобов'язання в п'яти сферах: розвиток безбар'єрного публічного простору, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення; навчання дітей принципів рівності жінок і чоловіків; запобігання насильству; зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків; створення більших можливостей для чоловіків піклуватися про дітей.

Важливим кроком щодо реалізації гендерної політики стало запровадження на загальнодержавному рівні гендерних квот – законодавчо визначеного співвідношення між чоловіками та жінками у певній сфері. Першою сферою їх запровадження в Україні була політична. Так, місцеві вибори у 2020 році проходили під вимогою забезпечення 40 % людей у списку партії однієї статі. В результаті цей показник становив 37%.

Кінець 2021 року ознаменувався розширенням переліку професій, які підлягають обов'язковому військовому обліку жінок, що також є кроком у підвищенні гендерної рівності між чоловіками та жінками.

Оцінку ефективності прийнятих кроків по становленню гендерної рівності в Україні здійснено Топчій Г. А., Литвиненко А. І., Івженко І. Б., на основі аналізу Індексу глобального гендерного розриву, згідно звіту Світового економічного форуму у 2020 та 2021 роках. Науковицями встановлено, що в Україні віддзеркалюється світова тенденція до зростання гендерного розриву у

всіх сферах суспільного життя, окрім освіти, що значно нівелює всі прийняті заходи впродовж останніх декількох років [14].

Після 2021 року в Україні були ухвалені Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, які враховують недоліки попередніх стратегій та мають забезпечити кращий результат в майбутньому щодо впровадження гендерної рівності.

Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року містить конкретні заходи, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних з нерівністю між чоловіками та жінками в Україні. Зокрема, у Стратегії зазначено заходи щодо забезпечення жінкам та чоловікам рівних прав та можливостей людського розвитку у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту, тощо, рівної участі у різних сферах економічної діяльності, що створить підґрунтя для гальмування процесів росту рівня бідності населення, пов'язаних із агресією російської федерації в Україні; ефективної протидії усім формам насильства, у тому числі пов'язаному з конфліктом.

Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, в свою чергу, визначає базові принципи, цільові групи, стратегічні цілі та завдання щодо реалізації державної політики стосовно забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти.

У стратегії зосереджено увагу на чотирьох стратегічних цілях: комплексному впровадженні принципів, політики і заходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності та недискримінації у нормативно-правових документах у сфері освіти; посилення ролі закладів освіти у координації дій суб'єктів реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, запобігання та протидії насильству і дискримінації та вдосконалення освітнього процесу на засадах рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності, недискримінації, та протидії насильству, зокрема за ознакою статі; розширення міжнародної співпраці у напрямі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації, впровадження практик інклюзивності у сфері освіти як основи для подолання наслідків військових дій і післявоєнної відбудови України [14].

Таким чином, на сучасному етапі відбуваються активні гендерні трансформації в різних сферах суспільного. Україна знаходиться на шляху впровадження активних заходів по встановленню гендерної рівності в країні. На виконання міжнародних зобов'язань урядом країни було прийнято низку нормативно-правових актів щодо вирівнювання прав між жінками та чоловіками, проте попри прийняті заходи, результати аналізу науковцями Індексу глобального гендерного розриву за 2020 та 2021 роки показують, що в Україні зменшення гендерного розриву не відбулось. Тому надалі постає необхідність в ефективній реалізації Державної стратегії забезпечення рівних

прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року.

Список використаних джерел

1. Гендерна рівність: що це і як цього досягти? URL : <http://surl.li/fpvdz>
2. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів та експертом аналітичних центрів. 2014. URL : <http://surl.li/azbzu>
3. Максименко В. Гендерна рівність: проблеми становлення та дотримання. *Кіровоградський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ*. № 2. 2011. С. 551–554.
4. Масний В. Як досягти гендерної рівності у політиці. URL : <http://surl.li/fpven>
5. Мосьондз О. Як наразі реалізується гендерна політика держави у Збройних силах. *Армія Inform*. 2021. URL : <http://surl.li/fpvfk>
6. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року №390. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-п#Text>
7. Сторожук С., Гоян І. Гендерна рівність у транзитивних суспільствах: проблеми та перспективи. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Гуманітарні студії*. №280. 2018, С. 19–23.
14. Топчій Г. А., Литвиненко А. І., Івженко І. Б. Гендерна політика в Україні: сучасні трансформації. URL : <file:///C:/Users/%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/1009.pdf>

Марина БУГЕРЯ,

*завідувачка відділу науково-просвітницької та виставкової роботи КЗ
«Черкаський обласний краєзнавчий музей» Черкаської обласної ради;
аспірантка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ПАМ'ЯТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ: ВІД ВИТОКІВ ДО АКТУАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Пам'ять як предмет філософського осмислення є одним з найскладніших для означення та інтерпретації понять у сучасній гуманітаристиці. У рамках пам'яттєвого дискурсу сформовано різні підходи, концепції та теорії, які наприкінці ХХ століття оформилися у напрямок *memory studies*. Методологічним підґрунтям напрямку є концепції пам'яті як соціального конструкту, а саме: концепція «колективної пам'яті» Моріса Альбвакса, «комунікативна» і «культурна» пам'ять за Яном та Аляйдою Ассман, «місце пам'яті» П'єра Нора, «спільноти пам'яті» та ін.

Витоки уваги до феномену пам'яті тяжіють до античної філософії Платона, Аристотеля, Плотіна. Українська дослідниця Богдана Ткачук, яка вивчає проблематику пам'яті у поглядах античних філософів, виокремлює «два важливі для античної культури аспекти розуміння феномену пам'яті: 1) пам'ять як інтенціональну здатність людини до самоосмислення і 2) пам'ять як навичку для вдосконалення, як інструмент, що можна трансформувати специфічним набором вправ» [1, с. 102], тобто пам'ять як властивість людини (свідомості) та мнемотехніку.

Кінець XIX – середина XX століття позначені бурхливим зрушенням у якості філософського знання, що пов'язано як з розвитком науки в цілому, результатами науково-технічних революцій, так і антропологічними катастрофами XX століття: світовими війнами, демографічними втратами, розпадом імперських і колоніальних систем, революційними процесами. Можна говорити про плюралізацію напрямків соціогуманітарних досліджень. Серед нових напрямків гуманітарних наук, що зародилися та набули свого розвитку у цей час, можна назвати: екзистенціалізм, структуралізм, феноменологію, культурну антропологію, психоаналіз, фрейдомарксизм та ін. Методологічне поле згаданих напрямків вирізняється міждисциплінарним характером, широкою модальністю концепцій й теорій. Суттєво розширилося предметне поле досліджень у галузі соціології, психології, герменевтики, семіотики, лінгвістики тощо. Людина як носій культури, процеси людської свідомості й психіки, взаємодія із зовнішнім світом та комунікація в різних групах людей склали ціннісно-сміслову ядро в пошуках учених.

Показово, що поняття «колективна пам'ять» зароджується у XX столітті у лоні соціологічної науки. Воно було запропоноване у 1920-х роках французьким соціологом Морісом Альббаксом, учнем Анрі Бергсона та Еміля Дюркгайма. Головними засадничими основами концепції «колективної пам'яті» у дослідженнях соціолога стало: розрізнення індивідуальної та колективної пам'яті, остання з яких є формою комунікації та ідентифікації у групах; окреслення соціальної природи конструкту «пам'ять»; врахування історичного і соціокультурного контекстів місця і часу («соціальних рамок пам'яті») для інтерпретації змісту спогадів та комунікації за допомогою спільно пережитого досвіду.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років німецькі культурологи Ян та Аляйда Ассман звернули увагу на непересічність концепції Альббакса, доповнили її та подали власне теоретичне поле пам'яттєвого дискурсу. Так, найважливішим у дослідженні Яна Ассмана є розрізнення комунікативної та культурної пам'яті, у той час як Аляйда Ассман вирізняє накопичувальну та функціональну форми пам'яті. Важливим значенням досліджень Яна та Аляйди Ассман стало формування культурологічної метапарадигми пам'яті.

Фундаментальні дослідження різних аспектів пам'яті у XX столітті були здійснені західними дослідниками. Образ як медіум пам'яті увиразнюється у роботі німецького мистецтвознавця Абі Варбурга. Окреслення мнемотехнік (мистецтва пам'яті), а також визнання їх просторовості та перформативності, знаходимо в англійській дослідниці Френсіс Єйтс. Пам'ять як особливий простір – «місце пам'яті» – закріпилося у дослідженнях П'єра Нора. Важливим внеском у культурно-антропологічний вимір пам'яті є робота англійського соціолога Поля Коннертона «Як суспільства пам'ятають». Ці та багато інших досліджень концептуально наповнили поняттєвий дискурс та сприяли кристалізації парадигми (у розумінні Томаса Куна) пам'яті.

Сучасність, позначена як четверта промислова революція (Industry 4.0), створює нові соціокультурні та технологічно-інформаційні реалії. В умовах, коли штучний інтелект та новітні технології здатні до безпрецедентного

накопичення й відтворення інформації, консолідованого знання, у тому числі про минуле, що створює певні альтернативи та виклики когнітивним можливостям людини, набуває особливого змісту проблема колективної відповідальності за ціннісні орієнтири та етичні норми, здатні бути сформовані колективною пам'яттю та наративами.

Відбувається активне осмислення парадигми пам'яті у вітчизняній гуманітарній науці, головним залишається знаходження суголосних візій та формування з багатьох окремих вагомих досліджень українського дослідницького поля (школи) меморіальних студій. На наше переконання, дослідницькі перспективи *memory studies* можуть бути пов'язані з урахуванням і використанням усієї повноти теоретико-методологічних засад напрямку, що сформувалися у XX – на початку XXI століть, знаходження консенсусної позиції вчених у широкому конотаційному спектрі поняття пам'яті, розгляд культурної спадщини як об'єктивованої пам'яті.

Отже, дослідження та опрацювання феномену соціальної пам'яті, розпочате на початку XX століття, триває у різних його аспектах та прикладних практиках. Соціальний конструкт пам'яті має незмінний інтерес філософів, політологів, культурологів, істориків. Формування метанаративу становить важливий сенс для формування національних політик пам'яті.

Список використаних джерел

1. Ткачук Б. Етимологічні особливості сучасних досліджень філософії пам'яті. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2019. Вип. 23. С. 101–107.

Ольга МЕЛЬНИК,

канд. філос. наук, доцентка,
проректорка з науково-педагогічної роботи та соціального розвитку,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)

Ганна ЧЕПУРНА,

канд. психолог. наук,
доцентка кафедри психології та креативних індустрій,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)

ПРАКТИКИ ЗГУРТУВАННЯ НА РІВНІ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Наслідки травматичних подій, спричинених повномасштабною війною, обумовлюють пошук оптимальних шляхів та методів соціального та психологічного відновлення суспільства. Психологічними наслідками колективної травматизації дослідники називають соціальну фрустрацію, зростання недовіри до представників влади, ворожість, тривожність,

конформізм, погіршення ментального здоров'я, високий рівень групоцентризму, порушення процесів комунікації та самоідентифікації тощо. Вищезазначені процеси спричиняють ускладнення соціальної згуртованості на рівні громад. Водночас саме соціальну згуртованість дослідники називають сприятливим фактором готовності громади до непрогнозованих викликів[1]. Відтак проблема пошуку релевантних практик згуртування на рівні громад є актуальною та відповідає суспільним запитам.

Проблема соціального згуртування постає предметом підвищеного наукового інтересу в галузі соціогуманітарного знання. Питання соціального згуртування розглянуто в працях зарубіжних (П. Бурд'є, Г. Лоурі, Дж. Коулмен, Р. Патнам і Ф. Фукуяма, Л.Вітт та інші) та вітчизняних науковців (А.Чемерис, Ю.Савко, В.Степаненко, Т. Семигіна та інші). Дослідники розглядають чинники та наслідки соціального згуртування в громадах, визначають процес соціального згуртування крізь призму соціального капіталу тощо. Попри численні публікації лишається малодослідженою проблема вивчення соціального згуртування в громадах із врахуванням обмежень та протиріч обумовлених повномасштабною війною. Варто зауважити, що війна посилює існуючу гендерну нерівність: саме жінки непропорційно страждають від криз, спричинених війною.

Врахування гендерного компоненту в стратегіях соціального згуртування передбачає застосування соціальних технологій, як на індивідуальному рівні, так і на рівні громади. Зокрема у складних ситуаціях невизначеності та соціальної ізоляції важливим чинником соціального включення є використання копінг- стратегії пошуку соціальної підтримки [3]. Відповідно на рівні громади виникає необхідність створення розвиненої мережі соціальної підтримки жінок. Актуалізована в соціокультурному просторі ідея «сильної жінки» не завжди дозволяє жінкам просити про допомогу та бути готовими отримати соціальну підтримку; причиною соціальної ізоляції може стати неопрацьований травматичний досвід, страх стигматизації тощо. Відтак ще однією важливою технологією згуртування є відновлення, трансформація гендерної ідентичності на індивідуальному рівні й відновлення локальної ідентичності на рівні громади. Дослідники стверджують, що формування у ТГ позитивної локальної ідентичності виступає показником суб'єктності та гарантією майбутнього відновлення [4]. Ще одним чинником згуртування є практики участі та надання повноважень жіночим організаціям, що сприятиме руху від індивідуальної до колективної дії [3].

Таким чином зростає потреба у розробці та впровадженні *практик згуртування*, які сприятимуть об'єднанню громад навколо ідеї гендерної рівності та подолання суперечностей військового та постконфліктного періоду. Необхідними умовами згуртування громад з урахуванням гендерного аспекту можна назвати політику участі та надання повноважень жіночим громадським об'єднанням та організаціям, створення розгалуженої системи інститутів соціальної підтримки, впровадження політики відновлення локальної ідентичності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні та

апробації психосоціальних програм згуртування на рівні громад з урахуванням гендерних аспектів.

Список використаних джерел

1. Економічні засади сприяння згуртованості громад : аналіт. доп. / [Химинець В. В., Головка А. А., Жаліло Я. А. та ін.]. Київ : НІСД, 2022. 52 с.
2. Іванченко С.М. Нові теоретичні підходи та активні методи в соціальній психології та суміжних науках. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Зб. статей. Вип. 29 (32). ІСПП. К. 2011. С. 27–43.
3. Ігумнова О. Б. Дослідження копінг-стратегій осіб у складних життєвих обставинах. *Теорія і практика сучасної психології* : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2020. № 1, т. 2. С. 28–33.
4. Суслов М. Локальна ідентичність як пріоритетний напрям у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. *Науковий вісник: Державне управління* № 2 (8), 2021 С.133–135.

Сергій П'ЯНЗИН,

канд. філос. наук,

*доцент кафедри філософії, соціальних і політичних наук,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
(м. Черкаси, Україна)*

Марина ВАСИЛЕНКО,

канд. пед. наук, доцентка кафедри слов'янської філології,

*зарубіжної літератури та методики навчання,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
(м. Черкаси, Україна)*

ЩО СОБОЮ ЯВЛЯЄ СУЧАСНА КОНФЛІКТОЛОГІЯ?

Чим є сучасна конфліктологія? Це фактично не одне, а два питання: одне – про те, що собою являє конфліктологія «тут і тепер», друге – про тенденції її розвитку.

Відповідь на перше питання неоднозначна. Конфліктологія – «галузь науки» (соціології, психології, політології тощо); самостійна (інколи молода) наука або наукова дисципліна; «комплексна наукова дисципліна»; «сукупність досліджень»; «область, яка об'єднує різноманітні теоретичні та практичні підходи». Проте, подібні визначення скоріше вказують на невизначеність такого собі широкого загальнонаукового руху, аніж на утвердження конфліктології як мононаукової, а не міждисциплінарної дисципліни з власним категоріально-поняттєвим апаратом.

Тому-то і є справедливими оцінки результатів її розвитку (наприклад, Н.В. Гришиної) про те, що «не вдалися спроби побудувати єдину концептуальну схему опису всіх видів конфліктів, створити загальну теорію

конфлікту, побудувати єдину універсальну типологію конфліктів» [1, с. 47]. Більше того, вона змушена констатувати, що за минулі два десятиліття не відбулося ніяких значимих змін, «проривів» у вітчизняних розробках проблематики конфлікту ні в теоретичному, ні в практичному плані. У результаті, за Н. В. Гришиною, «розчарування, викликане недостатньою ефективністю зусиль фахівців, призводить до того, що в настільки очевидно перспективній галузі ... немає істотного теоретичного розвитку, а підготовка в практичній області в основному зводиться до тренінгових процедур». З одного боку, так оцінювала власне психологію конфлікту, а з іншого, ці слова можна і слід віднести до всієї конфліктології.

Якщо конфліктологічна практика не дуже стурбована змістом поняття «конфлікт», то в наукових текстах, які претендують на теоретичну значимість, цьому змісту приділяється особлива увага. Майже кожний з них супроводжує думка про відсутність загальновизнаного визначення конфлікту, розуміння його сутності та необхідності охопити одним поняттям усі конфлікти. А на основі знайденого і загальновизнаного визначення розробити істинну типологію справжніх конфліктів.

Однак цього нема, і тому багато авторів «перекладає на свою мову», коригує і уточнює попередні «визначення» інших авторів, лише збільшуючи інтерпретації прочитання цього поняття, не досягаючи дефініції конфлікту.

Навряд чи можна сказати, що всі ці судження безпідставні, адже вони вказують на те, що щось не так з наявним станом конфліктології. Проте як із «сущого» виводити «сутність» і «належне» – для цього потрібна філософія. Важлива не тільки і не стільки констатація існуючої ситуації, скільки ті висновки, які з цього можна зробити. А висновки зазвичай робляться різні. Найпоширеніші – це покладання надій спочатку на подолання труднощів за рахунок подальшого накопичення й узагальнення знань про конфлікти, про людину і соціум, а лише потім – на теоретичні дослідження.

Включення до складу конфліктології деякого набору конкретних наук на правах своїх предметних областей дійсно утворює емпіричний базис конфліктології. Однак тут кількість областей конфліктних явищ не породжує якості визначення поняття конфлікту як теоретичної основи конфліктології. Більше того, між емпіричними базисами різних конфліктологічних областей і практик існують якісні відмінності. Відповідно, конфліктологія опиняється перед проблемою розробки таких понять і схем, які були б здатні охопити явища, що тлумачаться на одному кінці спектра як особистісний конфлікт, а на іншому як конфлікт цивілізацій.

З теоретико-методологічної точки зору ця проблема на сучасному етапі вирішується на поняттєвому рівні за рахунок пошуку такої «загальної» дефініції конфлікту, яка формально логічно могла б виконувати роль родової по відношенню до «конкретно-предметних». А на рівні емпіричного базису – за рахунок різного роду систематизацій і класифікацій, які тлумачать емпіричний базис «конкретних» конфліктологічних розділів, як «вид» або «аспект» конфлікту «взагалі» і пояснюють несумісність подібних «видів» і «аспектів» їх різнорівневим характером. Причому уявну, а не дійсну несумісність.

Щоправда, сучасні результати логіко-методологічного опрацювання конфліктологічних понять зводяться переважно до спроб узгодити окремі дефініції за рахунок формального логічного абстрагування і такого збідніння їхнього змісту, щоб це загальне визначення суто лексико-граматично «налазило» на всі конкретні. Проте такий шлях є тупиковим, адже шукана дефініція, яка б не суперечила жодному з наявних поглядів на конфлікт, звучить просто: конфлікт – це зіткнення чогось із чимось. Так впливає з етимології. А зіткнення охоплюються законом діалектики – законом єдності і боротьби протилежностей. Відповідно, ці зіткнення-конфлікти мають право на своє дослідження в конкретних науках, але у конфліктології як науці такої потреби нема. А це, в свою чергу, суперечить наявному стану людства.

На рівні філософської рефлексії варто не ототожнювати суперечність і конфлікт, а визнаючи поняття суперечності базовим, рухатись в бік сутності самого конфлікту. Конфлікт сам по собі повинен бути об'єктом дослідження. А тоді не буде основи для розчинення конкретного в загальному. З'явиться тоді основа для застосування діалектичної схеми «загальне – особливе – конкретне».

Отже, становлення конфліктології як самостійної, а не комплексної науки ще продовжується. Утім вже можна стверджувати, що конфліктологія – це наука про тенденції і закономірності виникнення, розвитку і завершення конфліктів, а також про принципи, способи і прийоми їхнього конструктивного врегулювання й управління.

Зоя ШЕВЧЕНКО,

канд. філос. наук,

доцентка кафедри філософії, соціальних та політичних наук,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

(м. Черкаси, Україна)

СТРУКТУРНИЙ ХАРАКТЕР УТВЕРДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗА АЛЬФРЕДОМ ШЮЦОМ

Австрійський та американський філософ, основоположник феноменологічної соціології Альфред Шюц розглядає комунікацію інтермонадної єдності вищого рівня – рівня культури. За основу власного дослідження він бере комунікативну ситуацію, в яку потрапляє іммігрант. Пошук методів подолання перешкод у такій складній інтеракції допоміг вченому прояснити необхідні умови для встановлення комунікації між людьми. Коли людина іммігрує до іншої країни, вона не може розраховувати на автоматичне залучення до місцевої комунікативної спільноти. Причина полягає в тому, що соціальному пристосуванню має передувати знайомство з

культурним зразком, в якому відображені всі необхідні умови життя певної соціальної групи. Цим терміном автор твору «Чужий» позначає «всі ті специфічні цінності, інститути, системи орієнтації і контролю (народні звичаї, закони, звички, традиції, етикет, манери поведінки), які... характеризують – а можливо, навіть конституують будь-яку соціальну групу в той чи інший момент її історичного існування» [3, 534]. До того ж, сприймаються нею як samozрозумілі.

В основу своєї філософської концепції Шюц закладає протиставлення «свої-чужі», яке несвідомо засвоюється в процесі формування національної, соціальної та всіх інших форм ідентичності. Для того, щоб проаналізувати той шлях соціальної адаптації, який проходить чужинець, Шюц демонструє те, яким чином культурний зразок групового життя даний в буденній свідомості людини, яка живе серед «своїх» – відчуває приналежність до спільноти. За такого стану справ знання культурного зразка, що включає знання рецептів інтерпретації соціального світу, поведінки з людьми і обходження з речами, сприймається як саме собою зрозуміле. Культурний зразок надає готові інструкції поведінки, які функціонують одночасно як приписи до дії, тобто виступають як задана суспільством схема самовираження і як схеми інтерпретації діяльності інших індивідів. Проблема полягає в тому, що поведінка людини демонструє, що відповідно до різних соціальних ролей в ній поєднуються часто не поєднувані погляди на світ, політику та соціальні взаємовідносини. На думку Шюца, це є свідченням відсутності гомогенності знання людини в її повсякденному житті.

Перший крок, який здійснює іммігрант, щоб зблизитись зі сформованою «ми-групою»: він намагається інтерпретувати культурний зразок цієї соціальної групи і зорієнтуватись в ньому. Оскільки він належить до іншої культури, то він при цьому несвідомо керується засвоєним в процесі своєї соціалізації культурним зразком. Поступово нові соціальні умови набувають інтерпретації в категоріях звичного мислення, що містить неадекватні уявлення про культурний зразок тієї групи, з якою він хоче зблизитись. Але такі поняття, що були сформовані за цілковитого відчуження від відповідних культурних умов, на практиці виявляються неадекватними. Рідна схема інтерпретації чужої групи розглядає її членів як об'єктів, а не як потенційних самодостатніх співрозмовників. Саме тому вона виявляється застарілою в нових соціальних умовах, в живому досвіді та соціальних взаємодіях в межах іншої країни. Відштовхуючись від цього, Шюц наполягає на необхідності залучення більших зусиль чужинця в його спробах інтеграції в іноземну спільноту. По-перше, він має перевизначити базові поняття власного культурного зразка в категоріях, що відповідають новій соціальній реальності. Така інтерпретація дозволяє зрозуміти і запам'ятати деякі елементи нового культурного зразка. По-друге, щоб наблизитись до адекватного погляду на культурний зразок нерідної групи, він має, окрім раціонального засвоєння, почати цілеспрямовано діяти згідно з

ним. Коли звичаї, цінності та манери поведінки перестануть бути лише змістом мислення й перетворяться на сегмент власного світу, схему власного самовираження, їх буде значно легше засвоїти. В будь-якому випадку Шюц вважає, що «чужому», який намагається засвоїти культурний зразок, навіть за умови здійснення всіх цих кроків не гарантується об'єктивний шанс на успіх у використанні рецептів поведінки. В нього є лише суб'єктивна можливість, яку потрібно крок за кроком перевіряти. Таким чином, поєднання раціонального засвоєння та повсякденної практики допомагає здобути більш експліцитне знання елементів зразка нової культури.

Проте, на шляху до виконання цих вимог та подальшого застосування нерідного культурного зразка стоїть велика кількість перешкод. Оскільки «чужий» не дотримується базових припущень, то він живо відчуває їх незв'язність і суперечливість. Як наслідок, він ставить під сумнів майже все, що здається авторитетним для членів тієї групи, з якою він хоче зблизитись. Це пояснюється тим, що він не є частиною живої історичної традиції, яка лежить в основі культурного зразка. Єдине, що іммігрант може розділити з новою соціальною групою – це спільне теперішнє та майбутнє. Також в нього відсутній статус в ієрархії цієї соціальної групи, він не належить до її «ми» – не може уявити себе центром соціального оточення. Це заважає йому прийняти ті буденні й анонімні установки, виконання яких очікують члени нерідної групи від партнера по комунікації в типовій ситуації. Спільні минулі переживання створюють недоступний для повноцінного засвоєння соціокультурний код.

За аналогією з культурою певної національної групи можна віднайти подібний зразок, що керує індивідуальною поведінкою кожної окремої особистості, у структурах її свідомості. Про це писав Гусерль, коли зазначав, що кожна людина має власний неповторний досвід, тобто володіє своїми явищами (актами переживань предметів, думок та цінностей), своїми феноменами (переживаннями) світу. Тому не можна стверджувати, що пізнання культурного зразка є достатньою умовою для успішної комунікації. Така комунікація завжди потребує індивідуального підходу, розгляд якого оминає Шюц, оскільки фокусує увагу на типових комунікативних ситуаціях. Тим не менше і в його праці «Чужий» простежується розуміння того, що комунікація містить відтінки, які пов'язані з конкретними умовами її перебігу. Тобто в ній не можна покладатись навіть на усталене в певній спільноті розуміння слів, адже кожна людина може надавати перевагу одній з безлічі можливих дефініцій. Саме поняття «типовості» стає проблематичним під тиском непередбачених реакцій, які можуть виникати під впливом емоцій або, за Гусерлем, специфічно-суб'єктивних переживань.

Шюц критикує і не сприймає ситуацію в науці та філософії, що склалася в другій половині ХХ ст., коли суспільство сприймалося як зовнішній об'єкт, до якого можна застосувати природничо-наукову методологію. Під впливом ідей Вебера та Гусерля, він започатковує феноменологічну соціологію, основним

завданням якої є подолання пануючої раціоналістичної парадигми. Вихідна теза феноменологічної соціології протиставляється ідеям структурного функціоналізму: індивід не є заручником соціальної структури, соціальна реальність постійно відтворюється людьми, залежить від їхньої свідомості та їхніх інтерпретацій. Кожна людина «занурена» в «життєвий світ», в світ повсякденної реальності. Життєвий світ – це наше безпосереднє «інтуїтивне середовище», де «Я – людська істота, що народилася і живе в соціальному світі з його повсякденністю, сприймає його готовим, збудованим до неї, відкритим для її інтерпретації та дії, завжди співвіднесеним з її актуальною біографічно детермінованою ситуацією. Тільки щодо мене певний вид зв'язків з іншими набуває того особливого сенсу, який я позначаю словом «ми». Тільки щодо «нас», де центром є я, інші виступають як «ви». А щодо «вас», які в свою чергу співвідносяться зі мною, вирізняється третя сторона – «вони» [2, 133].

Важливою характеристикою життєвого світу є інтерсуб'єктивність, яка означає, що людина розділяє світ разом з іншими людьми, сприймає його як загальний для всіх. Інтерсуб'єктивність – це соціальність, внутрішньо притаманна свідомості людей. Однак соціальний світ є не тільки інтерсуб'єктивним, а й являє собою втілення міжсуб'єктної взаємодії людей в досвіді їхнього повсякденного життя. Навіть найближча людина, згідно Шюцу, є для мене чужим «Я»: «перебіг переживань моєї ближньої людини я схоплюю лише «опосередковано», витлумачуючи її рухи, її вирази, її повідомлення як ознаки суб'єктивно осмислених одиничних досвідів чужого Я» [4, 77].

Установка Я по відношенню до чужої діяльності, на думку Шюца, визначається як установка на Чужого. Шюц розвиває ідею градації близькості і дальності оточуючих нас Інших в життєвому світі. «Альтер его» – це та група Інших, яка найбільш наближена до мого Я: наші знайомі, сучасники, товариші, тобто, всі ті, хто перебуває з нами в загальному зовнішньому і внутрішньому часі, і чий психічний внутрішній світ я можу досягнути. Згідно Шюцу, у «ми-відношенні»: «інший сприймається як унікальна індивідуальність, нехай і розкривається лише фрагментарно, виявляючи лише один з аспектів своєї особистості в унікальній біографічній ситуації. У всіх інших формах соціальних відносин (і навіть у відносинах між партнерами, поки мова йде про нерозкриті сторони особистості іншого) «я» іншої людини можна вловлювати лише за допомогою «уявного внесення гіпотетичного явища сенсу» (якщо вдатися до виразу Уайтхеда). Інакше кажучи, ми розуміємо іншого, конструюючи типовий спосіб діяльності, типові, що лежать в його основі мотиви, установки типу особистості. Інший і його дії, недоступні моєму безпосередньому спостереженню, пояснюються при цьому як прості приклади, зразки даного типу особистості» [2, 134].

Таким чином, Шюц структурує соціальну ідентичність через спосіб її утворення, диференціюючи взаємини «ми», «ви», «вони», сучасники, попередники, нащадки тощо. Зрозуміло, що у цих різних стосунках ми

отримуємо, як правило, дещо іншу соціальну ідентичність – але все ж різною мірою, але всі ці різновиди соціальної ідентичності є обов’язковими складовими структури нашої власної ідентичності – як підстави для смислової диференціації, яке уможливорює диференціацію нашої соціальної поведінки [1].

Список використаних джерел

1. Шевченко З. В. Чужий як чинник творення соціальної ідентичності особистості (традиція феноменологічної соціології) // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В. В. Лях. – Випуск 3–4 (165–166). – К., 2018. – С. 19–31.
2. Шюц А. Структура повсякденного мышлення // Социологические исследования. – 1988. – № 2. – С. 129-137.
3. Шюц А. Чужак: социально-психологический очерк // Шюц А. Избранное: мир, светящийся смыслом. – М.: РОССПЭН, 2004. – С. 533-549.
4. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с.

Ростислав ЩЕРБА,
*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет,
(м. Ужгород, Україна)*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Протягом більшої частини останніх 4,5 мільярдів років Земля була сформована природними катаклізмами, такими як астероїд, який вбив динозаврів, або біологічними силами, такими як зростання ціанобактерій, які створили багату киснем атмосферу планети. Але в сучасну епоху люди докорінно змінюють планету. Руйнування середовища проживання, нестримне зростання населення, глобальне потепління та інші виклики сучасної цивілізації поставили людство під загрозу. Проблема в тому, що зараз, хоча люди мають великий ненавмисний вплив на планету, вони свідомо не контролюють цей вплив.

Зараз цивілізація перебуває на роздоріжжі: якщо глобальне потепління та інші явища, що змінюють Землю, не зупинятимуться, людство може вимерти. Але якщо *Homo sapiens* зможе подолати ці виклики, тоді люди зможуть побудувати довготривалу цивілізацію, більше ніж будь-яка, що процвітала в минулому. По суті, на роздвоєнні історії цивілізації можуть бути обмежені кількома тисячами років або, навпаки, існувати сотні тисяч або навіть мільйони років.

Хороша новина полягає в тому, що люди зараз намагаються сформувати майбутнє планети. Наприклад, країни свідомо вжили політичних заходів для

зменшення озонної діри, працюють над обмеженням викидів вуглецю та шукають способи запобігти бомбардуванню Землі астероїдами. У майбутньому суспільства можуть навчитися геоінженерувати, тобто видозмінювати своє середовище, запобігати майбутнім льодовиковим періодам або навіть відвернути кінець Землі, коли Сонце перетвориться на червоного гіганта та охопить планету палючим жаром.

Однак, щоб людство мало надію на виживання, воно повинно навчитися розумно використовувати технології. Людство також має змінити свій короткостроковий, регіональний погляд, який заперечує вплив людини на Землю, до багатопокілісного та глобального погляду, який свідомо визнає його вирішальну роль у долі Землі.

Цивілізація стикається з так званим терміном «bottleneck», тобто екологічних проблем на сьогоднішній день дуже велика кількість, проте дуже мало методів їх вирішення, поки що. Врешті-решт нам доведеться або стабілізувати популяцію та повторно використовувати ресурси, або нам доведеться зробити щось інше, наприклад відправитися в космос, щоб знайти там нове життя чи видобувати ресурси.

На даний момент людство використовує всі можливі ресурси планети аби задовольнити власні потреби, проте наслідки цього уже бачимо роками, ті ж землетруси, потепління, засухи чи зливи в певних районах нашої планети, що в кінцевому результаті може призвести до вимирання людства як виду, якщо вчасно не вжити заходів, щоб запобігти такому розвитку подій.

Отже, все що потрібно від нас, це подивитися правді у вічі та виробити стратегію збереження екологічної цілісності планети та якнайшвидше почати її використовувати, інакше прийдемося освоювати нові землі, точніше планети, щоб зберегти людський вид в історії Всесвіту.

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Інна БРАЦУН,
*канд. філос. наук,
приватний підприємець,
(м. Черкаси, Україна)*

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ

Історично, за часів античної філософської думки, політична філософія була пов'язана з пошуком знання про політичні явища. З того часу спостерігається філософське осмислення основ політичного світу, що є закономірним природним зв'язком людини та політики. У працях Платона «Держава» та Аристотеля «Політика» було закладено засади розуміння політичного порядку в його нерозривному зв'язку із людиною.

Побачити майбутнє політики неможливо без розуміння політичного минулого та сьогодення. Одне з основних питань сучасної політичної філософії можна сформулювати як: чи можливо за допомогою засобів філософії адекватно прогнозувати та моделювати політичне майбутнє? Саме політична філософія і створює поле для наукового діалогу філософії та політики, взаємовідношення яких всебічно обговорюється та є дискусійним.

Політична філософія, як галузь загальної філософії, формує базові поняття й систему знань в залежності від гносеологічних, онтологічних і антропологічних установок і принципів філософії. У центрі уваги політичної філософії знаходяться питання сутності політичного в контексті функціонування політичних систем, держави, їх призначення та мети. Концептуалізація політики, дослідження її фундаментальних підстав, пошук цілей залишаються важливою філософською проблематикою.

Один з основоположників політичної філософії, Лео Штраус, зазначав, що «криза сучасності – це криза сучасної політичної філософії» [3, 69]. Пояснюючи далі, він писав: «Криза сучасності виражається або полягає в тому, що сучасна західна людина більше не знає, чого вона хоче, - вона більше не вірить у те, що може знати, що добре, а що погано, що правильно, а що ні», тобто, якщо політична філософія опиняється на периферії науки і не виконує свою функцію смислового наповнення політичних практик, то для її сучасників це обертається ціннісною дезорієнтацією [3, 69]. Ми вважаємо, що ця думка важлива, незважаючи на актуальність філософського осмислення сучасної політики, у проблематиці сучасного наукового діалогу в галузі гуманітарних наук, досліджень з політичної філософії на сьогодні представлено не багато, і це є головним недоліком сучасного етапу розвитку, як філософії, так і політичної науки.

Сучасна політична філософія має виходити із принципів культурного різноманіття світу, діалогічності та відкритості, щоб зуміти дати відповіді на

складні виклики сучасності. Характер будь-якої політичної епохи залежить від людей, які її роблять, і чим складніші політичні обставини, тим вищі вимоги до якості людських рішень і вчинків.

На сьогодні політична філософія включає декларативне знання, нормативну і критичну теорію: за рахунок декларативного знання вона здатна пропонувати альтернативні пояснення політичних подій і знаходити нові підходи для аналізу реальності; нормативна теорія дає інструменти свідомого проектування майбутнього; у той час як критична теорія дозволяє рефлексивно ставитися до панівних переконань, розуміти та долати їх.

Філософія та політика, як соціальний регулятор взаємодіють ефективно тоді, коли існує розуміння до яких ідеальних моделей суспільних відносин потрібно прагнути. Саме через їх взаємодію і можна знайти основну проблему сучасного суспільного-політичного життя. А це можна зробити тільки за допомогою створення інтегративної теорії політики та філософії, а саме політичної філософії.

Список використаних джерел

1. Волзер Майкл. Безпека і добробут. Сучасна політична філософія. К.: Основи, 1998. С. 486–524.
2. Політологія / за ред. Колодій. К., 2003. Кн.1: Політика і суспільство. С.93.
3. Штраус Л. Введення в політичну філософію. Переклад з англ. М.: Логос, 2000. 364 с. [Strauss L. An introduction to political philosophy. М.:Logos, 2000. 364 p.].

Олена ГУДЗЕНКО,

канд. філос. наук,

доцентка кафедри політології та публічного управління,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

(м. Луцьк, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Сьогодні світ потребує від людей не тільки знань і компетенцій, але й критичного мислення та здатності аналізувати складні ситуації, зокрема в галузі політики та суспільства. Адже швидко змінюються соціальні, політичні та економічні умови, що вимагає нових інструментів та методів діяльності. Застосування соціальних та гуманітарних технологій в освіті може стати важливим інструментом для формування критичного мислення студентів, які у майбутньому матимуть змогу стати активними учасниками політичного та суспільного життя.

Сучасна політична філософія вивчає різноманітні питання, пов'язані з політикою, владою та суспільними процесами, зокрема ті, що стосуються зміни політичної системи та формування громадянського суспільства. На сьогоднішній день багато уваги приділяється вивченню соціальних та гуманітарних технологій як інструменту формування критичного мислення та розвитку громадянської компетентності. Зокрема, досліджується ефективність застосування соціальних мереж та онлайн-ігор у процесі навчання громадянської освіти, а також роль філософської освіти в формуванні критичного мислення.

Отже, стан наукової розробки даної теми можна вважати досить розвиненим. Зокрема, відомими є напрацювання Ф. Фукуями, Д. Белл, Н. Еліас, О. Губенко, О. Литвиненко, В. Кравець, О. Кудлай та інших [2; 3; 5; 6; 7].

У контексті даної теми розглянемо роль сучасної політичної філософії в формуванні критичного мислення, яке є ключовим компонентом освітнього процесу. Звертаючись до наукових здобутків вітчизняних та закордонних вчених, дослідимо, як соціальні та гуманітарні технології можуть сприяти вихованню критичного мислення студентів у галузі політичної філософії, та як це може вплинути на подальший розвиток суспільства.

Зокрема, Губенко О. вивчає проблему викладання політичної філософії в українських вищих навчальних закладах. Автор аналізує сучасні підходи до вивчення політичної філософії, зокрема, зосереджує увагу на використанні інноваційних технологій та методик, що сприяють формуванню критичного мислення студентів, наприклад, застосування інтерактивних методів, використання сучасних технологій та методів активного навчання. О. Губенко здійснює порівняльний аналіз програми дисципліни з політичної філософії в декількох українських вищих навчальних закладах. Також автор досліджує питання використання інтерактивних методів навчання та застосування сучасних технологій, що сприяють підвищенню якості навчання та залученню студентів до активної пізнавальної діяльності [1, с. 50].

А. Курило стверджує, що в сучасному світі, де інформаційний простір є нескінченним та заповненим інформацією, критичне мислення є важливим інструментом, який допомагає людям аналізувати, оцінювати та розуміти навколишній світ. Вчений досліджує підходи до формування критичного мислення студентів у процесі вивчення політичної філософії, зокрема, розглядає питання використання активних форм навчання (дискусії, дебати, презентації), що сприяють розвитку критичного мислення та здатності аналізувати інформацію. Науковець акцентує на важливості використання інтерактивних технологій навчання (віртуальні лекції, інтерактивні підручники та ігри), які забезпечують активну взаємодію студентів та викладачів. Вчений зазначає, що критичне мислення є важливим компонентом освіти та відображається у здатності аналізувати та оцінювати інформацію, розв'язувати проблеми та приймати рішення [3, с. 61]. Отже, дослідження А. Курило має практичне значення для вчителів та викладачів, які працюють у галузі

політичної філософії. Розглянуті методи навчання можуть бути корисні в процесі формування критичного мислення студентів та допомогти вчителям досягнути поставлених педагогічних цілей. Однак, необхідно також враховувати персональні особливості студентів та забезпечувати індивідуальний підхід до кожного з них.

О. Литвиненко досліджує можливості використання соціальних та гуманітарних технологій у викладанні політичної філософії з метою формування критичного мислення у студентів в сучасних умовах інформаційного суспільства [4, с. 112]. Науковець аргументує необхідність застосування сучасних технологій у навчальному процесі, зокрема, використання онлайн-ресурсів, інтерактивних методів, проектної діяльності, дистанційного навчання та ін. Він також розглядає можливості використання соціальних мереж для залучення студентів до дискусій та взаємодії з іншими студентами та викладачами. Вчений акцентує увагу на тому, що використання інноваційних технологій у викладанні політичної філософії дозволяє студентам розвивати критичне мислення, збільшувати мотивацію до навчання, покращувати комунікативні навички, розвивати творчість та самостійність у навчанні. Науковець наголошує, що сучасні студенти володіють високим рівнем комп'ютерної грамотності та практично користуються інтернет-ресурсами, тому доцільно використовувати соціальні мережі та інші електронні можливості для підвищення ефективності навчання. У цілому, дослідження О. Литвиненко є цікавим та може бути корисним для викладачів політичної філософії, які шукають нові підходи до формування критичного мислення у своїх студентів.

Н. Павлик стверджує, що застосування сучасних технологій викладання політичної філософії може сприяти підвищенню рівня критичного мислення студентів, а це є важливим у контексті сучасного інформаційного суспільства. Вчений описує методичні аспекти інтеграції інноваційних технологій в навчальний процес з політичної філософії, зокрема, застосування інтерактивних методів, використання електронних засобів навчання та відео матеріалів, індивідуалізоване навчання та самостійну роботу студентів. Автор доводить, що інтеграція сучасних технологій в навчальний процес з політичної філософії може забезпечити підвищення якості знань та підготувати студентів до життя в сучасному інформаційному суспільстві, де критичне мислення та уміння аналізувати інформацію є важливими компетенціями [6, с. 73].

Отже, застосування соціальних та гуманітарних технологій в освіті може збільшити ефективність навчання політичної філософії і сприяти формуванню критичного мислення учнів. Зокрема, використання електронних ресурсів та соціальних мереж може забезпечити доступ до більш широкого кола інформації та сприяти взаємодії між учнями і викладачами. Також, під час навчання необхідно ставити акцент на розвиток критичного мислення, яке може бути досягнуто через дискусії, аргументацію та аналіз різних поглядів.

Отже, сучасна політична філософія може відігравати важливу роль у формуванні критичного мислення учнів через застосування соціальних та гуманітарних технологій в освіті. Результати аналізу показують, що використання таких технологій, як інноваційні методи навчання, інтерактивні дошки, відеолекції, електронні підручники, мультимедійні презентації та соціальні мережі, може сприяти формуванню критичного мислення та збільшенню ефективності навчального процесу з політичної філософії. Політична філософія має великий потенціал для формування критичного мислення учнів та студентів, особливо за допомогою застосування соціальних та гуманітарних технологій в освіті. Використання інтерактивних методів навчання, таких як дискусії, групові проекти та віртуальні класи, дозволяє студентам активно залучатись до навчального процесу й розвивати критичне мислення, що є необхідним у сучасному світі.

Дослідження на тему ролі політичної філософії в формуванні критичного мислення через застосування соціальних та гуманітарних технологій в освіті можуть бути досить широкими та різноманітними. Зокрема, стосуватися виявлення впливу конкретних методів та технологій, наприклад, соціальних мереж та е-лектур, на формування критичного мислення студентів у різних контекстах інформаційно-комунікаційних технологій. Також це можуть бути розвідки щодо впливу політичної філософії на формування громадянської свідомості та активності учнів, їх підготовки до участі у демократичних процесах.

Список використаних джерел

1. Губенко О. (2021). Сучасні підходи до викладання політичної філософії в українських вищих навчальних закладах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія», 1(36), 46–52.
2. Кудлай О. (2017). Соціальні мережі як засіб формування критичного мислення учнів з політичної філософії. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*, 22(1), 76–81.
3. Курило А. (2019). Формування критичного мислення студентів у процесі вивчення політичної філософії. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 77, 58–63.
4. Литвиненко О. (2020). Застосування соціальних та гуманітарних технологій у викладанні політичної філософії в умовах інформаційного суспільства. *Педагогічний процес: теорія та практика*, 3(68), 109–116.
5. Марущак О. (2018). Використання е-лектур з політичної філософії як засіб підвищення ефективності навчального процесу. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Педагогічні науки*, 1(30), 162–166.
6. Павлик Н. (2021). Інтеграція сучасних технологій в навчальний процес з політичної філософії: методичні аспекти. *Наукові записки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Педагогічні науки*, 1(43), 72–77.
7. Приймак В. (2020). Роль інтерактивних методів навчання в процесі формування критичного мислення студентів з політичної філософії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10(1), 253–264.

Валентина КРАСЮК,
*викладачка української мови та літератури,
Черкаський державний бізнес-коледж,
(м. Черкаси, Україна)*

Світлана ЩЕРБИНА,
*викладачка історії України,
Черкаський державний бізнес-коледж,
(м. Черкаси, Україна)*

ОЛЕНА ТЕЛІГА ЯК СИМВОЛ НЕЗЛАМНОСТІ В БОРОТБІ ЗА УКРАЇНУ

Олена Теліга – українська поетеса, публіцистка, громадський діяч, українка за походженням, яка довгий час спілкувалась російською мовою. Вона «романтик українського націоналізму», що писала надзвичайно ліричні вірші. Мріяла жити в незалежній Україні і думала, що її поезія посяде почесне місце в українському літературному полі. Але її творчість на довгі п'ятдесят років буде викреслена з життя українського суспільства та літератури, бо Олена Теліга зі своїми поглядами й біографією не вписувалась в наративи радянської історії.

Родина Олени (Шовгенові) після поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 р.р. опинилась в еміграції. Це була типова історія для української інтелігенції, яка через несприйняття різних політичних режимів, що встановлювались в Україні, а особливо більшовицького, змушена була емігрувати. Шовгенови для життя обрали Чехо-Словаччину і оселились у м. Подебради. Завдяки людяності по відношенню до емігрантів та ліберальному політичному режиму цієї країни вона швидко перетворилась на центр національного українського розвитку в Європі. Склалась цікава історична ситуація, коли на материковій Україні бурхливо розвивалась українська культура і такими ж темпами вона зростала (розвивалась) серед емігрантських кіл Чехо-Словаччини. Батько Теліги став ректором Української господарської академії в Подебрадах, а молода Олена увійшла до творчої молоді цього україномовного національного навчального закладу. Після завершення шкільного курсу майбутня поетеса вступає в Празі до Вищого педагогічного інституту імені М. Драгоманова на історико-філологічний факультет. Будучи студенткою, О. Шовгенова знайомиться зі своїм майбутнім чоловіком Михайлом Телігою, кубанським козаком, бандуристом, офіцером армії УНР. Саме в Празі Олена формується як поетеса, літературний критик, публіцист. Її твори друкуються в емігрантських журналах. На думку академіка М. Жулинського, саме в Празі склалося творче «Я» Теліги.

У 1929 році закінчивши навчання, Теліга з чоловіком переїздить до Польщі. На новому місці обживалися важко, доводилось навіть заробляти на життя виступами в нічних кабаре з музичними номерами. Але невдовзі Олена знаходить місце вчителя в українській школі і починає писати невеликі статті в журнал «Вісник», який видавав у Польщі теоретик українського націоналізму

Д. Донцов. Теліга активно долучається до участі в мистецькому житті української діаспори. Вона не лише виступає з ліричними віршами, а й пише політичні есе.

У 1939 році у Кракові Олена знайомиться з очільником культурно-просвітної резидентури ОУН Олегом Ольжичем, стає активним її учасником, готує агітки для похідних груп, які мали разом з німецькою армією увійти до України. Чому Теліга обирає для себе мельниківців? Чому не революційних бандерівців? Вона вважала, що ОУН-М (мельниківці) об'єднали у своїх лавах національну українську еліту, а ОУН-Б (бандерівці) малоосвічену і надзвичайно радикально налаштовану українську молодь [3]. Історики не погоджуються з такими висновками, бо в уряді України, створеному у Львові влітку 1941 року одним з керівників проводу ОУН-Б Я. Стецьком, міністерські портфелі мала професура Львівського університету.

Неоднозначні й оцінки Телігою фашистських європейських режимів. Так вона захоплюється лідером італійських фашистів Б. Муссоліні, бо вважала, що він створив ідеологію сильної особистості.

На жаль, у 1941 році Олена стала жертвою фашизму, який переродився в расизм. Але ще до початку Другої світової війни, виступаючи перед українськими студентами у Польщі, Теліга говорила: «Велич держави і сила нації будується мистецтвом і війною» [2]. Це своє твердження Теліга доводила прикладом з історії України і діяльністю Івана Мазепи, який двадцять років вірою і правдою служив Москві, а тоді почав боротьбу за незалежну Україну. Вона стверджує, що патріотично налаштовані українці вирости з мазепинського духу, даремно ж національно свідому українську інтелігенцію називали спочатку «мазепинцями», пізніше – «петлюрівцями», а ще пізніше – «бандерівцями» [5]. Не могла Теліга з такими поглядами не стати щирим другом Д. Донцова, який називав Олену «поеткою вогненних меж», вважав її поеткою з печаттю Бога, а головними концептами її поезії були «вогонь, вітер і вино» [1, с. 600]. Цікаво Донцов розшифрував ці погляди на поезію Теліги: вогонь він вважав за Божий дух, що зійшов на апостолів. Їм відкрилась сила духу, і вони почали проповідувати різними мовами. Так само і Олена, зрозумівши, що її рідна мова українська, почала проповідувати національні українські ідеї. Д. Донцов дуже високо цінував літературні здібності поетеси, захоплювався її громадсько-патріотичною лірикою. «Вогонь сів на плечі апостолам, коли піднявся сильний вітер, а коли ті почали проповідувати, невірні й прагматики почали мовити: «Та вони впилися вина!» На що один з апостолів відповів: «Це ви п'яні своїм невіглаством і брехнею, а ми п'яні правдою»» [1, с. 603]. Таку правду і силу через метафори у своїх віршах несла Олена Теліга.

Потрібно зазначити, що відмий літературний критик Ю. Шевельов називав її «альбомною поеткою». Але своїм коротким життям і трагічною загибеллю вона перекреслила цей штамп. Не просто так Олена сказала: «Життя – це боротьба, боротьба – це справжнє життя».

Крім поетичного дару, Теліга була ще й неперевершеною публіцисткою. Найвідоміша її публіцистична праця «Партачі життя». Хто це? Це лицеміри і пристосуванці, це політична еліта, яка не має «цивільної відповідальності» [6]. Громадянську відповідальність Теліга розцінює у своїй статті як героїзм.

Прикладом його в українській історії вона вважала виступ у 1903 році на відкритті пам'ятника Івану Котляревському письменниці О. Пчілки українською мовою, незважаючи на владні заборони. Або виступ українською на судовому процесі адвоката М. Міхновського. Після цього виступу до нього підійшов відомий в той час письменник українського походження Короленко, щоб висловити захоплення промовою, але адвокат не подав руки письменнику, пояснивши свій вчинок тим, що той зрадив і забув рідну мову. Підсумовуючи ці приклади, публіцистка пише: Ці одиниці відважних людей демонстрували героїзм не задля нагороди, а лише з глибокої душевної потреби [4].

А головним партачем життя вона вважала В. Винниченка, називаючи «деморалізатором молоді» за його принципи «чесності з собою». Винниченко ж пропонував жити за принципом «роблю те, що хочу», а Теліга зауважувала, що активні українці повинні керуватися принципом «роблю те, що мушу!» До речі, «партачем життя» Винниченка вважала також Леся Українка. Так дві вольові українські жінки висловили своє ставлення до слабкодушких чоловіків.

Олена Теліга вбачала в українках поєднання жіночності з мужністю. Вона жалкувала, що в українській літературі не створено ідеального образу жінки. Думки з цього приводу були висловлені в рефераті «Якими нас прагнете?» [2, с. 199]. У ньому вона докоряла письменникам-чоловікам, що вони в українській літературі створили лише два типажі: «жінка-рабиня» і «жінка-вамп». Є ще й третій тип «жінка-товариш», але цей образ енергійної і жорсткої жінки не викликає захоплення і любові читача. Для О. Теліги ідеал жінки сучасної її доби (до нього вона і сама прагнула наблизитись) – це просто жінка. Але лише така жінка, яка буде вірним товаришем чоловіків в політичній чи іншій боротьбі. Вона наголошувала: «Так буде завжди, доки кожна українка не навчиться дивитися на чоловіка, дітей, а головне на саму себе не лише як на сторожів домашнього щастя і могутності більшості родин...своє місце в громадському житті жінки мають шукати не лише в співпраці з чоловіками і не створювати свій власний світ феміністок» [2, с. 199].

О. Теліга вважала, що наближається час, коли українська інтелігенція не зможе залишатись осторонь від боротьби за незалежність. До неї треба готувати не лише себе, а й усю націю, гартувати її дух. Непідготовленість української нації до боротьби призвела, на її думку, до поразки української революції 1917–1921 рр. Як громадська діячка вона була переконана, що будувати власну державу зможе лише сильна нація, згуртована волею до перемоги. Завдання українських патріотів, особливо майстрів слова, підготувати себе й усю націю до такої боротьби. Ці мотиви звучать в її поезіях, політичних рефератах і есе.

Отже, серед емігрантів, що залишили помітний слід в історії України, належне місце займає Олена Теліга, українська поетеса, громадська діячка. У своїй творчості вона разом з «пражанами» сформувала ідеал людини – духовно сильної та вольової, національно свідомої. Ця вродлива, енергійна, талановита жінка своє життя і творчість присвятила боротьбі за незалежну Україну. Розстріляна гестапівцями у Бабиному Яру 1942 року, Олена Теліга стала символом незламної жінки-патріотки, що надихає українців у важкі й трагічні часи.

Список використаних джерел

1. Донцов Д. Поетка вогненних меж. Українське слово: хрест. укр. л-ри та літ. критики XX ст.: у 3 кн. Київ. Рось. 1994. Кн. 2. С. 600–607.
2. Миронець Н. Жінки в українській літературі. Харків: Ранок. 2007. 240 с.
3. Миронець Н. Олена Теліга. Київ: Видавець: ПП Н. Брехуненко, 2009. С. 62–63.
4. Миронець Н. Олена Теліга: нове прочитання великої біографії. Українська культура. №8. 2006. С. 37–39.
5. Файзулін Я. «Маніяк. Як бугаєві червоне – так йому слова: гуманізм, демократія». Країна. №21. 2013. С. 52–57.
6. Теліга О. *Партачі життя. Збірник. Детройт–Нью-Йорк–Париж. Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА.* 1977. С.105–120.

Микола КУНИЦЬКИЙ,

*канд. політ. наук,
старший викладач кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ПОСТДЕМОКРАТІЇ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

В епоху глобалізації демократія стикається з цілою низкою критичних проблем: зниження довіри громадян до демократичних політичних інститутів та політичних лідерів, втрата формальної легітимності демократичними інститутами, які ставлять під загрозу саме існування демократії в її «класичному» розумінні. Сучасне інформаційне суспільство стикається з викликами нових загроз демократії, пов'язаних із широким застосуванням політиками та медіахолдингами маніпулятивних технологій, що виражається в уніформізації політичної культури, персоналізації політики, падінні ролі та значення принципу громадянської участі.

Зустрічаємо суперечливі оцінки характеру сучасних медіа, що репрезентують громадську думку або як «раціональне особистісне вираження точки зору», або як «масову маніпуляцію суспільством» [2]. Позитивний погляд підтримується тими, хто вважає, що опитування громадської думки допомагають громадянам висловлювати свою точку зору, а уряду – чути побажання громадян. Однак для більшості представників академічної спільноти властиві песимістичніші погляди на роль медіа у демократичному процесі: засоби масової інформації розглядаються як найпотужніший ресурс маніпуляції та «оболванювання» населення.

Нова стадія розвитку суспільства несе за собою соціальні, культурні, інституційні, моральні і політичні зміни, пов'язані з утвердженням епохи панування інформації. Розвиток технологій неминує спричиняє трансформацію інфосфери та комунікаційних мереж. Для цивілізації третьої хвилі основний ресурс, до того ж невичерпний, це інформація. Настання нової цивілізації докорінно змінює принципи освіти та наукових досліджень, а також реорганізує засоби комунікації: на перший план виходять інтерактивні,

демасифіковані засоби інформації, що надають максимально можливе розмаїття джерел. По суті це означає, що медіа починають акцентувати увагу на інтересах окремих сегментів аудиторії: комунікаційний профіцит парадоксальним чином призводить до занепаду масового широкого охоплення. Масові передусім газети та журнали втрачають читацьку аудиторію, оскільки люди все частіше звертають увагу лише на те, що має значення саме для них, а не для суспільства чи (тим більше) для людства загалом. Можна помітити зростання кількості спеціалізованих кабельних каналів, популярних серед конкретних соціальних чи культурних груп населення: наприклад, спортивних каналів чи каналів для домогосподарок.

Держава і панівні класи, що стоять за нею, формують у людини одномірне бачення світу за допомогою мас-медіа. Це виявляється в орієнтації на абсолютну ефективність виробництва, в орієнтації на штучне формування у людей хибних потреб (наприклад, розважатися, поводитися відповідно до рекламних зразків, любити і ненавидіти те, що люблять і ненавидять інші і т. ін.), уявлення про тотожності технічного та духовного розвитку суспільства. Держава абсолютизує свій вплив, оскільки виступає в ролі гаранта безпеки кожного окремого індивіда, натомість вимагаючи повної до себе довіри та безумовного дотримання норм. У сучасну епоху технологічна реальність вторгається в особистий простір і знищує його. Таким чином, людина позбавляється властивого їй споконвічно критичного мислення та задовольняє лише свої споживчі інтереси. Звичайно, нейтралізується і цивільно-політична активність людини, її здатність до усвідомленої політичної участі і, тим більше, до політичного протесту. Система сама інтегрує в себе прийнятну політичну опозицію, що дозволяє їй своєчасно відстежувати та жорстко контролювати будь-які «позасистемні» прояви громадян.

Поширення та удосконалення інформаційних технологій, безумовно, допомагає вирішити деякі проблеми сучасної демократії, такі як, наприклад, швидке оповіщення населення у надзвичайних ситуаціях, отримання органами влади достовірного та чутливого зворотного зв'язку від громадян тощо. Проте роль медіа у суспільстві вкрай неоднозначна: виокремлюють і низку заперечень щодо надмірного впливу медіа на політичне життя суспільства. Найчастіше медіа перешкоджають демократичним практикам за допомогою маніпулювання громадською думкою: «Створення комп'ютерних комунікаційних мереж стало цілком закономірним наслідком не так занепаду демократичних інститутів, як ускладнення самих соціальних умов життя. Крім того, надія за допомогою комп'ютерів і штучного інтелекту створити нову версію прямої, «дискурсивної» демократії постійно спростовується теоретично численними опонентами, які вважають (і далеко небезпідставно), що посередницька місія комп'ютерної техніки веде у протилежному напрямку, посилюючи маніпулятивні можливості капіталізму, сприяючи створенню «патріархії», а не прямої демократії».

Річ у тім, що нові інформаційні технології дійсно певним чином полегшують діяльність демократичних інститутів. Однак для цього медіа самі мають бути незалежними та сприяти утвердженню демократичних норм, що, у

свою чергу, можливе лише за наявності сильного громадянського суспільства та «внутрішньої» цензури.

Однією з ключових проблем сучасної демократії стала втрата суспільної довіри до політичного керівництва, яка є однією з найважливіших умов ефективного управління. Крім цього, різноманітність соціальних інтересів та посилення політичної конкуренції призвели до плюралізму політичних переваг, що відбилося у зростаючій фрагментації партійної системи. Висновок С. Хантінгтона полягав у тому, що необхідно сприяти незалученості мас до політики, тобто стримувати демократію штучно [3].

Демократія ніколи не могла повністю позбутися елементів олігархії. Навіть за найдемократичнішого режиму при владі виявляються невеликі групи населення, а загальне виборче право аж ніяк не означає розриву з державною бюрократією та привілейованим становищем великого бізнесу. Між виборною демократією та демократією реально чинною, консолідованою відсутня пряма залежність. Демократія залежить від дотримання у тій чи іншій країні принципу верховенства закону.

Важливі питання економічної та фінансової політики вирішуються не демократичним урядом, а глобальними фінансовими компаніями та банками, що підриває демократію зсередини [1]. К. Крауч зазначає, що найкращий засіб задоволення прагнень людей при неолібералізмі – вільні ринки, за допомогою яких індивіди максимізують свій прибуток. Глобалізація посилює конкуренцію, внаслідок чого виживають найсильніші, але не в сенсі взаємодії з конкурентами, а скоріше у сенсі взаємодії з владою та робочою силою.

Корпорації впливають на уряди країн: наприклад, якщо компаніям не подобається фіскальний режим у будь-якій країні, вони загрожують переїздом в іншу країну, а держави, в свою чергу, потребуючи інвестицій, дедалі сильніше суперничають у готовності надавати корпораціям найбільш сприятливі умови. Таким чином, компанії отримують можливість впливати на політику, що проводиться урядом, набагато більш ефективно, ніж це в змозі робити простий громадянин. Політики безпосередньо залежать від спонсоруючих груп, які часто блокують не вигідні їм закони. При цьому формальна сторона взаємодії політичної та економічної сфер відповідає вимогам демократії. Представники глобальної корпоративної еліти попереджають уряд, що він не отримає інвестицій, якщо не буде виконано будь-яких вимог компанії. Звичайно, великі партії реагують на це і змінюють свої програми відповідно до вимог корпорацій. Електорат голосує за свою партію, після чого можна говорити, що вимоги компанії, які зазвичай суперечать інтересам більшості населення держави, виконуються в ході вільного демократичного волевиявлення громадян. Одним із наслідків такого розвитку подій є втрата державними структурами впевненості в тому, що вони можуть справлятися зі своїми обов'язками самі, без керівництва корпоративного сектору. Таким чином, зменшується «автономія національної влади, яка стримується не так індивідуальними компаніями, як міжнародним корпоративним порядком» [1]. Держава втрачає свою компетенцію: що більше функцій вона передає корпораціям, то менше в неї залишається засобів здійснення політичної влади.

Через війну вищеописаних тенденцій привілейовану політичну роль грає клас власників капіталу.

Наступ постіндустріального суспільства призвів до зміни соціальної структури суспільства, що спричинило розмивання кордонів між соціальними спільнотами і, одночасно, посилення соціальної стратифікації. В цих умовах для успіху на виборах партіям недостатньо виражати інтереси будь-якої однієї соціальної групи, і вони змушені орієнтуватися на безліч соціальних груп.

Природний результат подібної ситуації – відмова партій від чіткої ідеології: сучасних виборців не цікавить програма та ідеологія тієї чи іншої партії, важливішим є те, який імідж має лідер партії у ЗМІ. У зв'язку з цим успіх передвиборчої кампанії залежить від того, наскільки добре вона профінансована та побудована. Як наслідок, щоб залучити на свій бік більше виборців, партії потрапляють у залежність від фінансових компаній, які спонсорують передвиборчу рекламну пропаганду.

Тож не дивно, що К. Крауч описує сучасну модель партії наступним чином: «В якості класичної партії ХХІ століття можна назвати організацію, що складається з внутрішньої еліти, що самовідтворюється, далекої від масових рухів, які служать для неї базою, і в той же час влаштувалася серед кількох корпорацій, які, у свою чергу, фінансують видачу підрядів на проведення опитувань громадської думки, послуги політичних радників та роботу щодо залучення виборців в обмін на обіцянку партії у разі її приходу до влади щедро винагородити компанії, які прагнуть політичного впливу» [1].

Незважаючи на всі перераховані вище тенденції розвитку постдемократичного суспільства, постдемократії й надалі зберігатимуть багато ознак демократії: принцип свободи слова, дотримання прав людини тощо. Але влада зосередиться в руках нечисленної еліти та заможних груп населення, які прагнуть отримати від владних центрів економічні привілеї.

Постдемократія – це поки що умовний термін, ще не прийнятий науковою спільнотою як незаперечний. Проте, не можна заперечувати, що світова спільнота перебуває у кризі, у пошуку нових методів управління, адекватних ситуації ХХІ ст. Представницька демократія з її формальними процедурами та делегуванням повноважень, контроль над виконанням рішень та законів сьогодні є проблемою для багатьох держав. У цьому сенсі можна назвати сучасний стан світової спільноти «постдемократичним», що передбачає пошук нових механізмів самоорганізації суспільства та політичної системи.

Список використаних джерел

1. Крауч К. Постдемократия. Изд. дом Государств. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
2. Bell D. The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties : with «The Resumption of History in the New Century». Cambridge: Harvard University Press, 2000. 540 p.
3. Crozier M., Huntington S., Watanuki J. The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission. New York: New York University Press, 1975. 227 p.

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Олена АСТАПОВА-ВЯЗЬМІНА,

*канд. філос. наук,
доцентка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

СИМВОЛІКА ДЕРЖАВНИХ ПРАПОРІВ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Державні прапори є цікавим предметом для семіотичного дослідження. По-перше, в прапорі фіксуються взаємозв'язки форми та кольору, фокусуючи увагу прагматичному аспекті такої взаємодії. По-друге, прапор можливо розглядати як абстрактний набір символів, але варто зазначити на певних особливостях, а саме: державні прапори є текстильним виробом і передбачається їх взаємодія із природною стихією, наприклад, вітром, що формує смислові конструкції сприйняття державного прапора. Як зауважує Леоне М. (Leone M.), прапор символічно важливий ще й тому, що розвиваючись, він набуває індивідуальної свободи, відстоюючи автономію культурних ідей, що презентуються даною державою [1].

Конструкція державного прапора засвідчує історію формування «національного». Наприклад, можливо виартикулювати символічні групи державних прапорів, пов'язані з часом їх формування, так званий вік прапора. Одним із найстаріших європейських прапорів є прапор Королівства Данії. Теперішній дизайн білого скандинавського хреста на червоному фоні датується 1625 роком, а саме використання данського прапора відноситься до XIV століття (прапор був заборонений нацистською Німеччиною протягом Другої світової війни) [2].

Зовнішній вигляд прапора пов'язується із політичним контекстом, завдяки якому державний прапор з'являється, демонструючи кольором та дизайном походження, історичну атмосферу народження, права на територію, які передаються із покоління в покоління, тісні стосунки між собою та своєю нацією, фіксуючи складні взаємовідносини не тільки для «своїх», але й «для чужих». Національні прапори передають певний смисл – як сучасний, так і історичний, і слугують певним сховищем значень протягом тривалого часу.

Державний прапор є графічним символом і передбачає використання певного поєднання кольорів, візерунків, хрестів, зірок, кола, іноді зображень травин та рослин. Так, зірки на державних прапорах часто позначають національні ідеали демократії, миру, прогресу, справедливості, рівності. Можуть символізувати такі добродітності, як чесність, надію на краще майбутнє, часто зображують єдність адміністративних одиниць держави.

Державний прапор є символом для своїх громадян, презентуючи символічну межу для інших. Наприклад, у європейських поезіях XIX століття

ілюструються приклади тісного зв'язку національних почуттів із національними прапорами. Безперечно, держаний прапор використовується як засіб контролю і як інструмент пропаганди, він є невід'ємним елементом політичного життя, безпосередньо пов'язаним із політичною культурою, владою, єдністю, стабільністю, запитом та реакціями нації. Нацистська Німеччина є яскравим прикладом того, як національна символіка була ритуалізована в національному та політичному календарі в якості інструменту політичної пропаганди та залякування опонентів.

Державний прапор є постійним символом національних свят, коронацій, парадів, парламентських дебатів, церемоній, ритуалів, меморіалів, державних промов, постійних процедурних питань в законодавчій площині. Сьогодні є цікаві дослідження щодо використання емодзі «державний прапор» у різних повідомленнях (від офіційних осіб держави до коментарів звичайних громадян) [3]. Конкретним прикладом є вставання на знак пошани до державного прапора та державному гімну.

Прапор є гнучким, мобільним предметом і ефективним елементом політичного впливу незалежно від рівня політичної культури та політичної грамотності громадян.

Список використаних джерел

1. Leone M. The Semiotics of Flags. https://doi.org/10.1007/978-3-030-32865-8_3 URL: https://www.academia.edu/36130455/2021_The_Semiotics_of_Flags
2. Oldest continuously used national flag. URL: <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/oldest-continuously-used-national-flag/>
3. Kariryaa A., Runde S., Heuer H., Jungherr A., Schoning J. The Role of Flag Emoji in Online Political Communication. URL: <https://d-nb.info/1261739779/34>

Павло ВАЛЕНЧУК,

*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

КОНСОЛІДУЮЧА СУСПІЛЬНА ІДЕЯ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА, ІНСТИТУЦІЙ ТА ВІЙНИ

Загальнонаціональні опитування суспільної думки в Україні на предмет електоральних вподобань громадян регулярно показують достатньо об'єктивну картину в частині підтримки окремих кандидатів чи політичних сил. В той самий час результати опитувань, спрямованих на визначення ціннісних чи ідеологічних вподобань українців, показують неоднозначні результати.

Наприклад, опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) щодо прихильності українців до «традиційних цінностей» [1] показує суттєві розходження у відповідях в залежності від контексту, в якому ці цінності представлені. На думку організаторів опитування це свідчить про

«низьку кристалізованість уявлень (опитаних українців) про «традиційні цінності»» [1], а також про те, що «дискусії навколо цінностей українців, які не включають належну експертну глибину, можуть виявитися просто банальним політичними спекуляціями»[1].

Відсутність глибоких та чітких уявлень спостерігаємо і в питаннях ідеологічного позиціонування громадян. Так, наприклад, спроби побудувати «політичний компас» середньостатистичного українця, спираючись на розуміння ролі держави в регулюванні економічної політики та особистих громадянських свобод, проведені аналітичної платформою «Вокс Україна» [2] на основі міжнародного онлайн-опитування Political Compass [3], показали, що значна частина респондентів, котрі асоціювали себе з певними ідеологічними напрямками (ідеологіями), не підтримують їх, коли ці ідеології представлені у вигляді конкретних практичних положень економічної політики чи моралі. Цікаво відзначити, що велика кількість респондентів (81%), котрі позиціонували себе як прихильників «правих» ідеологій, за результатами опитування показали схильність до ідеологій «лівого» спектру, на навіть, більшою мірою до «авторитарно-лівих» позицій.

Подібну ідеологічну розгубленість спостерігаємо не лише в окремих громадян, а й на рівні суспільно-політичних рухів. Досить типовою в сучасній Україні є ситуація, коли електорально успішний лідерський політичний проект намагається вибудовувати сталі партійні інституції і зіштовхується з труднощами власного ідеологічного позиціонування, або коли ідеологічно-програмні документи політичної партії досить по-різному тлумачаться авторами цих документів, партійцями та виборцями, або ж коли надмірна увага до формування ідеології призводить до втрати виборчих рейтингів [4].

Досить об'єктивно вимірюваний рівень довіри/недовіри до лідерів політичних сил на фоні труднощів в формулюванні та оцінці прихильностей до політичних ідей є однією з причин того, що політичний проект «нелідерського типу» (тобто, побудований не навколо постаті окремого політика та його електоральних рейтингів) рідко спроможний досягти значущих політичних результатів на національному рівні. Серед виключень можна назвати вважати результат типового «нелідерського» політичного проекту Партії Зелених України на виборах до Верховної Ради 1998 року [5] та певною мірою результат та Всеукраїнського об'єднання «Свобода», яке за окремими критеріями можна вважати в більшій мірі «ідеологічною», ніж «лідерською» партією, на виборах до Верховної Ради 2012 року [6].

В той же час партія неідеологічного типу рідко показує спроможність вибудувати сталі партійно-суспільні інституції, які б забезпечили преемство та успішний виборчий результат в разі зміни лідера.

Можливою причиною такого стану речей є особливості формування національної політики та передвиборчих ідей/гасел в Україні «згори донизу» (і це знаходить своє відображення на суб-національному або місцевому рівні), коли (зазвичай фінансово та інституційно спроможними групами) відбувається аналіз електоральних симпатій пересічних громадян, обираються найбільш

перспективні (часто популістичні) ідеї та постаті, здійснюється пошук та залучення необхідного фінансування (знов-таки, від фінансово спроможних груп) і лише тоді створюються необхідні інституції на місцях (ключова роль яких зводиться до забезпечення окремих виборчої кампанії). При такому підході ідеологічні питання відходять на другий план, поступаючись ідеї електорально привабливого «політичного бренду» або постаті харизматичного політичного лідера. Також цей підхід є суттєво простішим і ефективнішим в короткостроковому періоді, ніж шлях розбудови політичної сили «знизу догори», свідченням чого є досить помірний успіх партій, які б зосереджувались на формуванні національних політик на місцях та фінансувались би переважно за членські внески.

Серед факторів, які визначають переваги створення «лідерських» політичних проєктів перед «ідеологічними» можна також згадати певну інформаційну перенасиченість сучасного українського суспільства, що ускладнює можливості сприйняття та аналіз ідей/ідеологій зі сторони пересічного українця. «Занадто чітко» сформульовані ідеології також не завжди відповідають критерію всеохоплюючості – зазвичай чіткі ідеологічні формулювання апелюють до конкретної етнічної або вікової групи, професійного чи соціально-економічного кластеру. В той же час об'єднуюча політична ідея (в контексті народу, покоління чи будь-якої іншої широкої групи) або мета-наратив має в тому чи іншому вигляді містити відповіді на такі питання:

- Хто ми? І як результат – хто я? (значуща самоідентифікація)
- Звідки ми? (значуще місце в історії)
- Куди ми йдемо? (значуща мета)
- В чому наша цінність (значуща особливість, значуще призначення)?

Представлені питання торкаються досить глибоких і неоднозначних в сприйнятті реалій, а відповіді на них є також досить складними, тому складним та тривалим є і процес їх трансформації в ідеологічні положення.

Зазначені дослідження свідчать з одного боку про бажання українців бути причетними до тих чи інших мета-наративів, в той же час про недовіру до існуючих мета-наративів в суспільно-політичній площині або ж про труднощі в їх розумінні та інтерпретуванні, коли справа доходить до практичних рішень чи виборів. Політичні гасла або яскраві особистості-лідери є в даному контексті більш зрозумілими і так само відповідають запиту на причетність до «великої ідеї», стаючи заміном/уособленням мета-наративів.

Але бажання суспільства бути причетним до тої чи іншої «великої ідеї» чи мета-наративу не є єдиним чинником. Саме консолідуюча ідея здатна мобілізувати маси та активізувати ті чи інші суспільні процеси. Тому маси справді потребують таких ідей, але вони зазвичай не є породженням мас; всеохоплюючі консолідуючі ідеї чи ідеології породжуються сильними/видатними/харизматичними особистостями – лідерами. Такий успішний політичний лідер не може бути частиною тих мас, які він бажає повести за собою. Він має бути вищим за них, бути більш далекоглядним, щоб

сформулювати надихаюче бачення майбутнього, але при всьому тому в масовому сприйнятті має залишатись «одним з нас», щоб ефективно формувати і комунікувати сподівання суспільства та відповідати його настроям.

При цьому сам лідер або електоральний успіх не є достатньо великою ідеєю, яка зможе мобілізувати маси в довгостроковому періоді. Лідер повинен комунікувати ідею, яка є більшою, ніж він сам; створення відповідних інституцій, які втілюють/підтримують таку ідею є логічним наступним кроком.

В той же час дослідження стану суспільної думки та самоідентифікації українців під час року війни [7] вказують на певне зміщення суспільних метанаративів з площини політичних лідерів та ідеологій в бік державних інституцій і об'єднуючих ідей неідеологічного/неполітичного характеру.

Найбільш широкою об'єднуючою ідеєю в умовах війни є збереження країни та перемога, і цілком логічно, що консолідуюча ідея пов'язується та знаходить своє уособлення в спроможності і стійкості інституцій країни.

Цікаво відзначити, що певною мірою змінюється і перелік інституцій, які уособлюють стійкість і спроможність країни. До традиційних державних інституцій, як то армія, поліція та інші силові структури, інститут президентства, роль і ідею яких можна досить чітко описати та зрозуміти, додаються інституції, які прямо не пов'язані з державою, але виступають в свідомості людей, як значною мірою державотворчі – наприклад, волонтерський рух [8]. В даному випадку спостерігаємо, як окремі інституції та рухи, які мають серйозні електоральні перспективи, передують політичному лідерству чи ідеологічній складовій (політичний лідер або лідери виростають з інституцій, а не навпаки; окремим вже сталим інституціям ще належить сформулювати свою ідею та визначити ключові цінності).

Отже, сьогодні об'єднуючою та мобілізуючою українське суспільство ідеєю цілком логічно є ідея виживання держави в умовах війни та перемога над зовнішнім ворогом. Інституції та лідери, які показують свою спроможність відповідати цій ідеї, уособлювати її, отримують не лише електоральну підтримку, а й можливість сформувати нові інституціонально підкріплені суспільні метанаративи.

Також відбуваються суттєві зміни в підході до формування національної політики – чи не вперше з'явилися реальні можливості і передумови для формування політики і розвитку політичних моделей «знизу догори», та виникнення нових політичних проєктів з перспективою сталості в довготривалому періоді.

Це все створює нові можливості і виклики для політичного лідерства – а саме, одним з ключових чинників виступає здатність лідера перетворити існуючу інституціональну спроможність в об'єднавчу ідею для нового (в найближчій перспективі – повоєнного) суспільного устрою.

Список використаної літератури

1. Грушницький А. Мінлива прихильність українців до «традиційних цінностей»: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року : (Пресреліз

підготовлений заступником директора КМІС Антоном Грушецьким) [Електронний ресурс]. КМІС, 2022. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1128&page=1&t=3>

2. Брік Т. Справа наліво: що думають українці про державний контроль економіки та особистих свобод? [Електронний ресурс]. / Брік Т., Крименюк О. //Вокс Україна, 2019. Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/sprava-nalivo-shho-dumayut-bilshist-ukrayintsiv-pro-derzhavnij-kontrol-ekonomiki-ta-osobistih-svobod/https://www.politicalcompass.org/>

3. Середа Є. Між "слугами" і "гетьманами". Які ідеології сповідують українські партії. [Електронний ресурс]. Українська правда, 6 жовт. 2020. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/10/6/7268890/https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd1998/webp roc0vfc93.html>

4. Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року. Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі. Режим доступу: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/zbvo_2012.pdf

5. Дембіцький С. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» громадська думка в Україні після 10 місяців війни : (Пресреліз підготовлений заступником директора Інституту соціології НАН України Сергієм Дембіцьким) [Електронний ресурс]. / КМІС, 2023. Режим доступу: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1175&page=3>

6. Романюк Р. Вибори без політики. Кого підтримують українці після року великої війни. [Електронний ресурс] /Роман Романюк // Українська правда, 16 березня 2023. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/16/7393630/>

Вікторія ДАЦЕНКО,

канд. філос. наук,

доцентка кафедри філософських і політичних наук,

Черкаський державний технологічний університет,

(м. Черкаси, Україна)

ПАТРІОТИЗМ ЯК ПРИНЦИП РЕАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

Наше сьогодення змушує переосмислювати місце гуманітарних чинників в розвитку суспільства. Світоглядне виховання, патріотичне, культурне стають ключовими в гуманітарній сфері. Таке виховання збудує цілісність нашого народу, забезпечить національне відродження, соціально-політичну стабільність.

Патріотизм по-особливому проявляється в різні історичні епохи і є явищем соціально-історичним. Звісно, сутність та прояви патріотизму аналізували мислителі у різні історичні часи. Івченко Ю. В. пояснює, що «різні історичні ситуації, характер тенденцій суспільного розвитку та світоглядні позиції людини зумовлюють строкатість підходів до розуміння сутності патріотизму. До того ж, ця сутність еволюціонує, сповнюється багатогранним змістом» [3, 155]. Події, які відбуваються в нашій країні, підіймають актуалізацію теми патріотизму як принципу реалізації безпеки в гуманітарній сфері.

Рябов С. Г. вказує, що патріот любить країну, а не державу, а не владу. Прикладами патріотичних звершень багата історія України. Патріотизм мобілізує громадян нашої країни і вимагає активізації і значного потенціалу питань безпеки в гуманітарній сфері.

Патріотизм є і вродженою характеристикою людини, яка може розвиватись, він є і природним, і формується за допомогою як об'єктивних чинників, так і суб'єктивних, він є і конкретним моральним ставленням до своєї країни. Важливо враховувати особливості політичної свідомості українських громадян в контексті їх приналежності до різних поколінь, пояснюють Андрущенко Т. В. та Денисюк С. Г.

Погоджуємось з думкою Андрєєва Є. А. про те, що патріотизм є найважливішим етапом духовного розвитку особистості та її самовираження.

Сьогодні практичне використання патріотизму відбувається для боротьби із зовнішнім ворогом. Натансон С. доводив, що патріот буде зобов'язаний боротися за свою країну, але лише з тієї причини, що війна є і залишається справедливою. Він описав тип помірному патріотизму, який більшою мірою пов'язував із мораллю, і визначав його як оптимальну модель.

Політична культура формує участь в політичному житті, залучає українців до процесу творення ефективної політичної системи і демократичного суспільства. Патріотичне виховання, як вид суспільної діяльності, формує ставлення людини до себе, до свого народу, до своєї країни. І, як влучно додає Кульчицький В. Й., є ідеалом виховання молоді, є основою демократичної, гуманістичної й патріотичної національної свідомості, яка в свою чергу поєднується з толерантними взаєминами між людьми, з правдою і справедливістю.

Державна безпека – це інтегральне поняття, яке вбирає комплекс проблем, що пов'язані з функціонуванням держави та суспільства. Гуманітарна сфера держави включає невиробничі соціально орієнтовані галузі, які задовольняють духовні потреби, забезпечують права і свободи людини «шляхом надання освітянських, культурних, медичних, інформаційних послуг громадянам» [1, 190].

Баюк М. І. в своїй науковій розробці «Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи» виділив роль змісту гуманітарної складової державної безпеки для зміцнення суверенітету нашої країни, її незалежності, та територіальної цілісності. Автор доводить, що «політика державної безпеки в гуманітарній сфері охоплює діяльність уповноважених органів держави, громадськості та кожного громадянина України щодо реалізації системи правових, організаційних, інформаційних, контрольних, фінансових та інших заходів, спрямованих на забезпечення стану гуманітарної безпеки» [1, 187]. та підносить їх значимість у плануванні та реалізації регіональних програм соціально-економічного розвитку, які стануть в нагоді при вирішенні функціонування гуманітарної сфери.

Патріотизм – це вічна цінність суспільства. Утвердження патріотизму як моральної цінності підніме світоглядне виховання, патріотичне, культурне в

гуманітарній сфері. Патріотичне виховання має дієву основу. В українських реаліях таке утвердження є особливо актуальним та забезпечить принцип реалізації безпеки в гуманітарній сфері.

Список використаних джерел

1. Баюк М. І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи. Університетські наукові записки, 2018. №65. С.186–199.
2. Шевченко С. О., Гужва М. Ю. Теоретико-методологічні засади державної політики формування національно-патріотичної свідомості та демократичних цінностей молоді. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С.277-288. <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2020/02/4-19-ua/43.pdf>
3. Івченко Ю. В. Соціально-філософський зміст патріотизму. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, № 1 (11), 2016. С.154–162.

Наталія ГОДЗЬ,
*докторка філос. наук, професорка кафедри філософії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
(м. Харків, Україна)*

ПИТАННЯ УРБАНІСТИКИ ТА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я В СУЧАСНОМУ ТА ПОВОЄННОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Війна та повоєнний простір насправді дуже щільно пов'язані поміж собою феномени. В залежності від часу та наслідків впливу війни на сфери життєдіяльності як соціуму, так і оточуючого середовища (а це і природне довкілля, і промисловість та економіка, і здоров'я та демографічні питання в країні, питання стабілізації та підтримки ментального здоров'я населення (на разі і жертв війни), питання відновлення інфраструктури сільського та міського рівнів, тощо) ступінь ураження, та відповідно, масштаби та стратегії відновлювальних робіт будуть різними. Наразі обсяг відновлення та ступінь ураження довкілля, інфраструктури тощо в Україні мають лише приблизні підрахунки. По-друге, війна ще не закінчена, а відновлення та підтримка усіх рівнів у працюючому стані, як і медична сфера, як і освітня сфера, сільське господарство потребують коштів та кадрів вже зараз.

До того ж, «Відновлення» як поняття та феномен також має власне досить широке семантичне та філософське розуміння та тлумачення. «Відновити» – це не лише відбудувати міста, села, будівлі такими, як вони були раніше (особливо архітектурні пам'ятки та природні міські ландшафти) – що вкрай складно насправді зробити і через кошти, і через зміну будівельних технологій, але й розробити певні розрахунки вибудови міст та сільськогосподарських угідь з урахуванням майбутніх технологій і потреб держави, людей і промисловості.

Питання поєднання старого та минулого та прогнозування майбутніх потреб та розвитку надзвичайно важке. Прогнозування та футурологія – це

завжди поліваріантне моделювання, пошук імовірних стратегії майбутнього, це завжди уявлення про майбутнє – на разі і майбутню людину та її потреби і стиль життя. До того ж, футурологія має такі розділи, як «ретрофутурологія», тобто уявлення про майбутнє у минулому [1]. Порівняльний та зіставний аналіз «ретро» та сучасної футурології також може дати вдалі або невдалі результати аналізу та розуміння мети розвитку, причин похибок або фатальних помилок людства. В урбаністиці це надзвичайно важливо – оскільки ландшафт міст має націоспецифічні риси, і держава-агресор завжди намагається в першу чергу знищити національні риси у містах держави, на яку вона нападає. Особливо панівні тоталітарні системи вибудовують у архітектурі власне уявлення про «правильне та відповідне» [5]. Саме тому, як пише Раса Чепайтене, «Соціологи зауважили, що групову ідентичність визначає не лише мова, кров, вибір, місце проживання чи інші критерії, але також географічно та дискурсивно обумовлена територія. Тому ландшафт, особливо міський, сприймається як місце, в якому може бути створена і національна охороняється або будь-яка інша ідентичність» [5, с. 58]. Дійсно, місто з погляду семантичної транскрипції є певним «культурним текстом», який закладено і у пам'ятках, і у архітектурі, і у його власному стилі [5], [2].

Д. С. Рижкова у власному дисертаційному дослідженні пише, що місто є основою формування певної міської ідентичності і саме тому має розглядатись як хронотоп в єдності міста-спільноти та міста-території [3]. Знов-таки, Раса Чепайтене посилаючись на дослідження Ashworth G. J., [The Conserved European City as Cultural Symbol: the Meaning of the Text. // Modern Europe. Place, Culture and Identity (ed. by B. Graham). — London: Arnold, 1998. P. 261-286] зауважує, що «здоровий глузд вказав би на те, що спроба знайти одного «автора» міського ідеологічного тексту заздалегідь приречена на провал, адже вона закінчилася б настільки довгим списком «авторів», що від нього не було б жодного штибу... Але також можна стверджувати, що історичні міста не були результатом мимовільного, природного розвитку — «дарвінівської» еволюції». Швидше, вони були кимось створені з певними цілями» [5, с. 59]. Для нас ці розмисли важливі тим, що ми мусимо знайти правильний курс не просто на відновлення, а на поновлення і історичності, і власної ідентичності у містобудуванні і знайти відповідний баланс у поєднанні старого, нового і **проективно можливого** (наше авт. поняття) у міському ландшафті під час відбудови міст, оскільки звичка жити у природному та соціо-природному міському ландшафті є однією з домінант природного для людини стандарту «нормальності» у ментальному здоров'ї.

Неправильні архітектурні рішення без розуміння здорового балансу між національним та загальнолюдським, ігнорування тої сакраментальної думки Г. С. Сковороди про «Всякому городу свій нрав та права» і, відповідно дотримання не просто загальноукраїнських традицій, а й традицій кожного міста і містечка може на десятиріччя, як не більше, викривити природний шлях відновлення ментального здоров'я громадян України.

Список використаних джерел

1. Годзь Н. Б. Вступ до екологічної футурології: монографія. Харків: Видавець О. Савчук, 2017. 572 с.
2. Міхно Н. К. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору. Монографія. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології. Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна М-ва освіти і науки України, Харків, 2020 <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/15825>
3. Рижкова Д. С. Homo Urbanus як нова ідентичність: Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, 2018. http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/14205/3/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f_%d0%a0%d0%b8%d0%b6%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%94.%d0%a1..pdf
4. У Лесіному університеті стартує проєкт модуля Жана Моне програми Еразмус+ з впровадження стандартів ЕС у національну систему охорони психічного здоров'я <https://vnu.edu.ua/uk/news/suspilstvo/u-lesynomu-universyteti-ctartuye-proyekt-modulya-zhana-mone-prohramy-erazmus-z>
5. Šeraitienė Rasa. Город как текст. *Лабиринт*: Журнал социально-гуманитарных исследований. 2017, 2, Р. 57–72. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:51118258/datastreams/MAIN/content>

Олександр ЄРЕМЕНКО,

*доктор філос. наук, професор кафедри філософії,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
(м. Одеса, Україна)*

ДЕМОКРАТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЯК САМОДОСТАТНЯ ЦІННІСТЬ

Причини і підстави нападу путінської Росії на Україну багатоманітні, неможливо виокремити одну причину. Їх ретельний аналіз потребує не тільки великих інтелектуальних зусиль, але і певну часову перспективу. Видатні філософи історії показали, що насправді нащадки мають перевагу над безпосередніми учасниками подій саме завдяки можливості розуміти їх смисл через перспективу тенденцій, які реалізувались завдяки цим подіям [1], [2, с. 194-198].

Нашим завданням не є всебічний аналіз причин російсько-української війни 2022-20?? років. Ми звернемо увагу на одну причину, яка, на наш погляд, являється якщо не головною, то досить суттєвою. Однією з важливих рис світогляду Путіна та його оточення є неприйняття цінностей сучасного західного світу, вороже ставлення до цих цінностей. Якщо вдаватись до риторичних зворотів, то суттєвою підставою політики Путіна є шалений опір прогресу, шалене бажання зупинити прогрес, повернути людство до звичного пострадянським лідерам путінського покоління світу індустріальних суспільств.

Ми розуміємо складність питання щодо критеріїв суспільного прогресу і самої його наявності. В цих тезах немає можливості заглиблюватись в це питання. Наголосимо, що, незважаючи на неоднозначність прогресу та нечіткість його критеріїв, соціальний прогрес все ж таки існує, і в наш час ціннісним фундаментом прогресу являються західні цінності. Взагалі, на наш погляд, найкращий аналіз сутності соціального прогресу надав Р. Дж. Колінгвуд [3, глава «Прогрес як продукт історичного мислення»].

Отже, боротьба України проти російської навали є не тільки боротьбою за незалежність і саме існування нашої країни. У всесвітньо-історичному смислі ця війна є боротьбою за цінності прогресу, боротьбою, не побоїмся гучних слів, проти світової реакції, яка уособлена в Путіні та його режимі.

Приносимо вибачення, що ми вимушені багато важливих питань, так би мовити, «виносити за дужки» в ході нашого викладу. Це обумовлено нашим прагненням зосередитись на доведенні нашої основної тези. Отже, ще одне важливе питання, яке ми вимушені залишити без розгляду: наскільки сучасна Україна сама відповідає цінностям прогресу. Наша інтелектуальна і політична еліта проголошує, що Україна наполегливо прагне увійти у світ європейської і взагалі західної цивілізації, що це прагнення є свідомим, сильним і незворотнім. Наголошується, що українці, на відміну від росіян, є людьми волелюбними, демократичними і, так би мовити, «в душі європейцями». Що українське суспільство не тільки платить велику ціну кров'ю своїх кращих синів і дочок за вхід в європейську спільноту, але воно насправді вже є європейським, можливо навіть більш європейським, ніж сама Європа. До речі, судячи з поведінки «старої Європи», вона не дуже вірить в ці гучні декларації. При всій повазі до рідної країни і при всьому захопленні героїзмом її захисників, ми також схильні проявляти обережний скептицизм при розгляді цього питання. Але, незважаючи на обережність, наш скептицизм має і іншу, досить несподівану сторону. Ми висвітлюємо її наприкінці наших тез.

Неабияке занепокоєння викликають відомості про незадоволення певних прошарків західних суспільств допомогою Україні. Є свідчення про мітинги і демонстрації проти допомоги Україні [4], [5]. Зрозуміло, деякою мірою такі настрої можна пояснити діяльністю путінської «п'ятої колони» у західних суспільствах. Така детермінація, безумовно, існує, але вона не є стовідсотковою. Думається, що, на жаль, отруєне насіння путінської пропаганди інколи падає на родючий «грунт» західної свідомості.

Відомості про «втому» західного світу від української боротьби не слід ігнорувати. Безперечно, цей феномен має місце. Думається, що, коли Путін зрозумів провал бліцкригу, на який сподівалась кремлівська верхівка, він став робити ставку на затягування війни. Ця ставка передбачає втому Заходу від України і втому самої України. До речі, стратегія затягування представляється нам вельми небезпечною, адже ресурс терпіння підлеглих тоталітарних режимів набагато більший за відповідний ресурс громадян демократичних держав.

Тут, нарешті, ми підходимо до суті нашого посилу. На наш погляд, існує, пробачте за каламбур, певна хибність у розумінні справжньої цінності західних

цінностей. Гаразд: Україна боронить цінності свободи, демократії і прав людини. Але навіщо? Чи насправді вони є такими важливими і привабливими? Можливо це ілюзорні цінності, а справжніми є путінські «скрепы»?

Як правило, основним аргументом відносно переваги західних цінностей над тоталітарними псевдоцінностями вважається корисність перших і шкідливість других. Свобода, демократія і права людини є, буцім, більш ефективними в плані досягнення добробуту суспільства, причому як матеріального, так і духовного добробуту. Суспільства, в яких реалізовані свобода, демократія, права людини, є більш успішними порівняно з тоталітарно-деспотичними суспільствами.

Вказана аргументація представляється нам не те щоб хибною, але не зовсім вдалою.

Констатація тісного взаємозв'язку демократичних прав і свобод з добробутом суспільства в цілому вірна, але зокрема може виявитись хибною. По-перше, деякі країни досягли високого економічного рівня життя, не маючи відповідного рівня демократичних свобод (наприклад, східно-південні «тигри»). На цьому наголошує, наприклад, Н. Фергюсон [6].

По-друге, чисельні приклади з історії свідчать, що в деяких суспільствах підвищення рівня політичної свободи веде, скоріш, до громадянського безладу і економічного занепаду, ніж до розквіту. Яскравим прикладом тут являється Росія. До речі, досить неоднозначною в цьому аспекті виглядає історія України. Хотілося б думати інакше, але ми не впевнені, що українському суспільству притаманний однозначний зв'язок демократичних свобод і розвитку добробуту.

Передбачаючи можливі заперечення, пояснимо, що ми з цього сумніву зовсім не хочемо вивести шкідливість свободи для України. Наша позиція в цьому питанні не є утилітарно-прагматичною, навпаки вона являється скоріш романтичною. Ми наголошуємо, що *правильним розумінням демократичних цінностей є розуміння їх самодостатності*. Справа не тільки в тому, що свобода, демократія, права людини сприяють (можуть сприяти) ефективному розвитку добробуту, справа в тому, що вони гарні самі по собі, вони *гарні як самодостатні цінності*.

Взагалі ми повинні визнати, що є речі (цінності), які являються гарними самі по собі, а не як засоби досягнення більш важливих цінностей. Релятивізм руйнує світ цінностей. Якщо немає самодостатніх цінностей, тоді взагалі неможлива будь-яка ієрархія цінностей. Тоді ми взагалі не зможемо наголошувати на важливості будь-яких цінностей. Є самоочевидні речі. Якщо ставити їх під сумнів, це відкриває простір для зухвалої софістики. Припустимо, свобода сприяє добробуту, безпеці, щастю, взагалі збереженню життя. Гаразд, а відкіля ми знаємо, що добробут, безпека, щастя і саме життя є благом? Можливо зворотність буття і блага є просто необгрунтованим стереотипом європейського релігійно-філософського світогляду? Людина, яка стане проповідувати такі думки, впаде у тривіальну софістику, яка спростується самою реальною поведінкою цієї людини. А тепер наголосимо: *свобода є такою ж самодостатньою цінністю, як добробут, щастя і саме життя*.

Вищий смисл свободи зовсім не в тому, що вона чомусь сприяє. *Свобода є благом сама по собі*. Свобода повинна бути – і крапка.

Якщо тепер звернутись до ієрархії цінностей, то що слід визнати більш високою цінністю – свободу чи добробут? Безперечно свободу. Припустимо, в нас буде жорстка альтернатива: або свобода, або добробут. Що слід обрати? Безперечно свободу. Зрозуміло, така позиція виглядає надмірно романтичною і відірваною від життя. Але вона правильна. Зрозуміло, що пересічна людина не погодиться з цією позицією. Але філософ не є пересічною людиною.

Зрозуміло, що українці повинні задавати самим собі це екзистенційне питання: а що ми виберемо насправді в екстремальній ситуації? І відповідь на це питання далеко не очевидна.

Але на фоні втоми Заходу від України, яка намітилася останнім часом, нам слід запитати не тільки Україну на предмет її відповідності західним цінностям – слід запитати сам сучасний Захід. Припустимо, що затяжна війна зрештою приведе до того, що комфортність життя пересічних громадян західних країн буде знижуватися. Чи залишаться ці громадяни вірними тим високим цінностям, які вони так наполегливо декларують? Декларувати можна що завгодно. Зрештою вірність цінностям доводиться самим життям.

Список використаних джерел

1. Данто А. Аналитическая философия истории. М.: Идея -Пресс, 2002. 292 с.
2. Козеллек Р. Минуте майбутнє. Про семантику історичного часу / Пер. з нім. К.: Дух і літера, 2005. 380 с.
3. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Пер. з англ. О. Мокровольський. К.: Основи, 1996. 615 с.
4. В Германии и Австрии устроили пророссийские протесты против помощи Украине // Guildhall, 12.03.2023. Режим доступу: <https://ghall.com.ua/2023/03/06/v-germanii-i-avstrii-ustroili-prorossijskie-protesty-protiv-pomoshhi-ukraine-foto/>.
5. У Празі учасники антиурядового мітингу намагалися здерти прапор України з музею // Європейська правда, 12.03.2023. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/12/7157824/>.
6. Фергюсон Н. Цивілізація. Як Захід став успішним / пер. Вячеслав Циба. К.: Наш Формат, 2017. 488 с.

Олексій КОЛЄВАТОВ,

*канд. істор. наук, доцент кафедри філософії і суспільних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)*

ФІНАНСУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕНЬ В УКРАЇНІ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХІХ ст.

Організація та влаштування військових поселень в Україні в першій третині ХІХ ст. потребували додаткових і, безумовно, чималих витрат. Необхідні були значні кошти для масштабних будівельних та меліоративних

робіт, для господарського влаштування поселених округів, для купівлі приватних маєтків з метою збільшення земельних фондів військових поселень, а також для утримання нових структур військової адміністрації.

Але після Вітчизняної війни 1812 р. та закордонних походів 1813–1814 рр. фінансова система Російської імперії знаходилась у досить тяжкому становищі й виділяти значні кошти на створення військових поселень не було можливості. Так, тільки недоїмки до державного бюджету у 1816 р. сягали понад 168 млн. руб. Тому імператор Олександр I дав згоду на використання для влаштування поселених округів податків, які щорічно збиралися із українських козаків за право винокуріння у розмірі 1.716.288 руб.

Крім того, використовувалися й інші джерела для поповнення бюджету військових поселень. Ці надходження не завжди були стабільні, але досить значні. Назвемо деякі з них:

1. Кошти, що залишалися від зборів із населення за рекрутський одяг. Річ у тім, що на обмундирування кожного рекрута надходило по 65 руб., тоді як його фактична вартість не перевищувала 40–45 руб. Залишки від цих зборів, з червня 1816 р., почали надходити до бюджету військових поселень.

2. Кошти, що вносились до казни за звільнення поміщицьких, удільних селян і вільних хліборобів від натуральної поставки рекрутів у тих повітах, де розташовувалися військові поселення.

3. Кошти, що зберігалися в результаті переведення частини поселених військ на власне утримання, «до надання їх у користь державних доходів». Хоча гроші надходили до казни наприкінці кожного року, але проценти з цієї суми до дня її передачі зараховувались у капітал військових поселень. 1821 р. ця сума склала майже 1,6 млн. руб.

Використовувалися й інші менш значні джерела надходжень: суми від продажу виранжированих коней, за оброчне утримання різних господарських закладів в округах поселень (млинів, лавок в полкових штабах та ін.), кошти з церковного капіталу військових поселень, а також сума, що отримувалася в якості відкupu за продаж вина в поселених округах. Крім того, для поповнення капіталу військових поселень застосовувався і такий засіб, як «приріст відсотками», в результаті розміщення в Ощадній казні Санкт-Петербурзького виховного будинку певної суми під 5 % річних. Так, з накопичених за декілька років командуванням військових поселень капіталів (понад 1,43 млн. руб.), майже 1,15 млн. руб. була внесена до Ощадної казни.

З 1817 по 1832 рр. тільки Слобідсько-Українські військові поселення отримали на своє влаштування і розвиток за річними кошторисами 3.555.823 руб. 22 коп. Проте, ці асигнування склали лише 9,02 % від загальної суми (39.418.360 руб. 50 коп.), спрямованої на асигнування системи військових поселень у цілому за цей час. В окремі роки частка цих асигнувань коливалася від 6,54 % (166.583 руб. 91 коп.) 1821 р. до 16,31 % (228.822 руб. 93 коп.) 1831 р. Починаючи з 1826 р. простежується тенденція до скорочення коштів, які виділялися на розвиток поселених округів. Це відбувалося, головним чином, тому, що імператор Микола I почав проводити політику скорочення державних витрат на поселення.

Фінансування військових поселень в Україні, як і інших військових поселень Російської імперії, здійснювалося за чотирма основними статтями. Перший розділ складали так звані штатні витрати. Сюди включалися кошти, які виділялися на утримання штабів поселених резервних кавалерійських корпусів, дивізійних штабів, військово-робочих батальйонів та управління лісовими угіддями, що належали військовим поселенням. Частка цих витрат в загальному бюджеті поселених округів відрізнялася по роках і залежала від розміру коштів, що виділялися на влаштування та розвиток військових поселень, а також від структури цієї статті витрат.

Друга стаття витрат по поселених округах включала асигнування по «особливим, найвище затвердженим розпорядженням». Сюди відносились наступні витрати: виплати додаткової платні офіцерам і генералам, утримання чиновників військових поселень та землемірів, продовольство офіцерських коней, утримання шкіл, кінно-робочих команд та ескадронних церков і каплиць, різні канцелярські витрати та інше.

Третю статтю витрат по кошторису складали витрати на будівництво в поселених округах. На початковому етапі влаштування та розвитку військових поселень в Катеринославській, Слобідсько-Українській та Херсонській губерніях ця стаття мала важливе значення, оскільки плани і масштаби будівництва в цих регіонах були великими. Але починаючи з 1827 р. спостерігається значне скорочення фінансування на будівництво в поселених округах.

Остання кошторисна стаття витрат включала суми так званого повернення, тобто по цій статті відшкодовувалися кошти, витрачені понад кошторису в попередній період по одній з перших трьох статей або ті, що не ввійшли до неї раніше. Проте треба відмітити, що ця стаття включалася до кошторису тільки декілька разів, отже, вона не була постійною для військових поселень і її розміри були не такими вже й значними.

Слід також зазначити, що кошти виділялися тільки на влаштування та розвиток військових поселень та утримання місцевого апарату управління (ескадронні і полкові комітети та дивізійні штаби), а на господарський розвиток поселених округів (облаштування господарства, забезпечення його засобами виробництва, в тому числі робочою худобою, реманентом, насінням) кошти майже не надходили. Таким чином, кошти, які асигнувалися на функціонування та розвиток поселених округів, спрямовувались у більшості випадків переважно на формування інфраструктури і управління.

Асигнування за річними кошторисами задовольнялися практично завжди, не використовуючи загальний капітал військових поселень, але в той же час, командування поселень ніколи практично не допускало і перевищення витрат коштів, економлячи на цьому значні суми. Невитрачені за кошторисом кошти надходили, як правило, до заліку потреб військових поселень у наступні роки.

Головний над військовими поселеннями начальник граф О. А. Аракчєєв використовував частину капіталу військових поселень з лихварською метою (гроші надавалися у борг під відсотки). Навіть позиковий грошовий капітал і допоміжний офіцерський капітал, використовувалися керівництвом поселень

для «приросту відсотками». Ніякі «зайві» кошти не могли залишатися для місцевих оборотів, і за цим уважно слідкувало керівництво поселених військ. Тому усі «вільні» капітали переводились через Економічний комітет до Ощадної казни. В той же час треба відмітити, що капітал військових поселень майже ніколи не використовувався у виробничій сфері і був пасивною частиною в структурі держбюджету. Іноді уряд і особисто імператор Олександр I видавали позики з коштів військових поселень на державні потреби. Гроші надавалися у борг і чиновникам військових поселень.

Таким чином, аналізуючи фінансування і формування бюджету військових поселень, слід відзначити, що основна частина бюджету поселень формувалася, в більшості, шляхом додаткового оподатковування населення в губерніях, де створювалися поселені округи, а також шляхом направлення частини державних надходжень на користь військовопоселеної системи. Також треба відмітити, що динаміка капіталів військових поселень свідчить про різницю в підходах до формування і використання бюджету військових поселень під час царювання Олександра I та Миколи I. Крім цього, капітал військових поселень майже ніколи не використовувався у виробничій сфері і був пасивною частиною в структурі держбюджету. Проте слід визнати і те, що капітали військових поселень були своєрідними резервними та допоміжними фондами у фінансовій структурі Російської імперії, тобто служили додатковими джерелами фінансування тих чи інших державних заходів.

Список використаних джерел

1. Богданович М. И. История царствования императора Александра I и России в его время. В 6 т. Т. VI. СПб.: Типография Сушинского, 1871. 475 с.
2. Карцов П. П. О военных поселениях при графе Аракчееве // Русский вестник. 1890. № 3. С. 82–113.
3. Петров А. Н. Устройство и управление военных поселений в России // Граф Аракчеев и военные поселения 1809–1831. СПб.: Изд-во «Русской старины», 1871. 308 с.
4. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание первое. Т. XXXV. СПб.: Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. 675 с.

Ігор ЛАПА,
*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет,
(м. Ужгород, Україна)*

АНАЛІЗ ГУМАНІТАРНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ З ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ З РФ

Гуманітарна ситуація в Україні різко та стрімко погіршилася у 2022 році після драматичної ескалації дев'ятирічного конфлікту на сході країни у повномасштабну війну. Після вторгнення Російської Федерації в Україну

24 лютого кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги та захисту, зросла з приблизно 3 мільйонів осіб до майже 18 мільйонів, а бойові дії поширилися на всю країну.

Протягом року мільйони українців пережили інтенсивні бойові дії, в результаті яких загинули і були поранені тисячі цивільних осіб, мільйони були змушені покинути свої домівки, були знищені робочі місця і засоби до існування, а багато хто намагався просто отримати доступ до їжі, води, охорони здоров'я, освіти, безпечного місця проживання та інших життєво важливих послуг. Для людей на сході країни – в Донецькій і Луганській областях можливості виживання майже зникли, які і без того були обмежені роками бойових дій у регіоні [2].

Масові руйнування цивільної інфраструктури по всій країні призвели до припинення надання основних послуг, зокрема енерго-, водо- та теплопостачання. Протягом останнього кварталу 2022 року тривалі атаки на енергетичну інфраструктуру спричинили енергетичну кризу, яка стала випробуванням для всієї країни на стійкість і створила новий вимір гуманітарної кризи, оскільки країна проходила холодний зимовий сезон. Мільйони людей по всій Україні залишилися без світла, опалення та води на кілька днів поспіль. Енергетична криза також загострила проблеми людей, що живуть поблизу лінії фронту, які вже місяцями страждають від відсутності доступу до води, електрики та газу.

Протягом перших десяти місяців війни повідомлялося про низку широкомасштабних обстрілів, а наприкінці року сталося кілька великих обстрілів, які призвели до значних жертв серед цивільного населення. З моменту повернення Херсона на початку листопада місто та інші райони області зазнають постійних обстрілів. Протягом року в Херсонській області та інших частинах України від обстрілів страждали гуманітарні працівники та пункти розподілу гуманітарної допомоги.

Загалом, кількість жертв серед цивільного населення катастрофічна – 17 994 жертв були підтверджені Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини на кінець 2022 року, в тому числі 429 дітей загинули та 808 отримали поранення. Це число, яке значно перевищує 10 106 жертв серед цивільного населення, підтверджених за попередні вісім років конфлікту, і що становить лише частину фактичних втрат, оскільки процес верифікації є проблематичним, зокрема через відсутність доступу до районів, що перебувають під тимчасовою окупацією РФ.

Доступ до медичних послуг був суттєво обмежений, особливо в районах, наближених до лінії зіткнення, або в окупованих територіях протягом року. За даними Системи епіднагляду ВООЗ, у 2022 році було зафіксовано 763 атаки на медичні заклади, що призвело до щонайменше 101 смерті та 131 поранення. За даними ВООЗ, атаки на медичні заклади в Україні у 2022 році, які становлять 70% усіх нападів на медичні заклади у світі, призвели до того, що до 50% медичних закладів не функціонували в деяких частинах сходу та півдня країни, зокрема в Донецькій, Запорізькій та Миколаївській областях. Доступ до

медичної допомоги був додатково обмежений переміщенням медичних працівників, що призвело до того, що в регіонах залишилося мало лікарів, які могли б надавати допомогу людям тоді, коли вони її найбільше потребували [1].

Енергетична криза додала проблем, і лікарні по всій Україні змушені були зробити складний вибір – скоротити обсяги послуг і зосередитися на наданні лише невідкладної допомоги.

Війна також завдала величезних психічних травм, особливо дітям. Влада повідомила, що приблизно 15 мільйонів українців потребують психосоціальної підтримки через війну. ВООЗ також дійшла висновку, що щонайменше 9,6 мільйона людей можуть мати психічні розлади після того, як вони пережили жахіття воєнних дій.

Зросла загроза від мін та інших вибухонебезпечних предметів у країні, яка ще до повномасштабного вторгнення Росії вважалася однією із найбільш замінованих регіонів світу. Ситуація викликала особливе занепокоєння на територіях, відвойованих урядом України на сході і півдні країни, оскільки російські війська, за повідомленнями, інтенсивно мінували ці території перед відступом. Українська влада повідомила, що площі, забруднені мінами та вибухонебезпечними предметами, збільшилися вдесьтеро з початку війни, і, за оцінками, 30% території країни забруднені мінами [3].

Отже, гуманітарна ситуація у країні є доволі складною, а подолання усіх проблем спричинених повномасштабною війною буде вимагати значної кількості ресурсів та часу.

Список використаних джерел

1. An update on Ukraine - security, economic, and humanitarian conditions. URL: <https://www.brookings.edu/podcast-episode/an-update-on-ukraine-security-economic-and-humanitarian-conditions/>
2. Conflict, Humanitarian Crisis in Ukraine Threatening Future Global Food Security as Prices Rise, Production Capacity Shrinks, Speakers Warn Security Council. The United Nations. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc14846.doc.htm>
3. War in Ukraine. URL: https://www.peopleinneed.net/what-we-do/humanitarian-aid-and-development/ukraine?gclid=EAIaIQobChMIz92vkp_u_QIV0wHmCh3Z4wGpEAMYAiAAEgKYCPD_BwE

Оксана МЕЛКОВА,

*аспірантка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТОСТІ

Тривалий час науковий інтерес привертає до себе феномен держави. Останній час відбувається осмислення природи держави як правового та соціального явища у суспільстві. Держава як поняття є ключовим для розуміння

феноменів політики, права, соціальних відносин. Зміни, які є визначальним фактором сучасного суспільства, мають тенденцію до пришвидшення. Процес глобалізації актуалізує тенденцію формування єдиного суспільства. Інформаційні технології стають драйверами формування єдиних однакових правил для різних етнічних та соціальних спільнот. Такі процеси створюють виклики для держави як інституції та вимагають певної трансформації. Держави в розумінні соціально-етнічної спільноти все більше залежать від міжнародних організацій, виникають обмеження при вирішенні внутрішніх і зовнішніх проблем та змінюються можливості їх функціонування.

Соціально-філософським науковим розвідкам не властиво послуговуватися єдиним та загальноприйнятим визначенням поняття держави. Сам феномен держави є занадто багатоаспектним та суперечливим, щоб бути зведеним до одного загальновизнаного визначення. Але розуміння держави крізь призму наявних сучасних тенденцій та викликів не втрачає своєї актуальності.

Автор висловлює позицію, що держава відображає загальні інтереси і потреби суспільства загалом. Суспільство складається з певної спільноти людей, кожна людина в межах тієї чи іншої країни підпадає під юрисдикцію цієї держави, в яку певна країна оформлена. Тому виникає визначена сукупність прав та зобов'язань між людиною і державою як на рівні розуміння частки і цілого, так і на рівні існування цілісності як суспільного договору. Права та обов'язки, як елемент такої угоди, необхідні для виконання усіма членами суспільства як держави. Тому, для актуального розуміння феномену та поняття держави, важлива *якість* взаємовідносин людини і держави, а розуміння держави через *якість* таких відносин набуває практично-прагматичного виміру.

Саме *якістю* взаємовідносин держави та громадянина, особистості, виконання кожною державою своїх зобов'язань перед індивідом й визначає сприйняття держави людиною, характеристики, які надає державі громадянин. Коли держава не тільки проголошує, але й забезпечує права та свободи особистості, традиційно йдеться про правову державу. Коли держава забезпечує людині гідні умови життя і праці, соціальний захист і підтримку, створює умови для самореалізації, то держава набуває ознак соціальної держави.

Підхід від цілого до індивідуального, створення позитивних практик та аналогій сприяє тому, що людина, у свою чергу, опікується станом держави через належне функціонування інститутів громадянського суспільства.

В ХХІ ст. увага науковців прикута до того, як саме, в який спосіб і в яких формах держави виконують своє головне призначення, визначене суспільним договором, – служіння конкретній людині, в який спосіб забезпечується дотримання прав і свобод кожної людини.

Вітчизняна соціальна практика продемонструвала, що в нашій державі мають місце позитивні приклади та тенденції, коли громадяни беруть на себе персональну відповідальність за події та виклики, що виникли у зв'язку з російською агресією та умовами війни.

Тенденції останніх десятиріч в Україні дозволяють стверджувати, що переважна більшість людей обрала курс на формування суспільства з демократичними цінностями, правової держави. І свій вибір вони готові відстоювати ціною навіть власного життя. Саме через таку жертвовність українців до нашої держави прикута увага усієї світової спільноти.

Вибір між власним життям й існуванням української держави, між рабством та свободою, що роблять щоденно українці, доводить надважливість для них поняття держави – суверенної та незалежної. За таких умов держава постає як носій та гарант національної ідентичності. Підтримка України світом може закріпити саме такий тренд в розумінні та осмисленні сучасної держави. Держава, її існування та суверенність є цінністю. Практично-прагматичний характер світу формує таке розуміння цінності держави саме через відмову від соціальних благ та обмеження матеріальних ресурсів. Цінність держави наразі є вищою ніж матеріальний вимір окремого громадянина. Ведення війни є неймовірно енергозатратним процесом, а довготривала війна виснажує ресурси сторін, що допомагають, і, як наслідок, добробут громадян падає, люди можуть критикувати політичну позицію країни або держави. Тому її позиція є прямим відображенням прихильності і значущості заявленим демократичним цінностям. Стійкість позиції влади – індикатор значимості цінностей, визначення високого місця в ієрархії суспільних цінностей. Влада в демократичних країнах доволі чутлива до настроїв громадян, до прихильності виборців.

Політична орієнтація, довіра до державних інституцій є об'єктом дослідження сучасного політичного філософа Френсіса Фукуями. Він досліджує історичний песимізм нашого часу як результат воєн, геноциду, тоталітаризму. Ф.Фукуяма вважає [1], що в змаганні ідеологій переможницею лишається ліберальна демократія – вчення про особисту свободу і суверенітет народу. Наразі він не має сумнівів, що завдяки високій мотивації українців до перемоги поразка ворога неминуча. Френсіс Фукуяма стверджує, що напад росії на Україну – найбільша стратегічна помилка за часів здійснення ним аналітики та спостереження. Дійсно, події активного воєнного періоду в Україні, особистісний вибір громадян України і відповідальність за нього доводять, що держава для людини може і повинна бути її життєвою цінністю.

Наразі науковиця університету Гамбурга Prof. Dr. Sabine Maasen у своїх працях "State and Identity Formation: Between Historical Legacy and Institutional Change" та "The State and the Self: Identity Formation in Relation to the Institution"[2], професорка Dr. Beate Küpper з Фрайбурського університету [4], професор Dr. Johannes Pollak, професор Dr. Oliver Decker "Rechtsextreme Einstellungen in Deutschland 2020", "The authoritarian dynamic" з університету Ляйпцігу [6], досліджуючи вплив держави на формування ідентичності індивіда, дійшли висновку, що процес соціалізації громадян, громадянська свідомість, формування цінностей і норм життя індивідуума залежать значною мірою від впливу держави через законодавчі акти, політичні кампанії, засоби комунікації. Вони вважають, що держава має дбати про дотримання прав та

свобод громадян, одночасно забезпечуючи стабільність та ефективність державних інституцій.

На наш погляд, така позиція викликає розуміння та позитивне сприйняття, адже дотримання такого балансу і є запорукою формування та збереження довіри між особистістю і державою. Тому держава має надуважно, надвідповідально ставитись до змістовного, ціннісного наповнення інформації, яку транслюють державні інституції, школи та інші канали.

Дослідження та отримані висновки науковців університету Констанца (професор Dr. Armin Schäfer "The Politics of Representation: Election Campaigning and Proportional Representation", професор Dr. Achim Goerres "Citizenship and Social Movements: Contesting the Political", професор Dr. Bernhard Giesen "Intellectuals and the Nation: Collective Identity in a German Axial Age" (1998) та "Symbolic Boundaries and the Power of Austerity: The Politics of Fiscal Consolidation in Hungary, 2010-2014", професор Dr. Wolfgang Merkel "Systemtransformation: Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung") [3] наголошують, що розуміння держави особистістю носить відповідальний характер. Саме відповідальне ставлення громадян до процесів, норм, правил держави забезпечує функціонування державних інституцій як опори для кожного члена суспільства. Взаємодія держави і суспільства спрямована на забезпечення стабільності суспільства в цілому.

Науковець університету Берна професор Dr. Klaus Armingeon ("Citizen Participation and Democracy in a Globalized World" (2013), "Democracy in Crisis? Politics, Governance, and Policy" (2017) [7]), професор Dr. Uwe Schimank з Бременського університету [5], та професор Dr. Wolfgang Schön з Мюнхенського університету [8], які проводили дослідження взаємодії держави та особистості наголошують, що особистість повинна мати можливість брати участь у прийнятті рішень, впливати на політичний процес. Взаємовідносини держави і особистості мають базуватися на співпраці і розумінні. Людина очікує від держави гарантій свободи вибору, захисту прав, а держава, у свою чергу, – дотримання законів та правил сумісного проживання людей в суспільстві.

Таким чином, можна стверджувати, що в ХХІ ст. наукові дослідження змінюють фокус уваги. Якщо в ХХ ст. серед дослідників домінувала теза, що головна функція держави полягає в забезпеченні інтересів панівного класу, то сучасні науковці розглядають державу як комплекс інститутів громадянського суспільства, що забезпечує дотримання прав і свобод кожного конкретного індивіда. І, найважливіше, що держава в сучасному світі сприймається як опора життєдіяльності громадянина і одночасно об'єктом його турботи.

Список використаних джерел

1. Francis Fukuyama "Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalisation of Democracy", 2014.
2. Режим доступу - <https://www.uni-hamburg.de/en.html>
3. Режим доступу - <https://www.uni-konstanz.de/en/>

4. Режим доступу - <https://uni-freiburg.de/>
5. Режим доступу - <https://www.uni-bremen.de/>
6. Режим доступу - <https://www.uni-leipzig.de>
7. Режим доступу - <https://www.unibe.ch/>
8. Режим доступу - <https://www.lmu.de/de/index.html>

Ігор НАГЛЮКОВ,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

СУЧАСНІ ПОЯСНЕННЯ ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ

Визначення філософсько-аспектного трактування терміна «безпека» та виокремлення науково-дискурсних підходів до визначення «безпеки» крізь призму персонально-авторських поглядів є передумовою ототожнення безпекових ітерацій як філософської, політико-правової та юридичної матерії. У зв'язку із інформатизацією та глобалізацією суспільства, сек'юритизаційні орієнтири набувають застосовності на політико-правовому, цифрово-політичному та геоглобальному рівнях, що, власне, і формує актуальність окресленого тезово дослідження.

Безпека як соціально-політична надбудова наділена економічним, правовим та соціальним підтекстами генерації. Філософсько-економічна генеза терміна «безпека» розкривається через визначення К. Дойча, котрий визначає її як комплекс заходів «міжнародного співтовариства» щодо забезпечення «колективної безпеки» на засадах рівномірної інтеграції [1]. Зазначений філософсько-правовий підхід кореспондує ідеї, висловлені Платоном у «Ідеальній державі», а саме – теорії загального блага. Водночас, він містить суто теоретичне «безпекове пояснення» без предметних пропозицій щодо реалізації «сек'юриті – політики».

Філософський вимір поняття «безпека» подекуди трактується більш комплексно: так, М. Фуко у 1977–1978 (курс лекцій в Коллеж де Франс) дозволяє ототожнювати дане поняття із «територією» та «населенням». Окрім цього, автор визначає безпеку субскладовою «генеральної стратегії влади». Призначення безпеки, на думку М. Фуко, повноцінно відображено у кримінальному законодавстві – диспозиція (опис складу правопорушення) доповнюється санкцією (покаранням), отже, потенційно-гіпотетичний зловмисник (порушник, крадій, вбивця) отримує баланс «стримувань і противаг» як інструмент попередження протиправних дій. Подібний приватний приклад, наданий М. Фуко, демонструє недосконалість міжнародно-правових та загальносвітових безпекових механізмів, адже юридична законність нерідко є статичною, відтак, не дозволяє впровадити «безпеку» як політико-філософський вашингтон на практично-прикладному рівні [2].

Автентичним, на наш погляд, видається «безпекове тлумачення», надане Ж. Бодріаром. Автор визначає безпеку як символічно-обмінний базис, що стає предметом шантажу, знищення та «гібридної екстраполяції». Філософ визначає безпеку алогічним продовженням та ознаменуванням смертельного, неживого. Впровадити безпеку, відтак, можливо лише шляхом нівелювання почуттів, емоцій та бажань. Безпека – вірус, предмет спекуляцій та приватно-публічних воєн. Боротьба за право на безпеку, а не за безпеку як міжнародно-правову та політичну константу, дозволяє називати її симулякром. Ілюзорність безпеки, водночас, полягає у «стиранні меж» між ворогом та предметом суперечки – таким чином, гібридні безпеково-філософські трансформації призводять до стану «війни всіх проти всіх», свого часу висвітленої Т. Гоббсом. [3] Отже, французький мислитель розмежовує гіпотетичний (ідеальний) та реальний стан виконання міждержавно-безпекових зобов'язань, особливо – у контексті використання «сек'юритизаційної оболонки» як інструменту політичного популізму. На наше переконання, виходячи із ролі соціально-демократичних та правових держав щодо підтримання міжнародного порядку – подібна дефініція визначається науково-теоретичною місткістю, уміло відображаючи загальносвітовий «безпековий катарсис».

Доктрина, створена Копенгагенською школою (теорія «сек'юритизації»), передбачає постмодерн-критичне дослідження відповідних безпекових ітерацій. Міжнародна безпека ототожнюється із безпекою людини і громадянина, а теорія соціально-конструктивної комунікації влади та громадськості передбачає адекватне політичним реаліям сприйняття «феномену безпеки». Б. Бузан, О. Вейвер та Дж. Вільде сегментують «безпекові прояви» за військово-економічним, політико-соціальним та навколишнім аспектами типізації [4]. Відтак, автори акцентують увагу на теоретико-практичній поєднаності розуміння безпеки як проявом політико-соціальної культури суспільства та одночасному впровадженні «сек'юритизаційних мірил» на державно-управлінському рівні.

Сек'юритизація, на думку Г. Штрітцля, є двоаспектним терміном, стосуючись, по-перше, ступеня оцінки загрози суспільству або його частині; по-друге, політико-дискурсного «підігрівання» геополітичних та соціокультурних «уражень», що перешкоджають загальнобезпековому світовпорядкуванню [5].

Більше того, сек'юритизація є проявом «протиставлення себе іншому» та дискреції (виведення) «іншого» за межі правового поля як суб'єкта порушення безпекових норм і правил.

Серед представників Кембриджської школи, що прямо або дотично трактували поняття «безпеки» у філософсько-економічному кластері, доцільно виділити А. Пігу. Розглядаючи поняття індивідуального блага, економіст означив безпеку якісно-життєвим показником, що забезпечується на державному рівні та де-факто належить громадянам [6]. На наше суб'єктивне переконання, зазначений підхід – принципово правильний: «соціальний»

контекст безпеки означає, в першу чергу, схоронність природних та позитивних прав індивіда.

Модерн-представник філософсько-політичної думки із Кембриджського університету. Ф. Бурбо вважає безпекою міждержавний, мультидисциплінарний діалог, що ґрунтується на концептах сек'юритизації, страху, свободи та державності. Антропологічна основа «безпеки» – соціологічний антагонізм безпеки та небезпеки відповідно. Поняття безпеки, крім того, має міжнародно-правовий, психологічний (ланцюг людсько-партикулярної, соціальної, загальнодержавної та загальносвітової сек'юритизації) та кримінологічний аспекти експансії (державний курс як визначник дієвості безпекової політики) [7].

Сучасні теоретико-філософські підходи до трактування поняття «безпека», на нашу думку, розкриваються через тлумачний словник Меррієм-Уебстер. Першочергово, це – показник державно-владної політики, що виявляється у «свободі від небезпеки», «свободі від страху», «опції захисту», «способах попередження шпідонажу, саботажу, криміногенності суспільно-політичного ладу». Таким чином, комплекс безпеки означає дотримання прав та свобод людини шляхом надання державою мінімальних соціально-громадських гарантій [8].

Відтак, безпека як соціально-філософське поняття має контекстне значення, а її трактування залежить від часових, глобалізаційних та міждержавно-безпекових тенденцій. Деякі вчені (М. Фуко) визначають безпеку за принципом «від приватного до публічного», К. Дойч та представник Кембриджської школи, А. Пігу наголошують на економіко-правовій детермінанті «безпекового механізму», в той час як Ж. Бодріяр акцентує увагу на «істеризаційно-спекуляційному» характері безпеки, що дедалі частіше використовується у внутрішньо- та зовнішньополітичних «розумових замаганнях».

Список використаних джерел

1. Deutsch K. Political community at the international level: problems of definition and measurement. Princeton University, NJ, 1953. 71 p.
2. Фуко М. Безопасность, территория, население : СПб Наука, 2011. 274 с.
3. Бодріяр, Ж. Символічний обмін і смерть. Кальварія, Львів, 2004. С. 293.
4. Buzan B., Weaver, O., Wilde, J. Security : A New Framework for Analysis: Lynne Rienner Publishers, 1998. 240 p.
5. Stritzel H. Towards a Theory of Securitization : Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*, 2007. № 13 (3). P.357
6. Pigou A. C. A Study in Public Finance. Macmillan, London, 1947. 299 p.
7. Bourbeau P. Security : Dialogue Across Principles. Cambridge University Press, UK, 2015. 284 p.
8. Merriam – Webster Dictionary (Since 1828) : Security Definition and Meaning. Access mode : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/security>

Володимир ПІВНЕНКО,
*аспірант,
викладач кафедри філософських та політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Безпека людини – безпека країни. Саме з цих слів починається Стратегія національної безпеки України [1]. Цією стратегією, а також низкою інших законодавчих актів декларується те, що безпека, а відповідно і низка інших супутніх факторів, кожної людини створює саме те необхідне середовище, яке необхідне для можливості забезпечення безпеки в державі. Цікавим є те, що в стратегії виділяється низка різних напрямків та ризиків, пов'язаних із національною безпекою. Переважна більшість з них розділена за сферами. Проте, якщо зважати на ті ризики, які виділяються Радою національної безпеки і оборони України, то цікавим є те, що кожна із проблем стосується молоді.

В той же час саме конкретно використовується термін молодь лише тричі в документі. Вперше в контексті демографічних та міграційних ризиків (п. 29, р. 2), вдруге в контексті відтоку «мізків» (п. 31, р. 2), втретє в контексті мобілізаційної підготовки та військово-патріотичного виховання (п. 60, р. 4) [1].

З одного боку, ніби не дуже і важливим є те, де і в якому контексті вжите те чи інше слово. Проте саме з того чи іншого трактування в подальшому реалізуються або не реалізуються ті чи інші ціленаправлені політики. На нашу думку є досить цікавим те, що молодь, по суті, хоч це прямо і не зазначається в документі, якраз таки і є основою національної безпеки. Цю тезу ми спробуємо підтвердити кількома аргументами.

Перш за все, то якраз молодь є найбільш репродуктивно здатною частиною населення, а відповідно і питання підвищення рівня народжуваності лягає саме на плечі молодого покоління. В другу чергу, питання функціонування економіки теж залежить від участі молоді. Сьогодні це лише молоді спеціалісти, які вчаться, проте через певну кількість років саме ці люди будуть забезпечувати функціонування всієї економіки в країні. Саме від них буде залежати те, чи будуть, банально, люди пенсійного віку отримувати пенсії. І останнє серед аргументів тут – мотивація для захисту держави, батьківщини. Чим більш мотивованою через психо-поведінкові аспекти буде молодь для збереження того способу життя, в якому вона є, тим більше сил буде покладатись на його захист.

Тут виділяємо саме спосіб життя як основний фактор зацікавленості людей для функціонування в умовах певної системи. Важливо зазначити, що до поняття «спосіб життя» ми відносимо все, починаючи від можливості вільно висловлювати думку про будь-що до здатності повністю забезпечувати всі свої потреби.

Основний взаємозв'язок нам є більш-менш зрозумілим. Інша складова питання, а що ж взагалі таке молодіжна політика? Відповідно до положень

п. 10. ст. 1 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» молодіжна політика трактується як: «напрямок державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю» [2].

Важливо, серед іншого, також виділити те, а молодь – це хто взагалі? Враховуючи положення «Національної молодіжної стратегії до 2030 року» молодь – це люди віком від 14 до 35 років [3]. Аналогічні положення прослідковуються і в низці інших нормативних актів.

Тобто, ми можемо сказати, що молодіжна політика – це, якраз таки, сукупність всього того, що потрібно для попередження ризиків визначених Стратегією національної безпеки. Важливо зазначити, що проблемні питання пов'язані з молоддю та молодіжною політикою, притаманні не лише Україні. Зокрема, Резолюцією Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 2250 «Молодь. Мир. Безпека» визначено низку проблемних факторів, пов'язаних із взаємозв'язком суспільства та молоді [4]. Виділяють, в тому числі, маргіналізацію та криміналізацію молоді під впливом різних факторів.

Тобто, вплив політичних, соціально-економічних та інших факторів, серед яких, зокрема, несприйняття молоді, відсутність її представництва в органах влади та лобювання її інтересів створює ті проблеми про які ми зазначали на початку.

Неефективні апарати управління в органах влади, недосконала модель представницької демократії, корупція, надмірний рівень оподаткування, перешкоди у веденні бізнесу, зневіра та втрата довіри до органів влади та багато інших проблем – це якраз таки ті фактори, які зумовлюють маргіналізацію молоді та її криміналізацію. Не варто вважати, що криміналізація – це однозначно процес пов'язаний з «чорною» економікою. Це, в тому числі, і процеси пов'язані з ухиленням від сплати податків чи т. зв. «сірими», «сіренькими», «майже білими» схемами, де певна діяльність здійснюється майже законно.

Зневіра у державних та суспільних нормах створює основу для формування іншої реальності. Тут вже може йти мова і про т. зв. «державу в державі» та інші прояви маргінальних та кримінальних утворень. Важливо зазначити, що певні кримінальні чи маргінальні елементи будуть в будь-якому суспільстві. Проте якраз масовість таких рухів і буде репрезентувати те, наскільки складною є ситуація з урахуванням інтересів молоді. Проте не варто вважати, що вся молодь різко криміналізується. Певна частина, як зазначалось раніше, може стати частиною тих «мізків», що відлинули за кордон, або тією трудовою силою, що поділась туди ж. Інша ж частина, залежно від внутрішнього сприйняття та переконання, світогляду – буде здійснювати те, що необхідно для досягнення певних власних цілей.

Найбільш ризиковим, на нашу думку, є те, що від умовної ізоляції молоді в межах самої ж молоді програє не молодь, а решта суспільства. Оскільки той потенціал, який із самого початку міг бути використаний для досягнення

спільних благ, може бути використаний для досягнення таких благ, але не для всього суспільства, а якраз для ізольованої його частини.

Звідси можемо зазначити, що чим краще розроблені та реалізовані політики взаємодії та залучення молоді в суспільне життя, тим більш здатна до існування держава, тим кращими можуть бути інші процеси в суспільному житті. Проте варто зазначити, що в своїй сукупності всі ті ризики, які ми маємо сьогодні, що пов'язані з корупцією, етатизмом, стейткепчурінгом, непотизмом та іншим формами спотвореного сприйняття світу, якраз таки нівелюють можливість до гідного існування вже сьогодні. В умовах криміналізованого та маргіналізованого суспільства досить сумнівним може бути питання безпеки людини. Досить сумнівним може бути питання національної безпеки. Проте, враховуючи ті процеси, які відбуваються зараз, та ті ініціативи, які ми можемо спостерігати зараз, можна припустити, що в своїй сукупності це може мати досить позитивний ефект, оскільки ті ж концепції студентоцентризму, гуманізму, толерантності (зокрема в освіті), якраз і формують те, що ми можемо назвати молодіжною політикою. Що ми можемо назвати безпекою людини.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
2. Закон України "Про основні засади молодіжної політики" [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>;
3. Національна молодіжна стратегія до 2030 року [Електронний ресурс]. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>.
4. Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 2250 «Молодь. Мир. Безпека» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/ua/informatsiinyi-tsentr/2250/4160-rezoliutsiia-rady-bezpeky-2250-z-prymitkamy-ta-poiasnenniamy>

Мирослав ПРОЦЕНКО,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

РОЗУМІННЯ БЕЗПЕЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Філософські проблеми до розуміння безпеки виносять в онтологічні характеристики соціальний характер безпеки. Безпека є феноменом, що породжена суспільством і для суспільства з метою його збереження і розвитку. За таких умов доцільно вести мову про феномен безпечного суспільства, тобто такого в якому мінімізовані фактори, що є небезпечними для його існування і для існування кожного окремого представника соціуму.

Поняття безпечного суспільства безпосередньо пов'язано з поняттям гуманітарна безпека (Humanities Security).

Безпечне суспільство не є лише науковою абстракцією, цей феномен завжди має конкретні онтологічні виміри та конкретний зміст, що визначається наявними або прогнозованими соціальними умовами. Безпечне суспільство є потребою та умовою людського існування взагалі (в індивідуальному вимірі), й умовою соціального розвитку у вимірі нації, держави (колективний вимір).

Якщо безпека є потенційною можливістю життя, то безпекове суспільство варто розуміти в контексті системи цінностей.

Для формування безпечного суспільства важливими є такі фактори, як – стабільність розвитку, унеможливлення дестабілізуючих факторів суб'єктивного характеру, стійкість і самодостатність, збереження цілісності системи.

В сучасному світі безпечне суспільство постає вимогою та запорукою соціального розвитку, адже основні діяльнісні впливи спрямовуються не на стримання небезпечних факторів або відновлення після руйнувань або пошкоджень.

Концепт безпечного суспільства передбачає безпекові дії за певними напрямками. На нашу думку, варто зупинитися на наступних.

По-перше, це формування *сталості* щодо впливу техногенних катастроф. Такий фактор відправляє до розробки і функціонування розгалуженої інфраструктури, яка дозволяє зберігати цілісність і міцність суспільства в умовах стихійних криз стихійного характеру; прийняття управлінських та інженерних рішень щодо збереження інфраструктури.

По-друге, це фактор *формування правової держави*, що зменшує вплив будь-якого прояву злочинності.

По-третє, *реалізація зовнішньої політики* для унеможливлення зовнішніх воєнних втручань та здійснення терористичних актів з метою захоплення територій і дестабілізації ситуації в державі, встановлення і збереження миру.

Четвертий фактор – це *безпека інформаційного простору*, кібербезпека.

Заслугує на увагу і фактор *забезпечення економічної безпеки* держави (екосистейт).

Й на останок – суб'єктивний, але важливий фактор безпекового мислення.

В. Мунтіян (саме йому належить бачення ролі мислення в формуванні безпеки) наголошує, що думкоформи та думкотехнології забезпечення безпеки впливають на саму людину і на соціум (суспільство). Саме думка створює та нищить безпеку. Автор пропонує через усвідомлення цього вирішувати проблеми забезпечення безпеки: “Сьогодні необ- хідне максимальне включення до сучасної структури безпеки ресурсів думкодіяльності, вихід на нові думкопрактики і нові думкотехнології, на більш високий рівень реалій безпеки”, – пише він [1].

Закцентуємо увагу й на тому, що безпека часто розглядається як відсутність небезпек. За такою логікою – безпечним є суспільство, якому не загрожують небезпеки. На наш погляд, такий підхід має дещо обмежене розуміння безпечного суспільства. Безпечне суспільство відрізняється не відсутністю небезпек, а сталістю, стійкістю й здатністю протистояти кризовим

явищам. Безпечне суспільство втримує в актуальному стані функції розвитку. В. Пивовар і С. Драчук справедливо зауважують, що «гарантом ефективного розвитку будь-якої суспільної системи є забезпечення необхідних і достатніх умов для реалізації функції безпеки як форм вирішення протиріччя інтересів. Безпека як вирішення відносин інтересів розвитку і загроз цим інтересам пронизує всі напрями діяльності і функціонування соціальних систем, впливаючи на можливі рівні розвитку в тій чи в іншій сфері діяльності». [2]

Отже, безпечне суспільство – феномен, що формується численними факторами і є умовою стабільного та стійкого розвитку соціуму.

Список використаних джерел

1. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. К.: Вид-во КВІЦ, 1999. 464 с.
2. Пивовар В., Драчук С. Філософські проблеми безпеки як методологічна основа забезпечення безпеки фондового ринку. *Правова інформатика*, № 2(14). 2007. С.79.

Олександр РАДИШ,

*аспірант кафедри політології і державного управління,
Ужгородський національний університет;*

*Голова Закарпатської обласної громадської організації
«Центр міжнародного співробітництва та євроінтеграції»,
(м. Ужгород, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНІХ РЕГІОНАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ СЛОВАЧЧИНИ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ У РАМКАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Питання аналізу регіонального розвитку, регіональних диспропорцій в останні роки стало для Словаччини надзвичайно важливим. В професійній літературі і в соціальній практиці термін «диспропорція» має кілька значень. Диспропорції взагалі означають нерівномірності, відмінності або неоднорідності. У цих тезах ми збираємося зрозуміти диспропорції у рамках соціально-економічного розвитку регіонів, насамперед як одиниць територіально-адміністративного поділу Словацької республіки.

У Словаччині питання регіонального розвитку та регіональної диференціації постало значно пізніше порівняно з іншими країнами Європи. Це виходить з того, що в інших країнах Європи дослідження регіональної політики має набагато довші традиції. Однією з головних причин в цьому є те, що в перші роки на території відносно невеликої Словаччини, регіональні відмінності суттєво не проявилися.

Далі, створювалися розвинені регіони, для яких характерна переважно міська структура, і де переважає сприятливий синергетичний ефект кількох факторів розвитку. Сюди відносяться території (райони) з великими містами, з високою, навіть за європейськими мірками інвестиційною діяльністю, а також

сучасна, соціальноорієнтована, технічна та екологічна інфраструктура. І навпаки, у Словаччині є регіони, де поєднуються кілька факторів та мають там синергетично несприятливий вплив. Це райони, які виділяються несприятливими параметрами позиційного потенціалу, з недостатнім слідуванням за розвинутими районами з слабшою транспортною інфраструктурою, з більшою часткою сільського населення, слабо розвинутою та малодиверсифікованою економічною структурою та низьким рівнем освіти серед населення.

Маючи за західними мірками низьку середню заробітню плату, яка станом на 2022 рік становила 1211 євро, Словаччина посіла 5 місце з кінця рейтингу ЄС. У 2022 році серед країн-членів ЄС економіка зростала найшвидше у Ірландії (6.3 %), Португалії (4.9 %) та Латвії (4.4 %). Найгірший показник росту економіки у Хорватії, яка впала на 0,2%, і Мальти, яка впала на 0,5%. Словаччина продемонструвала зростання на 2%, залишившись позаду середнього показника єврозони та ЄС.

Найбільш розвинутими в Словаччині є західні регіони, а найбільше біднішими – східні. Відповідно, у 2020 році найвищий рівень ризику бідності за доходами зафіксовано в Банскобистрицькому а Пряшівському регіонах (18.3 % а 17.2 %). Середній рівень демонструє регіони Кошице та Жиліна. Населення, якому найменше загрожує бідність, продовжує залишатися в Братиславському регіоні зі значенням 3,7%. Усі три регіони західної Словаччини також були нижчими за середній показник по Словаччині – Трнавський, Нітра і Тренчин. Існують значні відмінності в доступності роботи як ключового чинника якості життя. Хоча наприкінці 2020 року рівень зареєстрованого безробіття досяг рівня 6,76%, також мають місце значні регіональні відмінності.

Все це впливає на регіональні відмінності у ВВП, за яким Братиславський самоврядний край займає одне з перших місць найбільш розвинених регіонів в усьому Європейському Союзі, тоді як решта західної Словаччини, центральна Словаччина, сільські райони та східна Словаччина стагнують. За останніми даними Євростату Братиславський край досягнув 179 % середнього рівня ВВП Європейський Союзу, що поставило його аж на восьме місце в економічних показниках регіонів усього Союзу, тоді як східна Словаччина досягнула тільки 54% від середнього по ЄС, а в цілому Словаччина має показник 61%. Таким чином, серед держав членів ЄС Словаччина посідає третє місце по найбільшим регіональним відмінностям у ВВП на душу населення.

Фундаментальною причиною відставання словацької економіки є, крім відсутності відповідних реформ системи освіти, бізнес-середовища та будівництва інфраструктури, також недостатня децентралізація державного управління та відсутність ефективної та послідовної політики регіонального розвитку. Політичні зміни: у Словацькій Республіці кожні 4-5 років змінюється вектор розвитку регіонів та знецінюється принцип субсидіарності, послаблюючи природні, інформаційні та виконавчі переваги регіонів.

Разом з тим, на 100 000 мешканців падає 54 муніципалітети, що ставить Словаччину на 2 місце серед найбільш адміністративно фрагментованих держав

ЄС. Одиниці місцевого самоврядування в Словаччині втричі менші, ніж в середньому по ЄС. Недостатньо ефективна територіальна взаємопов'язаність, та координація галузевих політик у зв'язку з відсутністю ефективного розподілу повноважень щодо прийняття рішень і ресурсів між ними, поганий рівень державного управління сприяє тому, що ефективність використання державних коштів спустошує ресурси. Наприклад, муніципалітети з населенням до 250 осіб витрачають до половини бюджету на управління їхньою власністю, а іншу половину власне на забезпечення послуг громади.

Маючи такі значні регіональні диспропорції, Словаччина знаходиться під тиском ЄС щодо забезпечення поступового вирівнювання. Регіональна політика Європейського Союзу є основною інвестиційною політикою ЄС і має становити близько третини його бюджету, або 392 мільярди євро у період 2021–2027 років, та спрямована на усунення економічних, соціальних і територіальних диспропорцій в ЄС, реструктуризацію промислових та сільськогосподарських районів, що занепадають. У 2022 році ЄС ухвалив виділити Словаччині 12,7 мільярди євро у період 2021–2027 років. 4,2 мільярда євро з Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) і Фонду згуртованості допоможуть Словаччині досягти кліматичних цілей і зменшити енергетичну залежність від російського газу. Це збільшить частку Словаччини у відновлюваних джерелах енергії та зменшить кінцеве споживання енергії та викиди парникових газів. 459 мільйонів євро в рамках Фонду справедливості переходу (JTF) зменшать соціально-економічні витрати енергетичного переходу шляхом підтримки створення нових робочих місць, навчання та інвестицій у зелені технології, а також у збільшенні привабливості відстаючих регіонів для молоді. 1,9 мільярда євро буде виділено на сприяння цифровізації, посилення дослідницького та інноваційного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу. Особлива увага також приділяється зміцненню співпраці між академічним, приватним та бізнес-секторами. 3,2 мільярда євро з Європейського соціального фонду (ESF+) підтримають реалізацію Європейського рівня соціальних прав. Близько 680 мільйонів євро буде інвестовано в покращення умов життя маргіналізованих ромських громад у Словаччині та внесок у інклюзивну освіту та соціальні послуги в усіх громадах. 203 мільйони євро допоможуть працівникам перекваліфікуватись, що дозволить їм орієнтуватися в потребах сучасного ринку праці, що постійно змінюються. Угода про партнерство також буде спрямована на дітей та молодь: 280 мільйонів євро буде спрямовано на реалізацію молодіжної політики, а 318 мільйонів євро – на підтримку розвитку дитячих програм. Також значні інвестиції будуть спрямовані в напрямки реконструкції та модернізації залізничної мережі.

Висновки: сьогодні регіональні диспропорції, зумовлені зростаючими соціально-економічними проблемами між регіонами, все більше виходять на перший план інтересу суспільства як необхідні для вирішення. Незважаючи на наявність законодавчої бази на рівні Словацької Республіки та ЄС, на практиці вирішити проблеми диспропорцій досить складно, адже вони досить

різноманітні: в одному регіоні необхідно оперативно вирішувати перехід від видобутку вугілля до розвитку машинобудування, в іншому – зосередитися на інтеграції ромських спільнот. Разом з тим єдина європейська регіональна політика та підтримка енергоефективних напрямків, зеленої енергетики, ІТ комунікацій, соціальної сфери та розвитку освіти дозволяє скорочувати диспропорції та бути більш підготовленими до нових викликів сьогодення.

Список використаних джерел

1. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_763
2. EUROSTAT, Euroindicators. <https://ec.europa.eu/eurostat/news/euro-indicators>
3. European Commission, EU Cohesion Policy: Commission adopts €12.8 billion Partnership Agreement with Slovakia for 2021-2027. https://ec.europa.eu/regional_policy/what-new/newsroom/18-07-2022-eu-cohesion-policy-commission-adopts-eur12-8-billion-partnership-agreement-with-slovakia-for-2021-2027_en
4. Vojtech F., Levický M., Filip S. Economic policy for sustainable regional development: a case study of slovak republic. Journal of security and sustainability, SCOPUS, 2019. June. Vol. 8, Number 4.

Семен РАДЧЕНКО,

*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

Соціальний простір сучасності має кілька загальновідомих тлумачень серед яких найбільш вживаними є розуміння соціального простору як поле соціальної діяльності для суспільних груп та індивідів. Для розуміння соціального простору важливий аспект розгляду, за яким соціальний простір – це уявлення індивіда чи групи про своє місце в суспільстві. Тобто для розуміння соціального простору важливим є саме діалектичний підхід, що обумовлює розуміння фізичного виміру і уявлення про існування і функціонування в соціальному просторі. Крім того, наявний підхід, за яким соціальний простір є протяжністю соціальних відносин.

Соціальний простір є формою соціального буття, що, в певному розумінні, є протиставленню об'єктивному фізичному існуванню саме в нашій уяві. Мова йде про онтологічний вимір розуміння існування суспільства.

В сучасному соціальному просторі відбуваються складні іноді хаотичні, іноді систематичні процеси, викликані соціальними діями, в т.ч. комунікаціями. Саме через соціальний простір має своєю властивістю динамізм, що знаходить свій вияв в розумінні соціального часу.

Форми соціальних спільнот змушують розрізняти в соціальному просторі глобальний вимір – існування людства в цілому – та локальний вимір – простір для існування певної спільноти (етносу, країни, території тощо). Глобальний

вимір соціального простору викликає до життя особливий феномен планетарного мислення. Обидва виміри передбачають саме рівень соціальної взаємодії. Планетарне мислення змінює, в свою чергу, характер соціальної взаємодії.

Соціальна взаємодія, в процесі формування та освоєння соціального простору, формує та використовує новітні інструментарії, в т.ч. цифрові. В такому сенсі соціальний простір набуває віртуального виміру, що визначається способом передачі та оволодіння інформацією. Віртуальний вимір соціального простору також є проявом і підставою для формування планетарного мислення.

В контексті глобального соціального простору варто згадати К. Ясперса, який відзначав, що єдиний історичний простір повинен привести до глобальної єдності. К. Ясперс вбачає, що драйвером просування до глобальної єдності є воля до влади, а наслідком, що також формує глобальність – це солідаризм. На його думку, з глобальної єдності може виникнути або світова імперія, або світовий порядок. [1]

Для сучасного соціального простору важливим є тенденції глобалізму та регіоналізму [2]. Крім того, є дослідження умовних складових соціального простору, серед яких зазначено і культуру [3].

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що соціальний простір має на сьогодні наступні онтологічні виміри – фізичний, мисленевий, віртуальний. Соціальний простір відзначається динамізмом, який, в свою чергу, є результатом соціальної взаємодії. В розвитку суспільного простору є тенденції виділення глобалізму та регіоналізму та тенденції виявлення в соціального просторі певних складових.

Список використаних джерел

1. Jaspers K. 'Vom Ursprung und Ziel der Geschichte', 1949.
2. Фурса О. О. Глобалізм та регіоналізм в сучасному соціальному просторі. Режим доступу: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_34_22.pdf
3. Арапакі М. В. Культура у соціальному просторі сучасного суспільства. *Перспективи: соціально-політичний журнал*. 2021. № 4. С. 72–78.

Ігор СИНЬОГУБ,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ГУМАНІТАРНИЙ ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Драйвером актуалізація всіх вимірів безпеки є російсько-українська війна, що триває з 24 лютого 2022 року. Соціально-гуманітарні конструкти, які формувались до 2022 року зазнають суттєвих випробувань і потребують змін.

Безпекова проблематика до цього часу існувала в форматі «за замовчуванням», тоді як зараз ми потребуємо безпекових сенсів в розумінні дієвих механізмів і підходів.

Безпека як ніколи потребує філософського осмислення та усвідомлення. Осягнення природи та сутності безпеки дозволяє визначити теоретичне поняття безпеки. Феномен безпеки є в значній мірі снесоутворюючим для теперішнього суспільства.

Проблема безпеки перебуває в центрі наукового розгляду в період після II світової війни і змінює вектор розвитку з утворенням однополярного світу після 1991 року. З другої половини XX ст. безпековою проблематикою опікуються Зб. Бжезинський, Г. Кіссінджер, Р. Макнамара, Г. Моргентау, У. Перрі, С. Телбот, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон та інші. В центрі уваги перебували теоретичні та практичні виміри феномену національної безпеки, національних інтересів, визначення загроз безпеці особистості, суспільства тощо.

Розгляд безпеки здійснюється в площині особистості, індивідуальний вимір, залишаючи на другому плані суспільство, державу, колективний вимір. Війна в Україні знову в безпековому вимірі повертає до колективного і вимагає актуального тлумачення феномену національної безпеки. Олександр СОСНІН наголошує, що національна безпека може тлумачитися як: а) безпека народу, нації, тобто населення країни, в тому числі, як моноетносу, так і багатонаціонального народу, коли представники різних національностей виступають як співгромадяни; б) безпека суспільства, тобто сукупності людей, об'єднаних історично обумовленими умовами спільної життєдіяльності; в) безпека держави, тобто організаційно-правової форми об'єднання народів, нації, що є засобом ведення спільних справ. Тобто, в національній безпеці є такі рівні як – народ, суспільство, держава. Ієрархія таких понять знаходиться в межах гуманітарно-політичної проблематики. Народ, суспільство, держава – не є однорідними та монолітними. Об'єднуючим фактором є гуманітарний феномен цінностей. Формування цінностей є інтегральним процесом для формування гуманітарного підходу в національній безпеці.

Для філософського тлумачення безпеки є важливою теза, що певні цінності забезпечують сталість нашої безпеки. Саме такий підхід є важливим для спочатку розуміння феномену гуманітарної безпеки, а згодом для її формування і впровадження. Цінності виступають основою для вибору форм та засобів безпеки, особливих алгоритмів для її реалізації. В філософському середовищі пошуки і розуміння суспільних цінностей не втрачають актуальності. Ця тема стає критичною в переломні періоди розвитку, адже цінності формують сенс певного суспільного утворення, визначення ідентичності. Ідентичність має особистісний вимір, який, врешті решт, є визначальним для вектору суспільного розвитку.

Розуміння безпеки як цінності дозволяє виділяти в феномені безпеки такі онтологічні та світоглядні концепти – національна безпека, глобальна безпека, безпека особи – кожен з яких базується на особливій моделі цінностей.

Цінність визначається її важливістю для суб'єкта. Тобто цінність має розуміння і сенсу, який їй надає суб'єкт осмислення. Цінність певному феномену надає сам суб'єкт, формуючи певну ієрархію сенсів і важливості. Безпека як стан, що запобігає руйнівним впливам і забезпечує розвиток, має значення саме в таких сенсах, які їй надає суб'єкт, що прагне безпеки.

Враховуючи двоєдину природу безпеки – вона саме є цінністю, але обумовлена наявною системою суспільних цінностей, недоцільно формувати концепт всезагальної безпеки. Суперечність може бути вирішена через формування кожним окремим суспільством або суспільним утворенням власної та своєрідної моделі безпеки. Характерним прикладом використання концепту безпеки як цінності стала російсько-українська війна, яка є війною в т.ч. світоглядних сенсів у розумінні безпеки.

Список використаних джерел

1. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків: Право, 2021. 776 с.

Dmytro USOV,
*Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes
of the NUCP of Ukraine,
(Cherkasy, Ukraine)*

RECOGNITION AS THE WAY TO PEACEFUL AND CIVILIZED HUMAN COEXISTENCE

People's desire for justice and freedom, deepened by the crisis phenomena of modern society, military, religious, national and ethnic conflicts of different cultures and peoples actualize the understanding of the place and role of recognition in modern social philosophy. The problem of recognition covers the social, religious-denominational, political, personal, inter-ethnic spheres of public life. The versatility of the recognition category is implemented in the fact that representatives of various philosophical trends tried to define its essence. In this context, a socio-philosophical understanding of the place, role, and significance of the problem of recognition in the formation of human society is appropriate. The current global state of social development, the rapid process of integration and assimilation of cultural identities requires a high level of moral qualities and appropriate political culture from an individual, in terms of understanding with others.

Formation of a modern civil society is impossible without purposeful spread of leading fundamental values of democratic coexistence. One of such “basic” values is awareness of the problem of recognition as one's right and the right of others to a

dignified, just human existence, to adhere to one's beliefs. The importance of the idea of recognition is manifested in the functioning of social life in general as a community of citizens, which is characterized by the possibility of free discussion of urgent social problems, readiness for dialogue.

It is also about the need to understand the important idea of modern social and political philosophy that legitimate social existence is an existence that needs and deserves recognition. Undoubtedly, the Ukrainian political and socio-cultural realities, in which the search for effective means of consolidating society, which should lead to reconciliation, and through reconciliation, to fair relations, add urgency to the problem we are investigating. Thus, the problem of recognition actualizes the need to establish unifying values in the society based on the priority of human rights.

Important issues of coexistence, dialogical relations, true understanding, and recognition of the other in the development of world philosophical thought have always appeared as problematic nodes that determined the civilizational strategy of humanity's survival. In the last two decades, Anglo-American and German philosophy has revived the interest to the problem of recognition, which was first formulated in the works of Kant, Hegel, and Rousseau. Within this paradigm, modern researchers: Paul Ricœur, Jurgen Habermas, Axel Honneth, Charles Taylor have outlined broad perspectives for understanding the problems of identity, love, legal and moral relations, recognition as essential moral and legal factors of the existence of a modern globalized society. Socio-political multiculturalism and religious differentiation of society have become essential characteristics of modern globalized society, which, in their turn, produce ambiguous processes of tension in the political and religious spheres. These phenomena give rise to the urgent need to introduce clear rules and norms, mechanisms for the harmonization of social relations, within which the formation of a conflict-free coexistence of modern society will become possible. It is actually impossible without respect and self-respect, without recognition of the effectiveness of moral norms and values. The opinions of the leading modern philosophers Ch. Taylor and J. Habermas became important in this sense. The result of their research was a synthesis of two main dimensions of recognition: moral-existential and institutional-legal. In other words, it is precisely in the works of these most famous philosophers of our time that “it is about the constant search for the moral foundations of modern society, when the main ethical guidelines and values have to leave and, in the end, leave the sphere of interpersonal relations, private life and gradually represent the features of the latest social practices, ways of building a fair, based on recognition, equality, responsibility and freedom, a democratic legal society” [4, p. 14].

The philosophy of the Ch. Taylor is based on such a relevant concept for today's globalized world as the recognition, discovery and acceptance of various minorities at the personal, political and economic levels in a state that strives for true, not nominal, democracy. The philosopher actualizes the problem when minorities are excluded

from social life at all its levels. To solve the problem that Taylor introduces the concept of “recognition”, which must be fought for, because “non-recognition or incorrect recognition can cause harm, can be a form of oppression, imprisoning a person in a false, distorted and narrow way of being” [5, p. 29]. According to the author, “proper recognition is not just a courtesy that we show to people, it is a vital human need” [5, p. 30].

The basic element of its further development is the conviction that every human being has moral and intuitive feelings, relying on which it is possible to determine what is right and what is wrong [5, p. 32]. The main idea is that this understanding is rooted in human feelings. In previous eras, such a basis was faith in God or Absolute Good. Today it is faith in one's “I”. According to Taylor, the most important contribution to this change of discourse was made by the French Enlightenment thinker Rousseau, who believed that the inner voice of a person is often suppressed by passions, the main of which is pride. The moral improvement of a person consists in the desire to restore a true moral contact with oneself, “which is more fundamental than any moral view and which is a source of immense joy and satisfaction” [5, p. 33]. A person discovers his own identity, as Taylor writes, through dialogue, partly open, partly internal, with “others”. Taylor's concept of recognition fills up the concept of honesty towards oneself and other individuals, which is especially important for fair recognition of “freedom of self-determination”, calls for “the discovery of my original way of being. This way of being, as it is defined, cannot be derived socially, it must be created internally” [5, p. 35]. Taylor also claims that recognition is organically involved in the concept of identity. That is why “the development of the ideal of internal identity gives special importance to recognition” [5, p. 37]. Identity is something that is constantly being formed as the individual and society change. Socially acquired identity is by its nature dependent on society. According to Taylor, equal recognition is not only a way of existence of a “healthy” democratic society. Taylor does not mean political recognition at all, in his opinion, recognition in principle cannot be achieved by an order “from above”. It is about that system of life that is not directly related to the political mechanism. These are ordinary life situations in which our behavior is manifested, and it is precisely this behavior that in all forms of social communication requires the presence of a mandatory recognition mechanism. The problem of identity crisis is closely related to the problem of recognition. A society cannot be called democratic in the full sense if it discriminates against people. This would mean non-recognition, exclusion; for example, if a certain person who is a member of a certain community is not recognized in the process of everyday social communication. Conversely, a society can rightfully be called democratic if its members are recognized as full-fledged, reasonable citizens. Taylor says that the institutions of recognition, without which no democracy can be a democracy, are precisely such forms of everyday communication, and it is precisely them that the political community should take care of: the state, the government, local authorities.

Analyzing the theory of recognition by Taylor, the classic of modern German philosophy, J. Habermas notes that in this theory “the principle of equal respect for everyone recognizes itself exclusively in the form of autonomy, which is legally protected and which everyone can use to implement his personal life project” [2, p. 290]. The theory of recognition by Habermas appears to be consistent with the thesis formulated by another well-known modern philosopher, F. Fukuyama in the work “Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment”: “An inner sense of self-worth seeks external recognition. It is not enough for me to realize my own value if others do not recognize it publicly or even worse - shame me or do not recognize my existence. Self-respect arises from the respect of others” [1, p. 23].

Habermas presented his own theory of the “struggle for recognition in a democratic legal state” in the work “The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory”. From the concept of an ideal speech situation, Habermas goes to the theory of deliberative (discursive) democracy, based on the requirement of recognition, equal respect for the dignity of everyone, the desire for openness and equality, the ability to recognize and involve other experiences. Habermas, like Taylor, does not only justify and defend the need for intersubjective relations of mutual recognition, but also develops a theory of discourse as a moral and ethical legitimation of the state. That is, it creates a discursive-communicative model of recognition, which does not only involve “intersubjective recognition of moral norms or customary practices, which for one or another community convincingly determine what actors are obliged to do and what they can expect from each other” [2, p. 10]. Such a philosophy of recognition comes from the fact that “discourse ethics justifies the moral content of equal respect for everyone and joint responsibility for everyone” [Ibid., p. 59] and makes it possible to achieve such a way of recognition, “the involvement of the other in his otherness, which is not characterized by either leveling or violent appropriation” [Ibid., p. 61].

Habermas emphasizes that the theory of discourse makes the implementation of deliberative politics interdependent on the institutionalization of relevant procedures: “This democratic procedure establishes an internal connection between negotiations, discourses of self-understanding and justice and substantiates the assumption that under such conditions reasonable and therefore fair results are achieved” [2, p. 347].

Turning directly to the problem of the “struggle for recognition in a democratic legal state”, Habermas notes that it is the theory of discourse that takes into account the higher degree of intersubjectivity of the processes of understanding, “which are carried out, on the one hand, in the institutionalized form of discussions of the parliamentary corpus, as well as, on the other, in the communication network of political publicity” [2, p. 350].

Therefore, deliberative politics is based on communication, in which it is possible to balance the interests of its various participants and reach a compromise through an intersubjectively achieved understanding in symmetrical relations of mutual recognition. Thus, Habermas, interpreting recognition as an unforced, moral-

ethical solidarity based on the synthesis of ethics, morality and politics of recognition, dignity and justice, strives to build a democratic, legal and humane society in which a person's right to be a self-worth individual is recognized as well as a full-fledged citizen. In the researches of Habermas, not only the dialogic-communicative, but also the discursive-legitimizing nature of recognition is distinguished and it is clarified that a legitimate social existence is an existence that needs and deserves recognition, and the concept of legitimacy becomes a synonym for the requirement of recognition of one or another political system good and fair. Moreover, without such recognition, rooted in people's life world and rationalized in their fundamental moral, legal norms and values, a society cannot exist.

The idea that the justice of social relations is organically determined not so much by the method of distribution of material goods, but by the processes of social and individual recognition, is comprehensively developed by the German philosopher of the Frankfurt School, Axel Honneth. The classic work of Honneth is "The Struggle for Recognition", which presents a systematic and empirically based approach to the problem of recognition. Honneth's theory is based on the psychology of intersubjective conditions for the formation of individual identity, or more precisely, the interaction between external standards that determine the status and potential of an individual, and the individual's self-understanding, which is formed as a response to the expectations set by these standards or a struggle with them. The legitimacy of the struggle for recognition is assessed by the signs of creating the conditions for a full self-understanding of individuals, which is the result of social standards of mutual expectations and is expressed in the demands put forward by them.

Honneth states that the principles of fair recognition can be derived from the history of social conflicts. Based on historical and sociological research, Honneth concludes that the moral subject and individuality are formed through a practical attitude towards oneself, self-understanding, which, in turn, is formed and unfolds in relations of recognition. Self-confidence arises in relationships of love and friendship, self-respect develops in moral and legal relationships, self-esteem deepens through relationships of cooperation and thanks to interdependence in the social division of work. If social conditions promote a positive self-understanding and are provided by the institutions of family and friendship, law and morality, the market and civil society, then a mutual benevolence may arise that will end the struggle for recognition. The struggle for recognition is initiated, according to Honneth, by the feelings of people whose identity is unfairly humiliated or distorted by the standards of recognition legalized in society. These standards are unfair if they prevent the formation and development of a full-fledged individuality, and therefore, self-confidence, self-respect and self-esteem of individuals. Being unjust, they evoke feelings of shame, pain, and anger that allow "individuals to understand that they have been denied some form of recognition" [3, p. 136]. The feelings caused by the experience of injustice arise as a result of the explicit or indirect awareness by individuals of their dependence on the social conditions in which the personality is

formed, and therefore they can enter into the struggle to change the existing social conditions, that is, the struggle for recognition. Honneth insists that the theory of recognition can be applied to problems of fair distribution, primarily to the problem of social rights. People who suffer discrimination should, at a minimum, be equal citizens – and thus, on the basis of the politics of respect – be entitled to as many basic public goods as they need to exercise their rights legitimately and effectively. Honneth believes that only this understanding of redistribution in the light of the problem of recognition can explain why people who have experienced discrimination feel indignant: because they believe that their identity has suffered from a clear injustice. So what we consider unfair depends on our reasonable expectation of recognition: fairness and recognition are mutually complementary. According to Honneth, one can be called morally autonomous who in his communication is not guided by universal principles of morality, but who knows how to responsibly apply these principles to specific circumstances. Therefore, only a conscious refusal of one's own unlimited freedom can become the basis for recognizing the naturalness of such refusal by other people. Violation of the mechanism of mutual expectations of people recognizing each other as moral and socially significant individuals can lead to irreversible unfair consequences. Honneth is convinced that people consider the social system unjust, which despises their rights, which they consider inalienable.

Individual injustice becomes destructive and painful for a modern person, which presents itself in the impossibility of gaining recognition at the level of his specific achievements and individual properties and is accompanied by a person's loss of personal dignity and the impossibility of having a self-esteem adequate to his self-awareness. According to Honneth, it is not so much the material but the moral tension of social conflicts that becomes the basis of the collective struggle for justice and recognition. Therefore, true recognition is based on a conscious interrelation of rights and duties, respect for them, which is more significant than the forced implementation of social norms and external recognition of moral values. Honneth comprehensively develops algorithms for connecting the sense of justice and recognition based on the idea that the justice of social relations is determined not so much by the way of distribution of material goods, but by the processes of social and individual recognition. When it comes to lack of recognition, it is about an unjust society. Moving beyond this injustice requires awareness of the importance of peaceful coexistence of people with the opportunity and right for everyone to be different. Recognition is, first of all, respect for the moral autonomy of a person, his views, even when they seem to us to be incompatible with our ideas and beliefs.

Taylor, Habermas, Honneth and other modern philosophers develop and defend the idea of recognizing each person based on justice. They believe that only mutual respect can stand in the way of not only aggressive, but also selfish human behavior and will allow us to achieve not just peaceful coexistence, but a just existence. It is, first of all, about the need to recognize and be tolerant of all cultures, to recognize their desire for self-affirmation and self-determination. In the system of human

relations, recognition appears not just as an abstract ideal, but as a universal human value, the realization of which largely depends on the further coexistence of mankind. Thanks to the works of prominent representatives of modern social philosophy, the ways of practical further development of peaceful and civilized human coexistence are outlined. In modern scientific literature, the problem of recognition is considered in such basic aspects as rejection of domination and violence, recognition of equality and respect for other beings, recognition of the diversity of human culture and its multidimensionality, universality of norms of behavior, rejection of reduction to uniformity or superiority of a certain opinion. Such an interpretation means recognizing the indisputable rights of another, perceiving this other as equal, deserving of understanding and compassion, perceiving representatives of other nations and cultures as they are, and interacting with them on the basis of agreement and respect.

Reference

1. Fukuyama F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment; [trans. from English]. Kyiv: Nash format, 2020. 192 p.
2. Habermas J. The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory; [trans. from English]. Lviv: Astrolabia, 2006. 416 p.
3. Honneth A. The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts. Cambridge, Massachusetts: Polity Press, 1995. 209 p.
4. Sytnichenko L. Modern philosophy of recognition: “communicative utopia” or a real social project? // Multiverse. Philosophical almanac. 2019. Issue 3-4 (169-170). P. 13–31.
5. Taylor Ch. Multiculturalism and the “politics of recognition”; [trans. from English]. Kyiv: Alterpress, 2004. 172 p.

СТУДЕНТСЬКА СЕСІЯ

Софія АКСЕНТЬЄВА,
*студентка факультету технологій, будівництва
та раціонального природокористування,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

СТИЛЬ ОДЯГУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТОГЛЯДУ ЛЮДИНИ

В сучасному світі існує безліч стилів одягу. Серед них: романтичний стиль, класичний стиль, спортивний стиль, стиль casual, стиль дербі, діловий стиль, екстравагантний стиль, етнічний стиль, мінімалізм, стиль сафарі, oversize-look, міський стиль, піжамний стиль тощо. Вдягни будь-що – і ти вже стаєш наслідувачем одного з них.

Вибір стилю одягу сприймається як демонстрація власного «Я», а точніше – яких еталонів-стереотипів людина дотримується, що вважає правильним, відповідним, красивим. Людині «автоматично» приписуються ті якості, які традиційно асоціюються з одягом, в якому її бачать.

Ми дотримуємося суспільних ідеалів та слідуємо за своїми ідолами. Ідеали у людей асоціюються з чогось високим, світлим, з предметом захоплення, до

якого ми прагнемо. Багато в чому це поняття є синонімічним категорії «прекрасне». Йоган Фіхте стверджував, що ми знаємо, що ідеали не можуть існувати в дійсному світі; ми лише затверджуємо, що по них потрібно судити про дійсність і остання змінюється тими, які відчують в собі сили для цього. Ідолом же є предмет сліпого, нерозсудливого поклоніння.

У кожної людини свої вподобання та смаки, але рано чи пізно можна зустріти іншу людину з майже ідентичними вподобаннями. Навіть просто прогулюючись вулицями міста можна побачити людину у схожому одязі і одразу піднімається настрій та збільшується впевненість у собі.

Відчуття стилю вимагає широкого суспільного світогляду: знання різних стилів та їхні особливості, можливостей комбінації. Однак головне – почуватися самим собою в обраному одязі. За стилем одягу можна зрозуміти до якої з субкультур належить людина. Субкультура – це система цінностей, установок, способів поведінки та життєвих стилів певної соціальної групи, яка різниться від панівної в суспільстві культури, хоча й пов'язана з нею. Членство в таких субкультурах надає відчуття ідентичності й забезпечує певну компенсацію «невдач» у звичайному суспільстві.

Комусь комфортніше в чорному, і людина кожного дня одягає чорний одяг. Чорний у позитивному розумінні асоціюється зі стриманістю, відмовою від розкошів, із лаконічністю, модою, владою та розкішшю. Припустимо, вчора всі чорні речі були випрані з шерстяною шкарпеткою. Тепер всі чорні речі в волосинках. Від них неможливо позбутися, тож людина приймає рішення залізти в шафу та знайти хоча б щось. Коричневі штани, біла футболка – в такому вигляді вона постає перед соціумом. Боротьба думок: «Це зовсім не те», або «Мені, виявляється, личить коричневий». Ця боротьба думок залежить від людини. Як вона відреагує на слова однолітків: «Ти сьогодні в новенькому, що вже чорний колір – не твоє?». Подібні вислови можуть як підняти самооцінку, так і занизити її.

Візьмемо як приклад – моделей. Їхня робота: показати одяг та пройти по подіуму демонструючи колекцію дизайнера. Дуже рідко вони відображають на собі колекцію за допомогою емоцій. Якщо ж поглянути на корейських зірок, то згадується жарт: «Що на них не одягли – вони в цих речах виглядатимуть ідеально». І чомусь це факт! Вони просто впевнені в собі, вони спокійні у будь-якому вибранні, а не думають, як краще стати до преси, щоб їх якомога менше фанатів побачили згодом на фото в цьому дурнуватою капелюшку.

На запропонованому прикладі видно різницю. Я б ніколи не вдягла цю шубу «з бабиної шафи», що ліворуч на знімку. А поглянувши праворуч, зауважу: «То начебто вона й нормальна. Я таке б вдягнула. Бабусю, відкривай свою шафу з міллю!!!». Інший приклад: модель просто виконує свою роботу, видно, що шлейф та недолугі рукави їй заважають: «Ніхто не змусить мене таке вдягнути!!!». А праворуч відома співачка Розе: шлейф розвивається по стільчику, рукава такі тендітні, мов крила метелика. В думках я – вже в цій сукні.

Людина хоче виділитися з сірої маси. Наприклад, та ж сама дівчинка в чорному одязі. Як і вчора, вона знову в чорному, але ніхто не дізнається, що в

неї неймовірні помаранчеві носочки з котиками. Можливо саме через цю особливість у неї сьогодні по обличчю розтікається посмішка.

Наші предки теж намагалися бути красивими та виділятися. Наприклад, намисто з бісеру, перлів, коралів, дугачів, згарди, дрогобинки. В українців було безліч варіацій одягу поверх сорочки: запаска, дерга, плахта, попередниця, крайка, корсет або корсетка, спідниця, сукні. Варто не забувати й про вишивку, яка була різноманітною за вишивкою, кольором та значенням. Виявляється, що наші предки були ще тими модниками. Саме тому наша мова солов'їна, а писемність барвиста. В українській мові можна написати цілий твір лише з однієї літери, можна знайти понад 20 синонімів до одного слова. Саме жага до краси формувала світогляд наших предків, а тепер й ми формуємо наше сьогодення.

Не менш захопливою є мода 60-х років XX століття. Погортавши модні журнали тих років, можна замилюватися скромними та вишуканими образами. В ті роки весь одяг був із натуральних матеріалів. А модні подіуми заповнили такі новинки: сукня в смужку, жакети з фігурним коміром, блузи з бантиками з тафти та багато інших неймовірних поєднань. В ті роки багато про що говорив одяг, який носила людина. Скромність, вишуканість, краса в простоті, дрібниці вражають – саме такими були люди в ті роки.

Деякий одяг став символічним. Як-от людина в строгому костюмі з краваткою в наших очах постає як статусна людина, яка вчиться, або особа, яка займає високу посаду. Людину в білій сорочці та чорних штанах чи спідниці ми сприймаємо як школяра або офіціанта з ресторану. Людину в білому халаті – за лікаря. Як на мене, такий вибір в одязі на підсвідомості дає зрозуміти людині, з ким вона має справу, а також може врятувати комусь життя.

Головне – у вибраному одязі бути собою. Існує багато статей та відео, як підібрати собі стиль одягу, але ж є проблема. Коли ми бачимо в магазині штани: «От вони точно наші! Цей одяг підніме нам настрій та самооцінку. Їх ніби пошили спеціально для нас!». Проте на ціннику вимальовується число – як телефонний номер. Потрібно задуматися про альтернативи, які схожі за дизайном, але з недорогих матеріалів. Куплений кимось, але не підходящий за розміром чи фасоном одяг, секондхенди. В крайньому випадку, можна скористатися послугами швачки. Проте, все ж таки, найкраще буде купити ті штани з ціною як номер телефону, щоб значно підняти самооцінку, світогляд, настрій. Саме тому потрібно розвивати себе, свій розум та навчатися.

Список використаних джерел

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ: Центр навчальної літератури, 2022. Т. 1. 368 с.
2. Ідол і дистанція. Філософія і релігієзнавство: веб-сайт. URL: <https://tureligious.com.ua/idol-i-dystantsiya/> (дата звернення: 18.03.2023).
3. Косміна О. Традиційне вбрання українців. Київ: Білтія-Друк, 2008. 160 с.
4. Стиль одягу відображає світогляд. *Погляд*: веб-сайт. URL: <https://pogliad.ua/news/chernivtsi/stil-odyagu-vidobrazhae-svitoglyad-243570> (дата звернення: 18.03.2023).

Євгенія ГАЛІЧ,
*студентка факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Для розуміння того, як саме формувалась національна ідея в Україні, варто враховувати історичний аспект, який є невід'ємною складовою і перепорою для чіткого визначення цього поняття. Для сучасного українського суспільства варто визначити систему базових вартостей, а також чітко визначених соціокультурних орієнтацій.

Визначення поняття «національна ідея» залежить від того, як ми розуміємо процеси етногенезу і націогенезу, базову категорію «нація» [1;8], яка є підставою, оскільки ґрунтується на тривалій інтелектуальній традиції з'ясування її змісту. Тобто, які з об'єднувальних чинників (політичні, економічні, культурні, релігійні, правові) вважаються суттєвими стосовно певної нації. Нація, віддзеркалюючи багатство етнопсихологічних, культурно-історичних і соціально-побутових форм людства. Саме нація, на відміну від соціальної страти, класу, демографічної, конфесійної чи іншої групи, є наймасштабнішою і найстійкішою внутрішньоструктурованою групою інтересів, спроможною витворювати окреме суспільство. Нація, як спільнота етнополітична, характеризується високим рівнем консолідації, самоусвідомлення і прагнення до творення власної національної держави.

Національну ідею не можна зрозуміти без урахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона відображає глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування [2, с. 45]. Вона відображає також сукупність ціннісних орієнтацій нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати і діяти суголосно з національними інтересами. Національна ідея як своєрідний духовний стан народу, його менталітет, формується залежно від традицій, культури, всього середовища буття людини і водночас сама впливає на них, існує як «животворча свідомість», як джерело культурно-історичної динаміки нації. Національна ідея є духовним каталізатором національного відродження і вищим проявом політизованої національної свідомості. Реалізація національної ідеї постає як національний ідеал, що має інтегративний характер і спрямовується на позитивний результат. На ґрунті національної ідеї відбувається національна мобілізація, потенційна чи реальна участь людей, що належать до певної нації, у спільних діях. Національна ідея у поєднанні із загальнолюдськими цінностями й ідеалами стає чинником національної консолідації на державотворчій основі, сприяє формуванню національної єдності в процесі досягнення закладених у ній цілей і цінностей, що поділяються усіма або більшістю членів спільноти.

Вона включає в себе прагнення до оптимального самовлаштування нації, організації господарського, політичного, духовного, культурного життя народу у формах, саме йому притаманних.

Українська національна ідея виходить з автохтонності української нації і формується на базі екзистенціально-гуманістично орієнтованої національної ментальності українського народу. Вона базується на глибокому усвідомленні належності кожного українця до української національної спільноти, ідентифікації його з цією спільнотою, формуванні уявлень про її типові риси, етнічну територію, мову, уявлення про її історичні та духовні цінності. Важливою рисою української національної ідеї є її вкоріненість в історичному минулому, піклування про історичну долю нації в наші часи, а отже — розуміння суті нерозв'язаних проблем, національних інтересів, поступу українського народу [3, с. 93].

Історичне призначення української національної ідеї не вичерпується проголошенням незалежності України. Необхідність суспільної консолідації не втрачає своєї актуальності і нині. Навпаки, зі здобуттям Україною незалежності вона набула сили вищого імперативу. Народ, суспільство можна згуртувати тільки на ґрунті всеохоплюючої, зрозумілої і близької кожному національної ідеї. Тепер – справа за розбудовою української соборної держави, радикальним перетворенням суспільства і завершенням процесу консолідації української модерної нації, що є кінцевим виявом національного відродження.

Список використаних джерел

1. Касьянов Г. В. Теорія нації та націоналізму: Монографія. К.: Либідь, 1999. 352 с.
2. Медвідь Ф. Микола Міхновський як речник української національної ідеї. *Мандрівець. Видання „Наукових записок Національного університету „Києво-Могилянська Академія”*: Тернопіль: Мандрівець, 2001. №3–4 (32–33). С. 45–46.
3. Медвідь Ф. Християнські засади української національної ідеї. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. Львів: ЛІВС при НАВС України, 1999. №3 (11). С. 91–94.

Владислав КУРОЧКА,
*студент магістратури факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ПЕРВИННИЙ ВИБІР ДИКТАТУРИ

Процеси державного управління завжди передбачають існування об'єкта та суб'єкта управління. Об'єктом управління є народ. Його можна визначити як сукупну більшість громадян, що не мають доступу до процесів становлення політичного режиму та реалізації політичних рішень від імені самої держави. Суб'єктом державного управління є обрана, назначена або будь яким іншим

чином відзначена меншість громадян, що є причетними до державних процесів зазначених вище. В залежності від політичного устрою та традицій держави суб'єкт політичної влади може підпадати під вплив встановленої ним же державної політики або не підпадати і діяти необмежено.

Державна влада є право на встановлення та реалізацію державної політики. Саме її наявність буде відрізняти суб'єкта державної політики від об'єкта. Нинішня епоха активної демократизації вплинула на проголошення більшістю країн принципу, за яким єдиним джерелом державної влади в країні є народ. Тобто об'єкт державного управління надає згоду, на те, що певна громадянська меншість може здійснювати управління. Такий консенсус зазначається як демократичний розвиток, і хоча сам факт визнання його є дійсно проявом демократії але сам описаний механізм набуття влади є атрибутом будь якого політичного режиму, у тому числі й диктатури.

В незалежності від того, яким чином певна громадська меншість здобуває політичну владу (окрім ситуацій відкритої війни) її влада буде вважатись легітимною оскільки на то є активна або мовчазна згода від суспільства. Отже можна сказати, що навіть у тиранічних, автократичних, теократичних та монархічних режимах влада набувається лише за згодою від народу. Навіть якщо задекларованим її джерелом є Бог, династія або щось інше саме народ визнає цей шлях легітимним і підкоряється рішенням прийнятим суб'єктом державного управління.

Якщо згода народу на надання державної влади певній групі громадян перестає бути актуальною, то у народу є механізми для того, щоб забрати цю владу. Такі механізми можна поділити на інституційні та позаінституційні. До інституційних методів можна віднести механізми зміни влади, передбачені законами держави, «якщо такі існують»; найбільш звичним із таких механізмів є вибори. Якщо законів про зміну державної влади в країні не передбачено або вони не відповідають політичній дійсності або група осіб, що наділена владою перешкоджає цьому процесу, то можуть бути застосовані позаінституційні механізми. Вони включають в себе аспекти активного громадського супротиву. Такі механізми можна назвати насильницькими; до них відносять революції та внутрішнє захоплення влади, тобто таке, що не передбачає безпосереднього впливу з боку інших країн.

З зазначеного вище випливає твердження, що поширена теза «народ – заручник» не може відповідати дійсності. Будь-яка політична влада в країні може не бути легальною, але завжди є легітимною, оскільки спирається на народну згоду.

В ситуаціях, коли державна політика є такою, що не відповідає найбільш поширеним нині уявленням, тобто не репрезентує загальносвітові цінності може здаватись, що державна влада реалізується без згоди суспільства, але це буде хибою, оскільки таке ставлення сформоване без урахування локальної суспільної парадигми.

Такі процеси простіше за все можна описати за допомогою концепції «Вікно Овертона». Враховуючи те, що суспільство завжди може ініціювати

зміну державної влади, використовуючи описані вище механізми, то можна вважати, що державні діячі реалізують тільки ті політичні рішення, запит на які сформував саме суспільство.

Можна вважати, що будь яка влада є обраною, і навіть рішення не впливати на державні процеси, повністю делегувати свою політичну участь одній особі або групі осіб є вибором, що робить народ певної держави. І через цей первинний вибір формуються диктатури.

Олександр МАРТИНОВ,
*студент факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

СОЦІОСИНЕРГЕТИКА ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ВОЛОНТЕРСТВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Соціосинергетика – це здатність соціальної системи до самоорганізації та самовідтворення, а також можливість відповісти на зовнішній виклик та адаптуватися до умов, що швидко змінюються. У цьому сенсі соціосинергетика виступає антагоністом формально-організованої системи з централізованим органом управління і має об'єктивний, або інтерсуб'єктивний характер, що сприяє швидкому реагуванню на «подразник» на всіх рівнях системи. Наголошуємо, що соціосинергетичні методи управління, хоч і виступають антиподом організованій системі, але повинні корелюватися з формальною системою і змінюватися між собою, залежно від ситуації. На відміну від централізованої системи, яка на найнижчих рівнях структури очікує вказівок від вищого органу, структура де діють синергетичні механізми автономно вирішує проблему. Вся сукупність самоорганізованих ланок суспільства утворює складний самоорганізований конструкт, який переслідує один, або декілька, глобальних, спільних інтересів, як от питання національної безпеки, але інші інтереси можуть бути не уніфіковані.

Соціосинергетичні методи управління – це атрибут демократії, їх наявність – показник високого рівня інклюзивності суспільства, здатності суб'єктів суспільних відносин впливати на вектор розвитку держави та вирішувати нагальні потреби, а влада, як така, виконує функції патерналізму, не монополізуючи інструменти впливу. Крім цього самоорганізація – потреба часу. Періоди кризи часто потребують поєднання суворого, централізованого управління з одних питань і високого рівня самоорганізації в інших. Такий симбіоз не дозволяє державі, де тимчасово діє політика примату держави та державних інтересів, стати абсолютно тоталітарною і сприяє участі громадян в нагальних проблемах суспільства. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, що розпочалося 24.02.2022, діє особлива модифікація правових відносин громадян із державою. В контексті цього регулюються багато видів

діяльності, зокрема: публічне поле, освіта, в окремих випадках отримання та використання коштів та інше. Але попри певну домінацію державних інтересів над приватними, через зрозумілу причину – оптимізація державного апарату, як реакція на інтервенцію Росії в Україну, суспільство не делегувало всю відповідальність на органи державної влади, а навпаки самоорганізувалося, на основі консолідованого інтересу – захисту суверенітету України. Така самоорганізація проявилася ще в період революції Гідності, анексії АР Криму та утворення квазі-республік, так званих «ЛНР» та «ДНР». Перед суспільством постав виклик зовнішньої загрози та дезінтеграції, але зокрема динамічний розвиток волонтерської діяльності та значна чисельність добровольців, що відправились в зону проведення антитерористичної операції не допустили ескалацію конфлікту на той період. З початку повномасштабного вторгнення волонтерство набуло ще одну глобальну модифікацію, воно перейшло в побутову площину, деякі громадяни України почали суміщати свої перманентні види діяльності з волонтерством. Постійно існуюча загроза призвела до формування світоглядних установок, які націлені на нівеляцію цієї небезпеки. Отже, таким чином, зовнішня загроза, яка спричинила точку біфуркації, не призвела до дезінтеграції суспільства, як очікувалося деякими теоретиками, а навпаки, сприяла новому впорядкуванню соціальної системи. Рівень інклюзивності, політичної і культурної освіченості різко зріс, громадяни почали споживати український контент, відправляти кошти в різні фонди на підтримку Збройних сил України та внутрішньо переміщених осіб.

Соціосинергетика вочевидь має позитивний вплив на хід війни, але перед українським суспільством постає мета – не допустити ентропії цієї консолідованої енергії після закінчення війни і спрямувати її на побудову не номінального, громадянського суспільства, тому держава повинна враховувати як ретроспективу (емпіричний досвід), так і перспективу (бути націленою на майбутнє). З приводу останнього: успішність створення функціонуючого громадянського суспільства може залежати від ефекту Пігмаліона. Якщо українське суспільство й надалі буде самоідентифікувати себе як самостійний етнос, базувати свої інтереси та діяльність на українському питанні, є велика ймовірність стрімкого еволюційного розвитку суспільства та економіки держави.

Прості маніпуляції з семіотикою та побутовою лексикою можуть сформулювати правильні аксіологічні установки. До прикладу, формулювання «кошти платників податків» на заміну виразу «державні кошти» сформує приналежність та бажання сприяти розподілу бюджету; важливо також усунути побутовий наратив, що політика «брудна справа», адже це формує абсентеїзм, тобто політику «неучасті»; та найважливіший аспект – формулювання чітких цілей та вектору розвитку для держави, з чіткою аргументацією «для чого?», на основі цього суспільство буде знати які кроки повинно зробити і розуміти їхню мету. Держава повинна сприяти самоорганізації, адже таким чином вона розвантажує власну систему, сприяє самовдосконаленню як соціуму в цілому, так і окремих індивідів та формує демократію участі.

Марія НАУМУК,
*студентка факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ВІКНО ОВЕРТОНА ЯК СПОСІБ ЗМІНИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Сьогодні, коли технологічний прогрес визначає сутність людської цивілізації, ми спостерігаємо як вічні загальнолюдські цінності відходять на другий план, а в суспільстві відбуваються спроби нормалізувати моральні норми, які ще донедавна здавалися жахливими та абсурдними. Значну роль у цьому процесі відіграє застосування політичної концепції «вікно Овертона» (або «вікно дискурсу»), названої на честь американського юриста та віце-президента Макінакського центру публічної політики Джозефа Овертона.

Вікно Овертона – це концепція, що демонструє, як можна змінити громадську думку з того чи іншого питання; згідно з нею навіть табуйовані теми, які раніше вважалися неприйнятними та безглуздими, у довгостроковій перспективі можуть стати нормою. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки ідеї публічного змішання різних рас чи виборчого права жінок колись належали до розряду маргінальної та екстремальної політики. Нині ж вони вважаються нормою, і це є результатом зміщення вікна Овертона. З іншого боку, застосовуючи цю модель, навіть у високоморальному суспільстві можна поширити будь-яку ідею. Зокрема можна радикально змінити суспільну думку щодо таких питань, як педофілія чи канібалізм.

Найчастіше цю концепцію використовують у політиці. Кандидат, який прагне збільшити свої шанси на виборах, має визначити, де знаходиться вікно Овертона для ключових соціальних питань. Для цього він вивчає громадську думку, проводить опитування населення і просуває нові ідеї, які вважає розумними та корисними. Однак дана концепція не пояснює, як загалом працює політика, а лише підтверджує думку, що представники влади не підтримуватимуть ідеї, які відкидає суспільство. Питання ж про запровадження найбільш ефективних соціальних змін залишається відкритим.

Іноді здається неможливим, що суспільство може прийняти деякі соціальні табу, наприклад, одностатеві шлюби. Проте застосування вікна Овертона демонструє, як це може статися.

На першому етапі відбувається *перехід від немислимого до радикального*. Наприклад, суспільство вважає якусь ідею аморальною, огидною або безглуздою. Але вчені починають цікавитися вивченням цього питання. На цьому етапі вікно поки залишається закритим.

Другий етап передбачає *перехід від радикального до прийнятного*. Дослідивши певну ідею, науковці надають їй розголосу. Інформація поширюється серед широких мас. Публічні люди починають говорити про неї, суспільство – підтримує і засуджує тих, хто виступає проти.

Третій етап – це *перехід від прийняттого до розумного*. Суспільство повністю приймає ідею, і вона перетворюється на загальне правило. Тих же, хто продовжує виступати проти цієї ідеї, критикують, як і раніше.

На четвертому етапі здійснюється *перехід від розумного до популярного*. Ідея починає представлятися у фільмах та серіалах як щось позитивне. З'являються розважальні шоу, вигадуються кумедні сюжети, що пропагують дану ідею. Люди сміються над цим, як над чимось повсякденним, хоч і трохи дивним. Явище стає більш поширеним, люди звикають. Проблема набуває безлічі напрямків, видів та підвидів. Солідні представники суспільства розбивають тему на неприпустимі, прийнятні та цілком розумні елементи.

І, нарешті, п'ятий – не менш важливий етап – *перехід від популярного до політики*. Прихильники ідеї утверджуються в соціумі та отримують більше влади. Будь-який голос, що звучить проти тотального божевілля, карається, як такий, що посягає на свободу і права людини.

Враховуючи безмежну толерантність сучасного суспільства та можливість застосування вікна Овертона, сьогодні людству з легкістю можна нав'язати найжахливіші ідеї під виглядом норми. Адже дуже часто ми боїмося здатися ненормальними у суспільстві, де активно поширюються нові ідеї; ми не наважуємося заперечувати хибним твердженням, особливо якщо вони підтримуються більшістю. Тож і виходить, що сьогодні будь-яка людина, яка має хоч якусь владу чи гроші, може повернути махінацію з нашою свідомістю, використовуючи вікно дискурсу, і ми не в змозі чинити цьому опір.

Список використаних джерел

1. Karpenko O. The «Overton Window» as manipulative mechanism of public values transformation. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 1. С. 51–54.
2. Онищенко О. Теорії маніпуляції масовою свідомістю: «вікно Овертона» та «спіраль мовчання». *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 70. С. 55–59.

Анжеліка ОЛЕКСІЙЧУК,
*студентка факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

МАТИ АБО БУТИ? СУСПІЛЬСТВО СПОЖИВАННЯ ЯК РУШІЙ ЗАНЕПАДУ ЛЮДСТВА

У сучасному споживацькому суспільстві ми часто ототожнюємо свободу з можливістю обирати з цілого ряду продуктів, кожен з яких обіцяє задовольнити певне бажання. Та хіба свобода не має бути чимось більшим, ніж нескінченне бажання володіти? «Якщо я – це те, що я маю, і якщо я втрачу те, що маю, тоді ким же я буду?» [1, с. 118].

Таке поняття, як «суспільство споживання», вводить у своїй праці «Бути чи мати» Еріх Фромм. Написана книга, як власне і термін, не втрачає актуальність і нині. Озирнувшись довкола, можна побачити численну кількість тих, хто постійно зазирає до майбутнього чи живе минулим, біжить за ефемерним багатством, прагне здобути славу, підвищити свій соціальний статус, – у постійних пошуках. Зовсім інше життя у тих, хто не тішить себе чимось, що буде чи могло б бути, якщо... Людина спиняє своє життя навколо сьогодення, живе згідно гайдеггерівському *Dasein*. У такому випадку, переймаючись лише тим, що можна мати, втративши, – людина стає ніким, але, живучи в тісному взаємозв'язку зі своїм внутрішнім, – людина завжди буде знати, ким є та на що здатна.

Розглядаючи існування через призму взаємозалежного буття-володіння, варто звернутися до роздумів Габріеля Марселя. У своїй праці «Бути і мати» він неодноразово наголошує на тілесності, в якій знаходиться зв'язок між буттям та створенням світу, умовно кажучи – все відбувається в тілі. Ось чому для того, щоб стверджувати про наявність людського існування, необхідно мати зв'язок із своїм тілом. Тіло здатне представити нас як індивідів, віднести нас до світу як його частини. Філософ вказував, що лише через тіло та лише в ньому здатна утворюватись реальність як пережитий досвід, адже тільки завдяки втіленому існуванню зміст стає доступним. У даному аспекті об'єднано онтологію та екзистенціалізм, інтерпретація яких зберігається за рахунок нашого існування певними манерами, що неабияк проявлені в концепції «бути і мати».

«По суті, все зводиться до розмежування між тим, що ми маємо, і тим, чим ми є. Лише нечувано важко виразити це у поняттєвій формі, і все таки це повинно бути можливим. Те, що мається, дуже чітко є чимось зовнішнім щодо власного «я». Однак це зовнішнє не абсолютне. По суті тим, що ми маємо, є речі (чи те, що можна прирівняти до речей, причому рівно настільки, наскільки це прирівняння є можливим). У строгому значенні цього слова, я можу мати лише те, що моє існування у певній мірі від мене незалежне. Іншими словами, те, що я маю, додається до мене; і навіть більше, – факт, що я чимось володію, додається до інших властивостей, рис тощо, притаманних речі, котрою я володію. Я маю лише те, чим у певній мірі й у певних межах я можу розпоряджатися, іншими словами, остільки, оскільки я можу трактувати сам себе як певна сила, як буття, наділене певними можливостями. Передати можна лише те, чим ти володієш» [2,98].

Дана неоднозначність визначає, як це бути людиною, що живе у світі; стан людини в дії. «Мати» – це основна неминуча реальність життєвого досвіду кожного, в якому беруть участь усі індивіди. Саме поняття володіння має на увазі речі, що є зовнішніми по відношенню до цього «я», але все ж таки мають стосунок до нього. Такі речі зумовлюють реальність, однак не зумовлюють трактування «мене» як особистості. Так, наприклад, ми можемо мати м'яч, а рука болітиме. Обидва поняття стосуються мене, та жоден не підтверджує мого «я».

«Бути» в наявному співвідношенні складніше, оскільки можливість підходу до буття вимальовується завдяки «мати». Якщо брати вищезазначений приклад, то стосовно нашого існування ні наявність м'яча, ні відсутність болю в руці не додає та й не применшує мої чесноти як індивіда.

Загалом людське існування складається з постійної взаємозамінності «бути» та «мати», таким чином чим більше ми маємо, тим більше зовнішнього світу сублімується у нашій сутності. Повертаючись до тілесності, у контексті якої Г. Марсель розглядає співвідносність цих понять, то саме «я» та тіло поєднуються один із одним там, де перетинаються почуття та гідність. Тіло є своєрідним «потовщенням», що бере участь у матеріальному, духовному вираженні особистості на основі понять «бути» та «мати». На основі цього можна продемонструвати єдність тіла та душі за допомогою таких способів, що ними особистість або повністю відмовляється від «мати», або стверджує своє «бути».

Повертаючись до суспільства, що воліє зробити світ об'єктом володіння, ми маємо можливість опинитись в дистопічному світі. Дедалі більше тих, хто стає залежним від постійної гонитви за власністю, що так чи інакше може показати нас з ліпшого боку, зробити щасливішим, однак від цього щастя не з'являється. У цьому і полягає вся сила поняття «бути»: розвиватися, бути у гармонії з собою, розуміти та відчувати себе, навколишнє середовище і себе в ньому.

У такому випадку – до чого тут людство, якщо все стосується однієї особистості? Усе знаходиться у тісній взаємодії, тому змінивши ринкові відносини на продуктивні, відчувши своє єднання з життям, ми більше не зацікавлені в підкоренні будь-чого, руйнуванні та виснаженні природи заради своїх цілей, свого прагнення до самовираження, натомість людство живе не лише з розумінням свого внутрішнього, а й з гармонією зі своїм оточенням.

Таким чином, зробивши переорієнтацію, ми прийдемо до істинної революції, що в результаті доставить людину у світ повного розуміння справжнього буття.

Список використаної літератури

1. Фромм Е. Мати чи бути. URL: https://play.google.com/books/reader?id=zpUzLwAAAEAJ&pg=GBS.PA118_142
2. Марсель Г. Бути і мати; перекл. Возняк Т. Львів. 1993. 228 с
3. Щерба О. І. Суспільство споживання та консюмеризм – нові тенденції та виклики для України: стаття. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16664/%D0%9E.%20%D0%86.%20%D0%A9%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Максим ОРЕЛ,
*студент факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

НАСИЛЬСТВО НАД ЧОЛОВІКАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ВИДИ, ПРИЧИНИ, МЕТОДИ ПРОТИДІЇ

Насильство є однією з актуальних проблем сучасного українського суспільства. Насильство – це навмисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування однієї людини по відношенню до іншої, які порушують її конституційні права та свободи і наносять шкоду її психічному або фізичному здоров'ю. Відповідно до офіційної позиції ВООЗ, насильство частково зумовлене біологічними та іншими причинами, які дають підстави говорити про певну схильність деяких людей до агресії, однак частіше за все ці причини взаємодіють з сімейними, суспільними, культурними та іншими факторами зовнішнього характеру і таким чином створюють ситуацію, в якій виникає насильство.

У 2021 році на замовлення міжнародної правозахисної організації «Міжнародна Амністія» було проведено соціологічне опитування щодо видів насильства, з якими стикалися українські чоловіки в різні періоди свого життя.

25% опитаних чоловіків визнали, що були жертвами фізичного насильства на вулиці в дорослому віці. Найбільша небезпека, на їхню думку, надходила від представників їхньої ж статі. Цікаво, що у дитинстві чи юності ризик стати жертвою вуличного побиття збільшується. 31% опитаних зазначили, що стали об'єктами вуличної агресії, коли були неповнолітніми.

Кожен четвертий респондент зізнався, що його били або цькували під час навчання у школі. Причому в ролі агресорів виступали або однокласники жертви (в цьому зізнався кожний другий опитаний), або інші школярі.

На запитання «Чи потерпали Ви у дитинстві від насильства вдома?» 25 % опитаних чоловіків одразу дали ствердну відповідь. Коли ж наводилися додаткові конкретні приклади (ляпаси або погрози) кількість тих, хто опинявся в подібних ситуаціях, зростала більш ніж удвічі. Тож кількість тих, хто у дитинстві отримував ляпаси, побиття ременем, а також приниження та словесні погрози серед опитаних склала 65%.

Причому 45% опитаних, які пережили домашнє побиття чи приниження в дитинстві або підлітковому віці, засвідчили, що насильниками найчастіше виступали батько, вітчим або партнер матері. 32% респондентів зазначили, що агресія йшла від матері, мачухи або партнерки батька.

15% опитаних чоловіків, які стали жертвами домашнього насильства в дорослому віці, зізналися, що його скоювали їхні дружини або партнерки.

Опитані чоловіки, які в різні періоди свого життя стикались з вуличним побиттям, приниженням у школі або домашніми утисками, назвали кілька причин такої поведінки з боку агресорів. Це:

- самоствердження і бажання здаватися «крутими» (43%);
- відсутність іншого способу нейтралізувати негативні емоції (18%);
- біологічна схильність чоловіків до насильства (11%).

Слід зазначити, що чоловіки-жертви різних форм насильства не поспішають просити про допомогу. Однією з причин є те, що об'єкти насильства не здогадуються, що є такими. Вони не вважають, що заборону спілкуватися з друзями можна трактувати як психологічне насильство, а незаконне обмеження пересування – як фізичне насильство.

Друга причина полягає в тому, що тема насильства над чоловіками є табуованою в українському суспільстві. Більше половини опитаних підлітків, які зазнали булінгу під час навчання, стверджували, що самі впораються з ситуацією. Так само чинили й дорослі чоловіки, котрі мали досвід домашнього насильства.

Третьою причиною можна вважати соціальний стереотип, що подібні речі не повинні бути надбанням громадськості, про них соромно говорити.

Серед методів протидії насильству респонденти назвали:

- належне виховування молоді, задля запобігання насильству, зокрема, домашньому;
- інформування суспільства про випадки насильства та його суб'єктів;
- запровадження суворіших покарань за насильство;
- залучення до цього правоохоронців.

Отже, насильство – це явище, з яким потрібно боротися, і обговорення цієї проблеми не повинне бути табуованим або викликати якийсь осуд, незалежно від статі. Важливо ініціювати системні зміни та залучити до цих реформ чоловіків, щоб зруйнувати табу і навчити постраждалих не мовчати.

Список використаної літератури

1. Константинова Н. 65% українських чоловіків у дитинстві були жертвами домашнього насильства: соціопитування Amnesty International. *Radio Свобода*: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainski-choloviky-zhertvy-domashniyoho-nasylstva/31328625.html> (дата звернення: 17.03.2023)

Катерина ПХАКАДЗЕ,
студентка факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)

ОСВІТНІЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: ВИМУШЕНІ РЕАЛІЇ ТА «ВІДКРИТІ КОРДОНИ»

Всі минулі покоління і ми за шкільних часів звикли до стандартної схеми навчання, іноді щось змінювалося – звичайні та обов'язкові предмети, система вступу, книги, розподіл класів, і т.д., але чи могли ми знати, що все дійде до

теперішнього формату? Думаю, що ні. Коли лише почали говорити про роботу з дому (фріланс), більшість наших громадян віднеслась скептично, адже майже не мали раніше цього досвіду, але ж як дуже часто буває, у життя на нас свої плани, які, на жаль, ми не можемо просто взяти й скасувати чи передбачити.

2019 рік приніс у світ COVID-19, а 2020 рік – перший зафіксований випадок в Україні. Гадаю, всі пам'ятають свої емоції після новин про карантин: кожен другий був впевнений, що це лише на пару тижнів, максимум місяць, а більшість дітей, студентів навіть зраділи. Саме тоді ми перший раз всі разом зіштовхнулися зі словосполученням «дистанційне навчання». Пристосування було складним для кожного, від першокласника до вчителя чи викладача, більшість освітян були просто не пристосовані та не дисципліновані для цього формату. Завдяки нашим кмітливим громадянам із часом почали з'являтися додатки, вправи, безкоштовні онлайн уроки в форматі репетиторства, безліч проведених марафонів, конференцій... І ось поступово ми звикли та пристосувалися, і тільки вийшли в офлайн режим – і знову все повернулося, навіть стало гірше, адже почалася жахлива повномасштабна війна: знову пристосування, нерозуміння, що буде далі, змішаний формат навчання.

Що ми маємо завдяки цим всім подіям та змінам на даний момент? Чи можемо викорінити хоч якісь плюси? Адаптивність освіти передбачає можливість вибору інтровертам чи дітям з обмеженими фізичними вадами, або фінансовими труднощами, можуть навчатися онлайн. У багатьох напрямках освіта вже піддалась дії демонетизації, оскільки більшу частину інформації, яку можна вивчити у різних навчальних закладах, вже доступна безоплатно онлайн Coursera, Khan Academy, Гарвард, МІТ та Стенфорд – пропонують тисячі годин якісної освіти онлайн, доступну будь-якій людині на планеті при наявності інтернету.

Завдяки новим відкритим кордонам, сталося збільшення варіантів, щоб комунікувати, обмінюватись досвідом, єднатись навколо спільних ідей, зокрема й освітніх, бути на лекціях педагогів з різних країн світу; руйнувати міфи щодо рас, статей, віросповідань, ми та наступні покоління мають значно більше можливостей, часу для розуміння та пошуку своєї індивідуальності та напрямку в житті. Колись про щось схоже говорили відома нам людина – Григорій Сковорода: «Пізнай себе і ти пізнаєш весь світ», саме тому освіта нового покоління змусила нас почати краще розуміти себе, активувала процес самопізнання. У нашій країні ще дуже багато питань до цих форматів, майбутніх покращень, а після нашої перемоги можлива повна чи часткова відмова від цих ідей та починань. Але зміни вже розпочались, і наслідки ми побачимо зовсім скоро. Говорячи про наслідки, повну картину статистики та кінцевий результат ще рано говорити, адже справжні зміни вибудовуються ізсередини назовні, а втілюються знизу вгору. Можемо лише поміркувати, як показав досвід – ми не можемо до кінця знати та повністю розрахувати, адже динаміка та події постійно змінюються.

Денис РОЖКОВ,
*студент факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

ВІЙНА ТА ГРА В СИСТЕМІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Поняття війни та гри часто ототожнюють, не вказуючи, у чому саме ці поняття тотожні. Такі метафори зазвичай затемнюють сенс понять, аніж розкривають його; навіть за наявності дійсно дотичних елементів в їх структурах ототожнення не завжди є обґрунтованим.

Ототожнення війни та гри – це не проста метафора: «Відколи існують слова на означення бою і гри, чоловіки зазвичай називають війну грою. Ми вже ставили питання, чи можна це вважати за просту метафору, і дійшли негативного висновку. Мова, либонь, повсюди саме таким чином виражала ці поняття, відколи з'явилися слова для збройної боротьби й грання» [1] зазначав Й. Гейзінга. Чи можна ототожнити війну та гру поза межами метафори, яка дозволяє часткове ототожнення? З наведених Й. Гейзінгою ознак гри з ознаками поняття «війна» збігаються лише несуттєві риси:

1. Гра є добровільною, але стан війни є нав'язаним як мінімум для одного з учасників;

2. Гра має свої правила, але війна не знає ніяких правил.

Й. Гейзінга, зачарований куртуазними ритуалами середньовічних лицарів, доходить навіть до вимоги визначення війни лише як офіційно проголошеного стану ворожості: «Поняття війни тільки тоді набуває чинності, коли особливий стан урочисто проголошеної загальної ворожості визнається відмінним від особистих сварок та міжродової кривавої помсти. Таке розрізнення враз переводить війну не тільки в агоністичну, але й в обрядову царину» [1, с. 112], Й. Гейзінга навіть говорить про обрядове джерело міжнародного права: «Навіть коли б усе це було просто фікцією, ці фантазування про війну як благородну гру честі й доброчесності все одно відіграли важливу роль у розвитку цивілізації, адже саме з них постала ідея лицарства, яка розвинулася врешті до поняття міжнародного права» [1, с. 113];

3. Гра не є обов'язковою, але безліч правителів не бачили життя своїх народів та держав поза війною;

4. Гру можна зупинити в будь-який момент, але зупинка війни в будь-який момент мало залежить від волі однієї зі сторін;

5. Гра не є способом задоволення життєвих потреб, її сенс міститься в ній самій, але мета війни зазвичай декларується поза межами. Й. Гейзінга пояснює причини війн просто – жадобою слави: «Хоча державні мужі, замислюючи війну, для себе можуть розглядати її як питання влади, у величезній більшості випадків її реальні мотиви слід шукати не так у «потребах» економічної експансії і т. д. й т. ін., як у гордості, марнославстві, у жаданні престижу й всіляких зовнішніх ознак зверхності. Від античної доби й до наших днів усі

великі наступальні війни куди істотніше пояснюються загальнозрозумілою ідеєю слави, аніж якоюсь раціональною та інтелектуалістською теорією економічних сил і політичних динамізмів» [1];

6. Гра має суто культурну функцію, орієнтовану на сферу духовності, але війна – це акт насильства над духом, заперечення духовності;

7. Гра обмежена у часі і просторі, але війна може відбуватись як завгодно довго і де завгодно;

8. Гра може залишати певний інформаційний слід у культурі. Війна створює сталий паттерн поведінки, що закріплюється в культурі, але війна – лише один з факторів формування певного «сліду» в культурі поряд з безліччю інших факторів;

9. Грі властива напруга. Війні теж властива напруга, але значно більша – на межі людських можливостей. Випадок та невизначеність також суттєві для війни, але й тут виявляється неспіввимірність війни та гри: в деяких іграх майстерність та досвід можуть гарантувати перемогу, війна ж абсолютно непередбачувана;

10. Гра – це віртуальний світ з власними правилами, але війна – це дійсність без жодних правил;

11. Гра – це винятковий, надбудований стан, що може об'єднувати учасників. Війна може стати явищем повсякденності, але екзистенційні виміри війни значно глибші, ніж просто «надбудований стан» гри;

12. Гра – це змагання і створення образу, але війна далека від агону, що визнає й сам Гейзінга: «Цілу низку форм збройної боротьби слід відразу ж визнати за неагоністичні: раптовий напад, засідку, розбійний набіг, каральну експедицію та загальне винищення населення, хоч вони й можуть бути складниками агоністичної війни. До того ж, і політична мета війни – завоювання, поневолення, панування над іншим народом – теж лежить поза безпосередньою сферою змагання. Агоністичний елемент лише тоді вступає в дію, коли учасники конфлікту починають розглядати один одного як антагоністи, котрі борються за те, що кожен із них вважає за справедливу справу» [1].

Тотальні війни XX століття найкраще ілюструють тезу про те, що війна може мати агональний характер лише формально, але війна жодним чином не є змаганням. Коли стоїть питання про тотальне знищення цілих народів або навіть всієї цивілізації, мова про змагання вже не йде.

Отже, війна та гра мають лише одну спільну суттєву ознаку – непередбачуваність; в цьому (і тільки в цьому) сенсі ототожнення війни та гри є правомірним: «Війна є гра. Гра зі своєю більш чи менш інтелектуальною стратегією і повним або неповним використанням можливостей, що інакше, як у грі, не відкриваються. Всі спроби знайти причини для кожного вчинку і кожної події мають мало сенсу – заднім числом всі розумні, історія теж» [2]. Більш детальному аналізу спільних суттєвих рис війни та гри значною мірою перешкоджає концепція тотальності гри, яку розвиває Й. Гейзінга: «Є така давня мудрість (трохи дешевенька, щоправда): хоч би що робила людина, все то –

гра... Для мене ж цей висновок зовсім не є достатньою підставою, аби залишити поза увагою поняття гри як виразний і вельми важливий чинник усього, що діється в світі. Віддавна у мені визрівало переконання, що людська культура постала і розвивається в грі та як гра» [1]. Починаючи з ігрових елементів культури, автор переходить до характеристики культури як гри в цілому, а потім – до визнання всіх людських дій як ігрових: «Досліджуючи нашу проблему, досі ми намагалися триматись такої концепції гри, яка виходить із позитивних і загальновизнаних ознак гри. Себто ми брали гру в її повсякденному безпосередньому розумінні й намагались уникнути філософічного «короткого замикання» розуму, який узявся б стверджувати, нібито всяка людська діяльність є гра. Але нині, наприкінці нашого дослідження, ця думка таки підстерегла нас і вимагає, щоб і її взяли до уваги» [1, с. 239]. «В глибині нашої душі ми усвідомлюємо, що жодне з наших висловлювань не є абсолютно остаточним. Отут, де наші судження втрачають певність, ми також уже не певні, чи світ справді серйозний. Замість давньої приказки: «Все є марнота марнот», навертається більш позитивний висновок, що «все є гра» [1]. Й. Гейзінга намагається знищити опозицію «серйозне/несерйозне», свідомо уникаючи аналітики «серйозного», редукуючи його сутність до простого заперечення гри: «Якщо тепер ми полишимо лінгвістичний підхід і пильніше придивимося до антитези «гра» – «серйозне», то помітимо, що її складові частини нерівноцінні: «гра» є позитивний елемент, а «серйозне» – негативний. Весь масштаб значення «серйозного» визначається і вичерпується запереченням «гри»: «серйозне» – це просто «не-гра» й нічого більше. І з другого боку: зміст уявлення про «гру» аж ніяк не визначиться ані не вичерпається тим, що ми назвемо її чимось «несерйозним» чи «неповажним». «Гра» – це річ у собі, щось самодостатнє. Поняття «гри» як таке є вищого порядку, ніж «серйозне». Адже «серйозне» намагається виключити «гру», тоді як «гра» цілком спроможна включати в себе й «серйозне» [1]. Єдине, що за Й. Гейзінгою може бути протиставлене грі – це етика: «Чи ж означає це, що війна є досі гра – навіть для тих, хто зазнав агресії, кого переслідують, хто бореться за свої права, за свободу? Тут наш невідступний сумнів щодо того, чи війна насправді є гра, а чи серйозне, дістає неоднозначна відповідь. Бо саме моральний зміст всякої дії робить її серйозною. Коли бій має етичну цінність, він перестає бути грою. Виходу із цієї прикрої дилеми немає лише для тих, хто не визнає об'єктивної цінності й законності етичних норм. І тому формула Карла Шмітта, що війна – це «настання серйозного випадку», є коректна, але в розумінні, дуже відмінному від його тлумачення. Він дотримується погляду агресора, не зв'язаного етичними міркуваннями. Зостається фактом, що політика і війна глибоко закорінені в первісному ґрунті культури, що розігрується у змаганні та як змагання. Тільки через етос, який підноситься над протиставленням «друг – ворог» і визнає мету, вищу за егоїстичні інтереси індивіда, групи чи нації, політичне суспільство спроможеться вийти за рамки війни як «гри» й досягти істинної серйозності» [1]. Й. Гейзінга поширює елементи дії на всю її сутність, явища культури на всю людську діяльність, намагається уникнути дихотомії «серйозне-несерйозне»,

екстраполює висновки з одиничних фактів на цілі епохи. В цих умовах ототожнення війни та гри виявляється неадекватним, незважаючи на блискучу аналітику феномена гри як такої.

Список використаних джерел

1. Хейзинга Й. Homo ludens = Человек играющий. СПб. Азбука-классика, 2007. 381.
2. Попович М. Червоне століття. Київ: АртЕк, 2007. 887 с.

Марина СІТАК,
*студентка факультету технологій, будівництва
та раціонального природокористування,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ СЕРЕД МОЛОДІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У всі часи люди намагаються зрозуміти, в чому сенс життя, що таке щастя, яке місце вони займають у світі. На початку ХХІ століття ми все ще перебуваємо в пошуку відповідей на ці питання, що так глибоко засіли в наших душах, і саме філософія має допомогти нам віднайти істину.

На мою думку, сучасній молоді мало відома така форма свідомості як філософія. Більшість або взагалі нічого не знає про неї, або просто чула це слово, однак не розуміє його значення. Впевнена, що не всі погодяться з таким моїм твердженням, але воно має право на існування.

Сьогодні прослідковується тенденція, що багато людей не замислюються над своїм життям і тим більше духовним станом. Вони займаються якимись буденними справами, кудись поспішають, проводять час у віртуальному світі своїх гаджетів. Через стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій часто збагачення внутрішнього світу людини втрачає своє значення та відступає на другий план. Чомусь не всі замислюються над тим, що робити далі, як жити у світі, який рухається вперед, а ми просто не встигаємо за ним.

Хоча філософія завжди мала вагоме значення, сьогодні вона є актуальною як ніколи. Ми живемо в доволі цікавий час, коли людей замінюють роботи, комп'ютери, машини, тому нам не потрібні ті вміння і навички, які були актуальними 50 років тому. Тож людству потрібно створювати нові ідеї, бути креативним, вміти вибудовувати свою поведінку на основі нових цінностей. Тому, власне, вміння орієнтуватися в сучасному світі, визначати свою діяльність, навчатися впродовж життя і є головними завданнями людини ХХІ століття. Філософія дозволяє нам бачити звичні речі в небуденний спосіб, вчить нас бути іншими, пристосовуватися до тієї ситуації, в якій ми перебуваємо.

Філософія є актуальною тоді, коли ми прагнемо зрозуміти себе, шукаємо відповіді на свої запитання. Вона змушує нас аналізувати, узагальнювати, робити висновки, а найголовніше – адаптуватися до нових обставин. Проте все залежить від того, чи хоче цього сама людина, чи є в неї бажання та сили бути кращою версією себе.

Як на мене, сучасна молодь боїться брати на себе відповідальність за реалізацію проєкту під назвою «Моє життя»; боїться сприймати світ не буденно, не банально, вільно від шаблонів та стереотипів; не має інтелектуальної відваги жити згідно зі своїми власними ідеалами та реалізовувати їх, не зважаючи на можливий осуд та не вписуючись у загальноприйняті стандарти. Тож кожен з нас має бути трохи філософом, щоб розвивати та вдосконалювати свій внутрішній світ і не дозволяти негативним емоціям та зовнішнім факторам відволікати себе від цієї надважливої справи.

Єгор ЯРЕМЧУК,

*студент ННІ міжнародних відносин, історії та філософії,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
(м. Черкаси, Україна)*

ДО ЕТИЧНОГО ПИТАННЯ ЛАБОРАТОРНОГО НАРОДЖЕННЯ

У 2023 р. світ побачила стаття в журналі «Nature», в якій розповідалось про вдалий експеримент із заплідненням мишей однієї статі. У Британії на третьому інтернаціональному саміті з питань редагування геному людини японські вчені запропонували світу царину можливостей для досліджень і одночасно поле для моральних сутичок. На відміну від клонування, яке стало звичною темою для дискусій вже у «нульових» роках, таке запліднення має низку особливостей, що також актуалізує це питання в етичній сфері.

Звістка про відкриття досить широко розповсюдилась і, разом з тим, була спалювана у суспільній свідомості засобами масової інформації. Через дію т. зв. ефекту Мандели люди зрозуміли й запам'ятали це відкриття як перший досвід народження дитини без жінки. Хоча, насправді, це не те, що зазвичай можна уявити, якщо мислити саме «запліднення без жінки».

Для більш глибокого занурення у питання слід розуміти принципи й процес дії такого явища. Працюючи разом з 2018 р., вчені займались створенням мишенят, використовуючи ембріональні ствольні клітини з біоматеріалів однієї статі. Тоді особа, народжена двома батьками жіночої статі, дожила до дорослого віку і була навіть фертильною. У той же час особа з двома батьками чоловічої статі померла за декілька днів. І вже у 2021 р., наголосивши на необхідності створення яйцеклітини в лабораторних умовах, ученим вдалося реконструювати середовище яєчника. Потім команда вирощувала ствольні клітини у мишей до того моменту, коли деякі з них не почали випадково втрачати Y хромосоми. Базуючись на цій помилці, вони стимулювали

повторюваність даних помилок препаратом, що зветься реверсином. Готову яйцеклітину давали виносити у собі миші жіночої статі. Результат експерименту мав дуже низький шанс на успіх. Так, із 630 спроб народилися тільки 7 осіб, проте на цей час повністю здорових.

Після справи з навмисним вбивством заради дослідження п'ятиденних ембріонів в США, а також у зв'язку з пропорційним розвитком клону в експериментах з клонування, багато країн, у числі яких найрадикальнішою якраз була Японія, запропонували заборонити клонування. Таке рішення було схвалено більшістю країн. У Ватикані ж Папа Римський видав 7 нових смертних гріхів, серед яких є «маніпуляції на генному рівні». Проте формулювання, що прийняло ЮНЕСКО, значно відрізняється, і тут йдеться лише про заборону створення саме ідентичних осіб. Маючи такий історичний досвід, одразу зрозуміло, що небагато релігійних установ підтримає схожу ініціативу щодо новітнього експерименту. Щодо інших людей, особливого заперечення має бути менше, оскільки на утилітарно-етичних засадах це відкриття може бути недефективним, оскільки вирішить такі питання, як вимирання окремих видів тварин; спростить сурогатне материнство; дозволить одностатевим парам або ж одинакам виховувати своїх дітей. Усе це в цілому відкриває нам ще одне поле психологічних та етичних дискусій щодо того, чи може дитина бути народженою взагалі без матері?

На нашу думку, цей напрям загравання з життям є більш стійким, адже ми зможемо повністю ігнорувати проблему ідентичності та документів, що є частиною проблематики клонування, проте не зможемо уникнути самої проблеми штучного народження, хоча і важко назвати його саме штучним, оскільки це скоріше процес лабораторного відтворення. А з іншого боку, люди все ще будуть боятись подібних речей. І наскільки буде готовим те чи інше суспільство до змін, визначить лише час.

Ще один аспект, який постає перед нами – це батьківство. Якщо ми приймаємо такий принцип народження морально та законодавчо, то ми повинні визначати термін «батьківство» більш широко. Тепер батьками будуть ті особи, які дали народження такій дитині. І таке батьківство вже буде містити в собі від одного до трьох батьків, якщо надалі буде присутньою і сурогатна мати. А враховуючи контрверсійну суперечку щодо статевого виховання, це буде ще одним додатковим (якщо не найбільшим) викликом для органів освіти. Активно «на місцях» цими питаннями займаються біоетичні комітети, які створюються керівництвом країн.

Таким чином, розвиток генетики в цьому напрямку, буде, з одного боку, повним перешкод і ризиків, а з іншого боку, буде вести людство до створення нових соціальних відносин і нового суспільства, ще більш вільного від природних чинників.

ЕСЕЇ

РОБОТИ ПЕРЕМОЖЦІВ КОНКУРСУ ФІЛОСОФСЬКОГО ЕСЕ, ЯКИЙ ПРОВОДИВСЯ ДО РІЧНИЦІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ

Анастасія БАБІЙ,
*комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий
коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради».*

Викладачка суспільних дисциплін – Мартинюк Леся Іванівна
(м. Умань, Україна)

**«І настане час, коли один скаже: СЛАВА УКРАЇНІ! І мільйони
відповідатимуть: ГЕРОЯМ СЛАВА!»**
(Степан Бандера)

Зимовий ранок... 24 лютого 2022 року о четвертій ранку сталася подія, яка сколихнула весь світ. Війна... Яке страшне слово. Війна... П'ять літер. Але скільки асоціацій пробуджує в нас воно! Біль, героїзм, патріотизм, туга за близькими людьми, ненависть та любов... Війна – це не тільки минуле людства, це, на жаль, його сьогодення... На жаль, тепер і наше нове покоління знає, що таке війна. Раніше, лише зі сторінок підручника історії ми дізнавались про увесь жах кривавої, жорстокої, підступної війни. Дізнавались з уст прабабусь, прадідусів про пекельну війну та її наслідки. А вже сьогодні вона прийшла у наш дім.

Чим наша демократична країна могла загрожувати нашому сусіду? Слова французького письменника Гі Де Мопассана передають всю суть цього питання: «Війна – варварство, коли нападають на мирного сусіда, але це священний обов'язок, коли захищають батьківщину». Наші військові нас захищають і борються за кожен клаптик рідної землі. Сотні тисяч невинно вбитих, роздертих, зґвалтованих – це жахливо, навіть не вкладається в голову. Але ми маємо довести, що їх життя витраченні не даремно. Вони завжди будуть жити у наших серцях.

До повномасштабного вторгнення росії в УКРАЇНУ ми жили спокійним, буденним життям. Нас турбували звичайні речі. Ми мріяли, планували... Ми розмовляли двома різними мовами, і нас це не бентежило. Проте з 24 лютого все змінилося... Вся Україна прокинулася в страху від звуків вибухів, не знаючи, що робити. Хтось у страху виїжджав за кордон, дехто з честю йшов захищати свою Батьківщину, хтось був на варті інформаційної війни, медичний персонал чекав прибуття поранених. Кожен займав важливе місце в той момент! Ми не здалися, через страх і біль – ми йшли тільки вперед, потерпали невдачі, але стояли до кінця, наближаючи нашу ПЕРЕМОГУ.

Для нас головне – ЖИТТЯ ЛЮДИНИ, ЖИТТЯ КОЖНОГО ВІЙСЬКОВОГО.

Правду ж казав Джордж Орвелл: «Найшвидший спосіб закінчити війну – програти її». Але, з іншого боку, жити під іншим прапором, розмовляти іншою мовою, не мати права на власну думку, бути рабами країни-терориста – це є нісенітницею. В нас є наш український бойовий дух, який нам дістався ще від прашурів. Втратити нашу ЗЕМЛЮ є недопустимим. Тому ми боролися, боримося і будемо продовжувати це робити, скільки б часу і сил не знадобилося. Пам'ятаємо пророчі слова Кобзаря: «Борітеся – поборете, Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава. І воля святая!»

Слід зазначити, що важливу роль відіграє наш ПАН ПРЕЗИДЕНТ В. О. ЗЕЛЕНСЬКИЙ, який залишився на робочому місці, попри всі попередження про небезпеку і заклики західних лідерів до особистої евакуації. *«Мені потрібна зброя, а не таксі»* – саме таку фразу озвучив президент України, коли президент США запропонував йому виїзд з Києва. Зеленський повідомив, що за жодних обставин він не виїде з країни та боротиметься з ворогом разом зі своїм народом. Він надає накази, викладає відеозвернення до громадян України і не тільки, щоб кожен знав, що відбувається на території нашої держави.

«Україна стала одним з глобальних лідерів. Наші національні кольори – це міжнародний символ сьогодні сміливості і незламності всього світу. В будь-якій країні, на будь-якому континенті – коли бачать синьо-жовтий – знають, що це – про свободу. Про народ, який не здався, який вистояв, який об'єднав світ. І який переможе» – це слова із виступу Президента із щорічним посланням до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. Так. Ми сильна країна і ми поборемо зло! «Світло завжди перемагає темряву, а правда – брехню!»

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну для багатьох громадян питання мовної самоідентифікації постало «ребром». Українці почали масово відмовлятися від російської мови. Ми не хочемо і не будемо мати нічого спільного з окупантом!!!

Український народ завжди був неперевершеним творцем пісні, яка вирізняється неповторністю та одночасно глибоким філософським підтекстом. Особливо під час війни створюються пісні присвячені ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ і всьому українському народу, який чинить шалений опір російським окупантам: *«Доброго вечора, ми з України!»* Probass Hardi, *«Стефанія»* Kalush Orchestra, *«Червона калина»* А. Хливнюк (Бумбокс), *«Повернись Живим»* Без Обмежень, *«Народна»* Л. Кава, *«Дякую тобі»* І. Федішин, *«Не сумуй»* О. Рожко & Т. Тополя, *«Бахмут»* Spiv Brativ, *«Фортеця Бахмут»* Антитіла...

Проймає рік. Окремі тимчасово окуповані території України деокуповані. Ми навчилися розрізняють звуки авіації та шум крилатих ракет, *«Шахідів»* противника. Ворог продовжує завдавати масовані ракетні удари, які призводять до пошкодження критичної та цивільної інфраструктури України. Але вони не розуміють й досі, хто такі УКРАЇНЦІ. НАС НЕ ЗЛАМАТИ!!!

*Вони можуть розбомбити «Щастя» Вони можуть розстріляти «Мрію»
Але вбити волю їм не вдасться Кожен буде жати, що посіяв!!! (ДЖЕРІ ХЕЙЛ
«МРІЯ»)*

Будучи в тилу, ми допомагаємо волонтерською діяльністю. Ця робота є дуже необхідною. Тому якщо саме в тебе є можливість, ДОПОМАГАЙ!

Ніякого пробачення, тим паче мови про братерських відносин не може бути! Ці вбивці порушили суверенітет нашої країни, порушили будь-які людські цінності. Тому для них повинно бути найсуворіше покарання.

Супротивник потерпає невдач. А ми продовжуємо боротися за Україну, суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. І не втрачаємо надії, що одного ранку ми прокинемося від слів не «Повітряна тривога» а «МИ ПЕРЕМОГЛИ!». І Буде саме так! Тому робимо все можливе і неможливе. Борімося до кінця!

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

Список використаних джерел

1. Виступ Президента із щорічним посланням до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3642613-zelenskij-u-radi-ukraina-stala-odnim-z-globalnih-lideriv.html>
2. Конституція України. Розділ І [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>

Вероніка ДЯДЧЕНКО,
Відокремлений структурний підрозділ «СПЕФК ЧДТУ»
Викладачка – Кушнір Ніна Миколаївна
(м. Сміла, Україна)

«ВИДИМІСТЬ МИРУ РОБИТЬ ВІЙНУ ЩЕ НЕБЕЗПЕЧНІШОЮ»

(Клавдіан)

Я поглядаю на небо. Довкола пахне сосною і ще якимось терпким запахом квітів, назви яких мені не відомі. Я сиджу верхи на гнідій кобилі впевнено, без жодної страховки, і насолоджуюсь краєвидом. Та спокій раптово переривають гучні вибухи.

— Не бійтеся, це наші військові поруч на полігоні тренуються. Якби поруч йшов бій, було б гучніше, – буденно сказала інструкторка з верхової їзди.

А я й дійсно почала забувати про війну в країні на певний час. Можливо, це захисна реакція психіки або ж відсутність постійних обстрілів. Кобила різко починає фиркати та поводитись неспокійно. Кажуть, вони добре відчують емоції, тому поруч з ними краще не боятись. Однак було вже пізно, і думки відносили мене в найстрашніший день життя.

Будильник невпинно горлає на вухо, однак вставати зовсім не хочеться. Надворі 6.30 ранку, а я знову до пізньої ночі вела чат з хлопцем, з яким нас познайомили на День закоханих. В коледж йти немає зовсім ані сил, ані бажання. Очі ще злипаються, однак знаходжу в собі сили піднятися і потягнутися. Різкий звук вибуху – і перша зрадницька думка: «Бомблять». Я відчайдушно біжу виглянути у вікно, з якого видніється базар. Навіть із зіпсованим зором чітко було видно людей. Заспокоївши себе думкою, що це грім, почала застеляти ліжко, аж раптово звук повторюється. Його вже неможливо сплутати з громом. Слідом за вибухом град смс-ок: «Почалась війна», «Сміла: вибухи», «Київ візьмуть за 3 дні». В сусідній кімнаті ж спокійно сплять мама з братиком, а я збираю ту прокляту валізку і не знаю, як повідомити їм, що почалось вторгнення. Серце щемить до сильних приступів кашлю, але страх за рідних змушує знову і знову моніторити Telegram.

В Умані немає світла вже тридцять годину. Я спокійно п'ю капучино в парку з хлопцем в Черкасах, щоб «скоротати» червоний графік відключень. Телефон показує вхідний дзвінок з незнайомого номеру.

— Ніка, скажи, будь ласка, що ти ціла і з тобою все добре, – голос друга з Умані на мить зупиняє і серце, і мозок.

— Хіба це не я маю боятись за тебе? Ти з поля дзвониш чи звідки?

— Яке поле, Ніка?! В Смілу прильоти. Де тебе носить?!

А я вже далеко. Я вже пишу практичну роботу з дискретної математики в бомбосховищі й паралельно стримую серцевий кашель. Здоров'я знову підводить від біготні в підвали. Брат же поруч грає в якусь гру на телефоні та все більше перетягує на себе ковдру, аби не замерзнути ще більше. Зовсім скоро ще привезуть свіжоспечену ватрушку, і підвал перестане здаватися холодним.

Мені знову снівсь сон, що я сиджу з онуком знайомої. Бабуся сказала, що це буває, коли турбуєшся за когось. А я не турбуюсь. Він не виходить на зв'язок уже 10 днів. Я в паніці. Знову шукаю номери командування ДШВ. Але приходить смс «Я живий». І ще три нескінченно довгі дні мовчанки. А потім ще одне смс: «Все добре. Війна нагадує KS: Go, хоча смерті справжні й дуже злять. Роблю все можливе і надіюсь, що ви з ним спите спокійно і запросите хрестити своїх дітлахів». А ми запросимо, коли це пекло нарешті скінчиться.

Сьогодні ж прийшла моя перша зарплата. Вже домовилась відсвяткувати її вином та тортом з подругою. Будемо обговорювати роботу, навчання, хлопців, дорами та нові пісні Tember Blanche. Посеред розмови знову недоречно згадаються слова: «Хочеш веселу історію? Моєму побратиму дружина зрадила, і він наклав на себе руки» або відео, де військові кришать олів'є. Та я знову повторюватиму, що вони борються для того, аби ми продовжували жити, підійматиму бойовий дух, сперечатимусь за волю займатися своїми справами. Вночі ж давитимусь від сліз і не знатиму, що робити зі своїм життям і чим взагалі корисна суспільству. Чому ж мене народили в самий розпал історичних подій? Думки знову не дадуть виспатися...

Зранку все по колу: поцьомати кота, під'єднатися на роботу, зробити сотню лабораторних до сесії, розібрати незрозумілі папірці в студрадї, а далі чекають ще математика за 3 клас, читання інтернет-перепапки «Чому не державною?» перед вивченням корейського хангилю, черговий моніторинг новин, переклик – чи всі здорові – та цьомкання кота, але вже перед сном.

Нарешті мою країну знає весь світ. Знає як незламну, незалежну, могутню. Але за славу довелося платити кров'ю захисників і мирного населення. Дасть Бог, не прославимось ще більше на Щекавиці.

Вікторія НІКАНДРОВА,
Державний навчальний заклад «Буцький ППЛ»
Викладачка української мови і літератури –
Шимуда Олена Анатоліївна
(сmt Буки, Україна)

«МИР – ЧЕСНОТА ЦИВІЛІЗАЦІЇ, ВІЙНА – ЇЇ ЗЛОЧИН»

Будь-яка війна – це злочин проти людства. Російська армія вбиває не тільки військових, а й мирних жителів, знищує великі міста та маленькі селища.

Україна – це моя країна. Це мої батьки, брати, сестри, дідусь, бабуса, вчителі, друзі, знайомі. Це мої ліси, долини, ріки, гори. Дні війни назавжди змінили кожного з нас... Кожен за цей час подорослішав і зрозумів, що війна в будь-яку хвилину може увірватися в його дім. Я – українка. Своїми помислами, думками я там, де мої друзі... А їх багато на війні. Благаю Бога, молюсь за них щохвилини... Боже, збережи їм життя!!!

Тітка Марія живе недалеко від нас. Вона знала, що її син Дмитро в полоні, і постійно плакала не через безнадію, а через наругу над її дитиною та над тисячами інших чийхось дітей... Каткування, знущання, образи рашистів... У матері завмирає серце. Це не відбирає душевного болю, але дає надію, що все ж таки повернеться живим.

Жінка вже чотири тижні не спала. Не могла й не хотіла, бо лише стуляла повіки – уявляла, як він лежить роздягнений на холодній землі чи бетоні. Чомусь саме так марився. Не хотіла бачити мертвим... Не допускала цього... Відганяла таку думку... Та думка все стукала в скроню, але мати гнала її розпачливим криком чи риданням.

Сьогодні по телебаченню побачила, що живий: відбувся обмін, – і крик у серці зтих, сльози прорвалися таким морем, що можна було б затопити не одне материнське серце.

Я прийшла до тітки Марії і спробувала її заспокоїти:

- Живий. А живі повертаються.

- Слава Богу, живий, – ледве промовила жінка. Ми пішли до хати, пригадали мирне життя, говорили про щось добре і світле.

Військовополонені... Який шлях мужності вони пройшли! Поранені, виснажені, голодні...Після звільнення на їх обличчях все ж таки щасливі посмішки. Рашисти постійно переконували: «Україні ви не потрібні, країна відмовилась від вас», а вони впевнено заявляли: «Мій народ мене не залишить, ми повернемось до своїх рідних, у нашу смерть ніхто не вірить». Ось які вони – справжні українці!

А втрачене дитинство, скалічена юність? Як з цим жити? Як забути? А неможливо забути – пам'ять не зітре тяжких мук! Я зрозуміла: все, що має значення – це мирне небо, свобода і рідні люди поруч, живі та здорові. У моїй душі живе два кольори, які додають мені сили та віри в нашу Перемогу. Кольори нашого незламного духу: блакитний і жовтий. А ще я зрозуміла, що рідну мову я повинна знати на «відмінно». Це наш обов'язок перед тими, хто віддає життя за наш спокій і мир: це наші Захисники і Захисниці.

Мої друзі втрачають батьків... Хто поверне їм рідних?! Хто зможе словами загоїти їхні рани?! Ніхто! Ми не маємо мовчати. Підтримаймо Україну на воєнному фронті: діліться, поширюйте репости на підтримку ЗСУ. Ми повинні зробити свій невеликий внесок у відновлення історичних міст – це Харків, Запоріжжя, Вінниця, Маріуполь, Миколаїв, Ізюм, Дніпро, а також невеличких міст та селищ...Не будьте байдужими, не стійте осторонь, адже мовчання – це підтримка терору.

Країно-агресорко, руки геть від моєї України!

Зараз нам потрібно вижити та зберегти любов у серцях...Війна закінчиться ось-ось, і ми відбудуємо садочки, школи. Знову будуть зустрічі з друзями, уроки та веселі перерви, будемо ласувати смачним морозивом, помандруємо з рідними нашою Україною. Адже людяність завжди перемагає зло. Нехай кожна родина дочекається своїх Героїв із війни! Ми, ваші діти, Вас чекаємо. Я переконана: ця зима забере війну назавжди! Повертайтеся живими! Миру нашій Україні!

Ярослав КОНДРАТЕНКО,
випускник Відокремленого структурного підрозділу
«СПЕФК ЧДТУ».
Воїн ЗСУ

**«ПОДІБНО ДО ТОГО, ЯК НАЙБІЛЬШИМ ФІЗИЧНИМ ЗЛОМ
Є СМЕРТЬ, ТАК НАЙБІЛЬШИМ МОРАЛЬНИМ ЗЛОМ Є,
ЗВИЧАЙНО, ВІЙНА»**

(Вольтер)

Буча. Свинцеве небо. Сіра, передвечірня вулиця. Ми майже безшумно перескочили паркан і з відносною пересторогою рушили по ній. Загавкав пес. Ну, як загавкав... Це був собачий крик. На всю глибину і широту собачої душі.

Потім ми його побачили. Білого, контуженого алабая. Який біг до нас. Біг і гавкав. Зупинилися. Два калаша ледь рухнулися в сторону пса. Він підбіг. Гавкіт став взагалі нестерпний. Охриплий, глухий пес стояв і дивився нам прямо в очі.

- Пристрелимо?! Пес вражав своїм виглядом і ніс потенційну загрозу, але – Ні!

- Братан! – звернувся я до алабая, – Що ти хочеш нам показати? Що тобі болять? Пішли, Братан! Пес розвернувся і поволі повів нас по вулиці, але гавкати не переставав. За сто метрів він завів нас на подвір'я, через виламаний паркан, і замовк. Він привів нас показати своє собаче горе. Розбиту снарядом літню кухню. Пустий двір, де були лише його сліди на піску. Ледь прикриті двері в будинок. Пес замовк, і тиша мертвого міста оточила нас. Дивлячись на ці двері, я розумів, що не хочу входити в них. Пес ліг, склав лапи, поклав на них голову і зітхнув майже як людина. Ми ще раз глянули на двері, і я сказав:

- Пішли, що ми там не бачили – черговий розграбований будинок?! (насправді я не хотів знайти забитих власників будинку, скоро за нами зайдуть поліцейські – хай вони і займаються, а ми прийшли не за цим). Я погладив пса по голові.

- Братан, все добре. Ми свої. Братан... Треба повертатися. В нас ще робота не зроблена. На паралельній вулиці залишки спаленої колони ворога. Хотіли проскочити – не вийшло. Ми сюди прийшли по того, хто був нашими очима в тому бою. Ось і його будинок. Сторожко входимо в пролом в паркані. Двір, пусто! Вікна, контроль! Фасадні двері зачинені (перевіряти чи на ключ чи ні, навіть не збираємось). Задній двір, пусто! О! Вибиті скляні двері чорного ходу. Значить були мародери. Цей почерк мені знайомий. Безшумно перевірили будинок, нема нікого. На жаль. Кацапи з розбитої колони провели зачистку прилеглих вулиць. Жорстку зачистку. Проводжу огляд. Авто. Сліди куль в лобовому склі, в водійському сидінні. Значить – намагався виїхати під час зачистки. Светр лежить поруч із машиною. Сліди крові на ньому і на землі під ним. З такими пораненнями не виживають. Прикро. Дуже прикро. До останнього була надія, що він встиг відійти. Все. Відходимо. Ще є справи. На вулиці нас чекає пес. Побачивши нас починає знову гавкати, аж піною сходити. Ми йдемо, а він гавкає поруч з нами. Контужений, зійшовший з розуму, здоровенний пес.

- Пристрілимо? – знову пропонує напарник.

- Нє, він вижив в цьому п****резі не для того, щоб ми його вальнули. Хай стереже свою мертву вулицю.

- Будь, Братан! – попрощалися ми з псом і пішли в сутінки. Досі стоїть перед очима ця картина: мертва вулиця і цей охриплий пес. Чого ми його не пристрелили?..

Електронне наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ**

МАТЕРІАЛИ
IX Всеукраїнської
науково-практичної конференції

23-24 березня 2023 року
м. Черкаси

Відповідальний редактор професор А. І. Бойко.

Упорядник О. І. Астапова-Вязьміна.

Матеріали збірника подаються у авторській редакції.

Технічний редактор: Катерина Давиденко
Складання: Леся Рудяка

Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 9,3. Зам. №23-23.

Видавець: Черкаський державний технологічний університет,
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 896 від 16.04.2002.

Редакційно-видавничий відділ ЧДТУ